

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
«ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ & ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΗ»

ΑΘΗΝΑ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
67926
231.25
TCA

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
**‘Παγκοσμιοποίηση των Εμπορικών Ροών και Επιπτώσεις στις
Αγορές Εργασίας των Ανεπτυγμένων Χωρών’**

ΦΟΙΤΗΤΗΣ
ΤΣΑΚΙΡΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ
ΜΟΥΤΟΣ ΘΩΜΑΣ

ΑΘΗΝΑ 2000

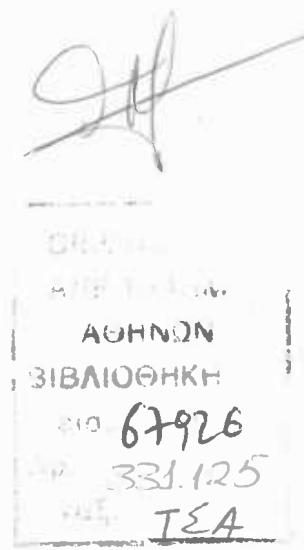
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

A standard linear barcode is positioned vertically. To its left is a small vertical number '0' and to its right is the number '444699'.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
«ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ & ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΗ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
**‘Παγκοσμιοποίηση των Εμπορικών Ροών και Επιπτώσεις στις
Αγορές Εργασίας των Ανεπτυγμένων Χωρών’**

ΦΟΙΤΗΤΗΣ
ΤΣΑΚΙΡΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ
ΜΟΥΤΟΣ ΘΩΜΑΣ

ΑΘΗΝΑ 2000

Σημείωμα Συγγραφέα

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια της ολοκλήρωσης του μεταπτυχιακού κύκλου σπουδών του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών. Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς τον επιβλέποντα καθηγητή Θ.Μούτο, για την πολύτιμη βοήθεια του στην ανάπτυξη του θέματος.

Διευκρινήσεις

Για διευκόλυνση του αναγνώστη κρίνεται σκόπιμη η παράθεση των παρακάτω οδηγιών:

1. Οι πίνακες και τα διαγράμματα που αναφέρονται στο κυρίως κείμενο βρίσκονται στα αντίστοιχα παραρτήματα πινάκων και διαγραμμάτων στο τέλος του συγγράμματος με την σειρά αρίθμησης του κειμένου.
2. Συντομογραφίες που αναφέρονται στο κείμενο είναι οι εξής:

NAFTA: North American Free Rate Agreement

E.E: Ευρωπαϊκή Ένωση

O.O.S.A.: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

E.A.E.: Εγνατία Έπενδύσεις

S-S: Stolper -Samuelson

H-O-S: Heckscher - Ohlin - Samuelson

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΡΟΩΝ ΜΥΘΟΣ ή ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ;

1. ΑΠΟΤΕΛΕΙ Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ;	6
2. ΝΕΕΣ ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ	7
3. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΕΙΝΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΠΑΡΑ ΔΙΕΘΝΕΣ	8
4. ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΕΥΗΜΕΡΙΑ - Η ΘΕΩΡΙΑ	
4.1 Υπόδειγμα H-O-S και το θεώρημα της εξίσωσης των τιμών των συντ/στών της παραγωγής	9
4.2 Κριτική ανάλυση στις υποθέσεις του υποδείγματος H-O-S	10
4.3 Ποιοι κερδίζουν και ποιοι χάνουν από το εμπόριο;	11

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΥΘΥΝΟΝΤΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΙΣΘΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΕΡΓΙΑ ΣΤΙΣ ΑΝΑΠΤΥΓΜΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ

1. Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΑΙ Η ΑΠΕΙΛΗ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΙΚΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ.	13
1.1 Η επίδραση των τιμών των εισαγωγών στους μισθούς και την απασχόληση	15
1.2 Η επίδραση του όγκου των εισαγωγών στους μισθούς και την απασχόληση	17
1.3 Προσέγγιση του φαινομένου της μισθολογικής ανισότητας που παρατηρείται σε ορισμένες μεσαίου εισοδήματος χώρες στο πλαίσιο του υποδείγματος H-O-S	19
2. ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ VERSUS ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΜΠΟΡΙΟ	22
2.1 Από τις inter-group στις intra-group ανισότητες	28
2.2 Επανεξετάζοντας τις επιπτώσεις του εμπορίου όταν η τεχνολογική πρόοδος είναι skill-biased .28	
3. ΞΕΝΕΣ ΑΜΕΣΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ, ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ 30	
3.1 Κινητικότητα κεφαλαίου και αγορές εργασίας	34
4. ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΙΚΗ ΣΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ	
4.1 Οι επιπτώσεις της μαζικής μετανάστευσης κατά την περίοδο 1870-1914.	38

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΕ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

1. ΛΙΓΟΤΕΡΟ ή ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΚΡΑΤΟΣ ΩΣ ΑΝΤΙΔΟΤΟ ΣΤΟΝ ΑΥΞΑΝΟΜΕΝΟ ΔΙΕΘΝΗ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟ;	39
---	----

ΕΝΟΤΗΤΑ 4
ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΠΡΟΣ ΠΟΙΑ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ;

1. ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: “Η ΘΑ ΓΙΝΕΙΣ ΕΞΥΠΝΟΤΕΡΟΣ ή ΘΑ ΓΙΝΕΙΣ ΦΤΩΧΟΤΕΡΟΣ” ...41
2. ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΣΜΟΣ: “ΕΝΑ ΦΑΡΜΑΚΟ ΧΕΙΡΟΤΕΡΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΣΘΕΝΕΙΑ” ...42
3. ΔΙΚΤΥΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ, ΟΧΙ ΕΜΠΟΡΙΚΟΙ ΦΡΑΓΜΟΙ ...42

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ (43)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ (45)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ (49)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η διεύρυνση της μισθολογικής ανισότητας στις ΗΠΑ μεταξύ ειδικευμένων και ανειδίκευτων εργαζόμενων καθώς και η αύξηση του ποσοστού ανεργίας στις ευρωπαϊκές χώρες από τα μέσα της δεκαετίας του '70, έχουν προκαλέσει πολλές συζητήσεις σχετικά με τη διερεύνηση των αιτίων που προκάλεσαν τις παραπάνω επιπτώσεις στις αγορές εργασίας των χωρών αυτών. Σύμφωνα με τον Krugman (1995) η "moneyless America" και η "jobless Europe" αποτελούν τις δύο όψεις του ιδίου φαινομένου, δηλαδή της μείωσης της ζήτησης της ανειδίκευτης εργασίας.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διεξοδική διερεύνηση των αιτιών που οδήγησαν στη μείωση της ζήτησης ανειδίκευτης εργασίας στις ανεπτυγμένες χώρες. Πιο συγκεκριμένα στην πρώτη ενότητα επιχειρείται μια αποτίμηση του μεγέθους του διεθνούς εμπορίου στα τέλη του 20^{ου} αιώνα. Η σύγκριση της παραπάνω περιόδου με τη περίοδο της χρυσής εποχής της παγκόσμιας οικονομίας 1870-1914 κρίνεται αναγκαία προκειμένου να διαπιστωθεί κατά πόσο η παγκοσμιοποίηση των εμπορικών ροών αποτελεί καινούργιο φαινόμενο.

Στη δεύτερη ενότητα θα εξετάσουμε τους παράγοντες που ευθύνονται για την μισθολογική ανισότητα και την ανεργία στις ανεπτυγμένες χώρες. Αρχικά θα εξετάσουμε τις επιπτώσεις τόσο των τιμών όσο και του όγκου των εισαγωγών στους μισθούς και την απασχόληση των ανεπτυγμένων χωρών. Στη συνέχεια η ανάλυση θα επικεντρωθεί στις συνέπειες της τεχνολογικής προόδου εξοικονόμησης ανειδίκευτης εργασίας. Η τεχνολογική πρόοδος "απελευθερώνοντας" ανειδίκευτους εργάτες οδηγεί στην αύξηση της προσφοράς τους. Ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούν στην αγορά εργασίας κάθε χώρας (ευκαμψία ή ακαμψία στους μισθούς), η αύξηση της προσφοράς ανειδίκευτων εργατών θα έχει ως αποτέλεσμα είτε τη μείωση των μισθών τους, είτε την απώλεια των θέσεων εργασίας τους. Επίσης εξετάζουμε σε ποιο βαθμό η κινητικότητα του κεφαλαίου καθώς και η κάθετη απο-ολοκλήρωση της παραγωγής αντικαθιστούν το εγχώριο εργατικό δυναμικό των ανεπτυγμένων χωρών με εργάτες στις χαμηλόμισθες αναπτυσσόμενες χώρες. Το τέλος της πρώτης ενότητας είναι επικεντρωμένο στις συνέπειες της μετανάστευσης στις οικονομίες υποδοχής. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται σε ορισμένα χαρακτηριστικά που αφορούν, τόσο τις οικονομίες

υποδοχής όσο και τους οικονομικούς μετανάστες και τα οποία εντέλει θα καθορίσουν τις επιπτώσεις της μετανάστευσης στην επίδοση της οικονομίας της κάθε χώρας και στις αμοιβές των συντελεστών της παραγωγής.

Στην τρίτη ενότητα θα εξετάσουμε σε ποιο βαθμό η παγκοσμιοποίηση υπονομεύει την ικανότητα των εθνικών κυβερνήσεων να παρέχουν κοινωνική ασφάλιση καθώς και τη σημασία της ύπαρξης “ισχυρού κράτους” σε μια περίοδο που χαρακτηρίζεται από αυξανόμενη οικονομική ολοκλήρωση.

Στην τέταρτη ενότητα θα αναφερθούμε στις πολιτικές επιλογές των σύγχρονων κυβερνήσεων. Επισημαίνεται η ανάγκη αποφυγής προστατευτικών εμπορικών πολιτικών από τις κυβερνήσεις καθώς και η σημασία των δικτύων κοινωνικής προστασίας για την αποτροπή τέτοιων πολιτικών. Τέλος, στα συμπεράσματα καταλήγουμε σε διαπιστώσεις σχετικά με το βαθμό συμβολής κάθε παράγοντα στις δυσμενείς επιπτώσεις των αγορών εργασίας των ανεπτυγμένων χωρών, ενώ αναφερόμαστε και σε κάποιους άλλους παράγοντες που πιθανόν να ευθύνονται για την παραπάνω κατάσταση.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΡΟΩΝ: ΜΥΘΟΣ ή ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ;

1. ΑΠΟΤΕΛΕΙ Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ;

Η ανάπτυξη του παγκόσμιου εμπορίου και η αύξηση του βαθμού οικονομικής ολοκλήρωσης ανάμεσα στα κράτη που έχει σημειωθεί τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα αντανακλά μια βασική όψη της παγκοσμιοποίησης. Κατά τον Rodrik (1997β) η παγκόσμια αγορά δεν αποτελεί καινούργιο φαινόμενο. Η παγκόσμια οικονομία ήταν πιο ολοκληρωμένη στα τέλη του 19^{ου} αιώνα από ότι είναι σήμερα. Στο διάγραμμα 1 παρουσιάζονται τα ποσοστά των εξαγωγών ως προς το εθνικό εισόδημα για τις ΗΠΑ, την Ιαπωνία και τη Δυτική Ευρώπη για την περίοδο 1870-1992. Παρατηρούμε λοιπόν, ότι στις ΗΠΑ και την Δ.Ευρώπη οι όγκοι των εμπορικών συναλλαγών κορυφώθηκαν πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά κατέρρευσαν κατά την διάρκεια του μεσοπολέμου, ενώ αναδύθηκαν ξανά μετά το 1950. Στα τέλη του 20^{ου} ούτε οι ΗΠΑ, ούτε η Δ.Ευρώπη είναι σημαντικά πιο "ανοιχτές" από ότι ήταν κατά την περίοδο του κανόνα χρυσού (gold standard), ενώ η Ιαπωνία εξάγει μικρότερο μέρος της συνολικής της παραγωγής, συγκριτικά με την περίοδο του μεσοπολέμου.

Ο Krugman (1995) υποστηρίζει ότι η περιορισμένη φύση της παγκοσμιοποίησης στις μέρες μας μπορεί ενδεχομένως να εκτιμηθεί καλύτερα, εάν τοποθετηθεί σε ιστορικά πλαίσια. Στο πίνακα 1 παρατηρούμε την εξέλιξη των παγκόσμιων εξαγωγών ως ποσοστό του ΑΕΠ (GDP) για την περίοδο 1850-1993. Διαπιστώνεται ότι ο όγκος

του παγκόσμιου εμπορίου σημειώνει σταθερά ανοδική πορεία από το 1950, μετά από μια περίοδο υποχώρησης κατά την διάρκεια της περιόδου του μεσοπολέμου και μόλις στις αρχές της δεκαετίας του '70 οι παγκόσμιες εξαγωγές επανέρχονται στα επίπεδα των αρχών του αιώνα, ενώ από τότε η ανοδική πορεία συνεχίζεται ξεπερνώντας το ποσοστό εκείνο του 1913 (το ποσοστό του 1913 αντιπροσωπεύει μόνο τις χώρες του ΟΟΣΑ). Στο πίνακα 2 παρουσιάζεται ο μέσος όρος εξαγωγών και εισαγωγών ως ποσοστό του ΑΕΠ για τις ΗΠΑ, τη Μ.Βρετανία και τη Γερμανία κατά την περίοδο 1913-1987. Διαπιστώνεται λοιπόν ότι οι ΗΠΑ παραμένουν σημαντικά λιγότερο εξαρτημένες από το εμπόριο συγκριτικά με τις δύο μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες, ενώ το ποσοστό των εισαγωγών και εξαγωγών στο αμερικανικό ΑΕΠ είναι περίπου το μισό από αυτό που ήταν στην Μ.Βρετανία πριν 30 χρόνια. Οσον αφορά τη Μ.Βρετανία και τη Γερμανία, το 1970 ήταν ακόμη σε χαμηλότερο ποσοστό εμπορίου από αυτό του 1913. Σύμφωνα με τον Krugman (1995) το γεγονός ότι το ποσοστό εμπορίου στο παγκόσμιο προϊόν στα τέλη του 20^{ου} αιώνα ξεπέρασε το ποσοστό του 1913, δεν αποτελεί σημαντική ποιοτική διαφορά μεταξύ των δύο περιόδων.

2. ΝΕΕΣ ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ

Παρά το γεγονός ότι ο συνολικός όγκος του εμπορίου δεν αυξήθηκε όσο θα αναμενόταν -αν λάβουμε υπόψη μας τη σημαντική τεχνολογική πρόοδο που σημειώθηκε στο τομέα των μεταφορών και επικοινωνιών- το σύγχρονο διεθνές εμπόριο διακρίνεται από ορισμένα νέα χαρακτηριστικά, για τα οποία δεν υπάρχει αντιστοιχία με την προηγούμενη περίοδο της παγκόσμιας οικονομίας (1870-1914). Οι νέες όψεις του διεθνούς εμπορίου είναι οι εξής¹:

- i) η αύξηση του ενδοκλαδικού εμπορίου μεταξύ χωρών με παρόμοια προικοδότηση συντελεστών της παραγωγής. Πρόκειται για εμπόριο διπλής κατεύθυνσης εντός του ιδίου βιομηχανικού κλάδου, όπου εξαιτίας των οικονομιών κλίμακας κάθε χώρα δεν παράγει το πλήρες φάσμα των μεταποιημένων προϊόντων αλλά εξειδικεύεται σε μια μικρότερη ποικιλία διαφοροποιημένων αγαθών, τα οποία και παράγει σε μεγαλύτερη κλίμακα και με χαμηλότερο κόστος. Τα οφέλη από τη συμμετοχή μιας χώρας στο ενδοκλαδικό εμπόριο προέρχονται από την αύξηση της ποικιλίας των αγαθών που διατίθενται στους εγχώριους καταναλωτές και τη μείωση των τιμών των αγαθών. Στο ενδοκλαδικό εμπόριο οι οικονομίες κλίμακας θα μπορούσαν να αποτελέσουν κίνητρο για το διεθνές εμπόριο σε αντίθεση με το διακλαδικό εμπόριο όπου η διαφορά στην προικοδότηση των συντελεστών της παραγωγής αποτελεί πηγή του συγκριτικού πλεονεκτήματος. Επίσης, τα βιομηχανοποιημένα αγαθά σήμερα είναι πιο πολύπλοκα από αυτά (της εποχής) των αρχών του αιώνα, ενώ συμπεριλαμβάνουν τη χρήση μεγαλύτερης ποικιλίας εξειδικευμένων ενδιάμεσων αγαθών (το ενδοκλαδικό εμπόριο αποτελείται σε μεγάλο βαθμό από τέτοιες ενδιάμεσες εισροές) και ένα σημαντικό αριθμό διαφορετικών σταδίων παραγωγής που επιτρέπει κάθετη απο-ολοκλήρωση της παραγωγής.

¹ Krugman (1995, σελ 340)

- ii) Η διάσπαση της αλυσίδας προστιθέμενης αξίας (slice up the value added chain). Πρόκειται για διαφορετικά στάδια της διαδικασίας παραγωγής ενός προϊόντος που διεξάγονται σε διαφορετικά μέρη του κόσμου, με αποτέλεσμα ένα αγαθό που παράγεται σε μία χώρα να μπορεί να συναρμολογείται με κομμάτια τα οποία παράγονται σε άλλες χώρες. Συνεπώς το εμπόριο, που εμπλέκεται στην παραγωγή ενός τελικού αγαθού, μπορεί πολλές φορές να είναι η προστιθέμενη αξία που παράγεται σε όλα τα στάδια της παραγωγής.
- iii) Υπερεμπορικές οικονομίες (supertrading economies). Η αυξημένη δυνατότητα για διεξαγωγή εμπορίου μέσω της διάσπασης της αλυσίδας παραγωγής εξηγεί την εμφάνιση των υπερεμπορικών οικονομιών. Πρόκειται για εμπορικά προσανατολισμένες οικονομίες με μεγάλα ποσοστά εξαγωγών ως προς το ΑΕΠ. Τέτοιες οικονομίες είναι η Σιγκαπούρη, το Χονγκ Κονγκ, η Μαλαισία, και η Ιρλανδία. Οι χώρες αυτές αναλαμβάνουν κυρίως την επεξεργασία σταδίων της παραγωγής τα οποία χαρακτηρίζονται ως εντάσεως εργασίας.
- iv) Χαμηλόμισθοι βιομηχανικοί εξαγωγείς (Low-wage manufacturing exporters). Πρόκειται για τη ραγδαία αύξηση των βιομηχανικών εξαγωγών από χαμηλόμισθες νεο-εκβιομηχανιζόμενες οικονομίες (NICs). Πρέπει όμως να αναφέρουμε ότι παρά τον γρήγορο ρυθμό αύξησης των εξαγωγών από τις χώρες αυτές, οι εξαγωγές τους αποτελούν ένα μικρό ποσοστό της συνολικής δαπάνης των χωρών του ΟΟΣΑ.

3. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΕΙΝΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΠΑΡΑ ΔΙΕΘΝΕΣ

Παρά την μεγάλη ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου από τις αρχές της δεκαετίας του '80, το μεγαλύτερο μέρος του παγκόσμιου εμπορίου (περίπου το 83%) εξακολουθεί να παραμένει στις εσωτερικές αγορές των χωρών. Ο Rodrik (1997β) υποστηρίζει ότι παρά την υψηλή ανάπτυξη των μέσων μεταφοράς και επικοινωνίας καθώς και τη μείωση των εμπορικών φραγμών, οι ανεπτυγμένες χώρες παραμένουν ακόμα σχετικά "κλειστές" οικονομίες. Μια έρευνα του J. McCallum² έχει αποδείξει πως το εμπόριο μεταξύ μιας καναδικής επαρχίας και μιας αμερικανικής (διακρατικό εμπόριο) είναι 20 φορές κατά μέσο όρο μικρότερο από το εμπόριο μεταξύ δύο καναδικών επαρχιών (ενδοκρατικό εμπόριο). Επίσης όσον αφορά τις χώρες της Ευρωπαϊκής ένωσης, εάν πάρουμε κάθε μία χωριστά θα διαπιστώσουμε ότι είναι αρκετά ανοιχτές οικονομίες με μέσο όρο εμπορίου ως ποσοστό του ΑΕΠ, 28% το 1990. Παρόλα αυτά όμως περισσότερο από το 60% του εμπορίου αγαθών διεξάγεται μεταξύ των χωρών αυτών (περιφερειακές συναλλαγές). Αν η Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρηθεί ως σύνολο, το εμπόριο των αγαθών της με τον υπόλοιπο κόσμο είναι μόλις 9% του ΑΕΠ, όχι πολύ περισσότερο από αυτό των ΗΠΑ³. Συνεπώς από τα παραπάνω συμπεραίνουμε, ότι το εμπόριο είναι περισσότερο περιφερειακό παρά διεθνές και διεξάγεται κυρίως στο εσωτερικό των εμπορικών μπλοκ -όπως ΕΕ, NAFTA- παρά μεταξύ αυτών.

² Rodrik(1997β)

³ Krugman(1995,σελ340)

4. ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΕΥΗΜΕΡΙΑ - Η ΘΕΩΡΙΑ

4.1 ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ H-O-S ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΩΡΗΜΑ ΤΗΣ ΕΞΙΣΩΣΗΣ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ ΤΩΝ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Σύμφωνα με το θεώρημα H-O-S (Heckscher - Ohlin - Samuelson) η διαφορά στην προικοδότηση των χωρών με συντελεστές της παραγωγής τονίζεται ως πηγή του συγκριτικού πλεονεκτήματος και συνεπώς γενεσιουργό αιτία του διεθνούς εμπορίου. Υποθέτουμε ότι έχουμε δύο χώρες, το "Βορρά" (B) και το "Νότο" (N), δύο παραγωγικούς συντελεστές, την ειδικευμένη εργασία L_s (skilled) και την ανειδίκευτη εργασία L_u (unskilled) καθώς και δύο αγαθά, το αγαθό A εντάσεως ειδικευμένης εργασίας και το αγαθό B εντάσεως ανειδίκευτης εργασίας. Ακόμα υποθέτουμε ότι ο Βορράς έχει έναν υψηλότερο λόγο ειδικευμένης προς ανειδίκευτης εργασίας σε σχέση με αυτό του Νότου. Άρα στο "Βορρά" ο άφθονος συντελεστής είναι η ειδικευμένη εργασία ενώ στο "Νότο" ο άφθονος συντελεστής είναι η ανειδίκευτη εργασία. Οπότε από τα παραπάνω έχουμε:

$$\left(\frac{L_s}{L_u} \right)_B > \left(\frac{L_s}{L_u} \right)_N$$

Με την έναρξη του εμπορίου ο Βορράς θα εξάγει το αγαθό A και θα εισάγει το αγαθό B. Με άλλα λόγια οι χώρες θα εξάγουν εκείνα τα αγαθά η παραγωγή των οποίων είναι έντασης συντελεστών παραγωγής που αυτές διαθέτουν σε αφθονία. Υπάρχουν όμως ορισμένες υποθέσεις που αφορούν το υπόδειγμα H-O-S οι οποίες είναι: i) όλες οι χώρες έχουν τις ίδιες ομοιοθετικές προτιμήσεις (δηλ. η εισοδηματική ελαστικότητα για τα αγαθά είναι ίση με τη μονάδα), ii) οι συναρτήσεις παραγωγής (τεχνολογία) είναι ίδιες για όλες τις χώρες εφ' όσον αναφέρονται στο ίδιο αγαθό αλλά διαφέρουν μεταξύ των αγαθών. Επίσης χαρακτηρίζονται από φθίνουσα θετική απόδοση κάθε συντελεστού της παραγωγής και από σταθερές αποδόσεις κλίμακος στην παραγωγή όλων των αγαθών, iii) μεταξύ των χωρών δεν υπάρχουν μεγάλες διαφορές στη σχετική προικοδότηση τους με συντελεστές της παραγωγής, iv) όλες οι αγορές λειτουργούν υπό καθεστώς τέλειου ανταγωνισμού, v) δεν υπάρχουν εμπόδια στις διεθνείς συναλλαγές και οι δαπάνες μεταφοράς των αγαθών από χώρα σε χώρα είναι αμελητέες, vi) τα αγαθά μετακινούνται ελεύθερα από χώρα σε χώρα ενώ οι συντελεστές της παραγωγής μετακινούνται ελεύθερα στο εσωτερικό της κάθε χώρας, αλλά όχι και διεθνώς.

Με βάση τις παραπάνω υποθέσεις προκύπτει ότι: Άν δύο ή περισσότερες χώρες έχουν την ίδια τεχνολογία και παράγουν τον ίδιο αριθμό αγαθών -τα οποία διατίθενται στις ίδιες σχετικές τιμές στην διεθνή αγορά και οι διαθέσιμες ποσότητες των συντελεστών της παραγωγής βρίσκονται στον ίδιο κώνο διαφοροποιήσεως- τότε θα έχουμε εξίσωση των σχετικών τιμών των συντελεστών της παραγωγής.

Το θεώρημα της εξίσωσης των τιμών των συντελεστών της παραγωγής στην περίπτωση δύο αγαθών και δύο συντελεστών εξηγείται με τη βοήθεια του διαγράμματος Pearce - Lerner (διάγραμμα 2). Κατά μήκος του κάθετου άξονα μετρούνται οι ποσότητες της ειδικευμένης εργασίας και κατά μήκος του οριζόντιου

άξονα οι ποσότητες της ανειδίκευτης εργασίας. Οι καμπύλες ισοπαραγωγής A και B αναφέρονται σε ποσότητες των αγαθών A και B αντιστοίχως αξίας μιας δραχμής. Η ευθεία FF' είναι η ευθεία ίσου κόστους και είναι κοινή εφαπτομένη των καμπυλών ισοπαραγωγής A και B. Η κλίση της (Wu /Ws) ισούται με το λόγο των τιμών των συντελεστών της παραγωγής. Σε κάθε σημείο της FF' αντιστοιχεί ένα ζεύγος ειδικευμένης και ανειδίκευτης εργασίας αξίας μιας δραχμής. Οι ποσότητες του αγαθού A αντιστοιχούν σε σημεία επί της ευθείας A, η οποία διέρχεται από την αρχή των αξόνων και η κλίση της οποίας ισούται με το λόγο Ls/Lu που είναι αναγκαίος για την παραγωγή του αγαθού A. Αντίστοιχα, η ευθεία OB διέρχεται από την αρχή των αξόνων και η κλίση της ισούται με το λόγο Ls/Lu που είναι αναγκαίος για την παραγωγή του αγαθού αυτού. Αν η προικοδότηση του "Βορρά" αντιστοιχεί στο σημείο V, τότε οι συνολικές ποσότητες των αγαθών A και B που μπορούν να παραχθούν προσδιορίζονται με τη μέθοδο του παραλληλόγραμμου και είναι EA και EB αντιστοίχως. Το σημείο V βρίσκεται εντός του κώνου διαφοροποιήσεως AOB, πράγμα που σημαίνει ότι η οικονομία θα παράγει και τα δύο αγαθά. Με βάση λοιπόν τον κοινό λόγο των τιμών των συντελεστών της παραγωγής το αγαθό A είναι εντάσεως ειδικευμένης εργασίας ενώ το αγαθό B είναι εντάσεως ανειδίκευτης εργασίας, επειδή ο λόγος Ls/Lu που χρησιμοποιείται στην παραγωγή του αγαθού A είναι μεγαλύτερος του λόγου Ls/Lu που χρησιμοποιείται στην παραγωγή του αγαθού B. Εάν θέσουμε με V' την προικοδότηση του "Νότου", το οποίο βρίσκεται εντός του κώνου AOB, τότε και οι δύο χώρες θα αντιμετωπίζουν τον ίδιο λόγο Wu/Ws. Συνεπώς, εάν το διεθνές εμπόριο εξισώνει τις σχετικές τιμές των δύο αγαθών και οι δύο χώρες παράγουν και τα δύο αγαθά, τότε ο λόγος των σχετικών τιμών των συντελεστών της παραγωγής θα εξισωθεί. Οι τιμές των συντελεστών της παραγωγής δεν εξισώνονται εάν η προικοδότηση των συντελεστών της παραγωγής κάθε χώρας βρίσκεται σε διαφορετικό κώνο διαφοροποιήσεως. Ακόμα θα πρέπει η ένταση της χρησιμοποιήσεως των συντελεστών της παραγωγής να μην είναι αντιστρεπτή.

Σύμφωνα με την παραπάνω ανάλυση μετά την έναρξη του εμπορίου ο "Βορράς" θα παράγει και τα δύο αγαθά, θα εξάγει όμως τα αγαθά εντάσεως ειδικευμένης εργασίας εφόσον η ειδικευμένη εργασία είναι ο άφθονος συντελεστής (abundant factor), ενώ θα εισάγει αγαθά εντάσεως ανειδίκευτης εργασίας αφού η ανειδίκευτη εργασία είναι ο σπάνιος συντελεστής (scarce factor). Τα αντίθετα ακριβώς θα συμβούν για το "Νότο".

Έτσι λοιπόν στο "Βορρά" θα έχουμε αύξηση της ζήτησης ειδικευμένης εργασίας και μείωση της ζήτησης για ανειδίκευτη εργασία. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του μισθού της ειδικευμένης εργασίας και τη μείωση του μισθού της ανειδίκευτης εργασίας. Αντίστοιχα στο "Νότο" ο μισθός της ανειδίκευτης εργασίας θα αυξηθεί ενώ ο μισθός της ειδικευμένης εργασίας θα μειωθεί.

4.2 KRITIKH ANALYSH TOY YPOLEIGMATOS H-O-S

Οι υποθέσεις όμως που θέτει η πρόταση H-O-S διαφέρουν αρκετά από την πραγματικότητα. Πρώτον, τα φυσικά εμπόδια (όπως το κόστος μεταφοράς) καθώς και τα τεχνητά εμπόδια στο εμπόριο όπως οι δασμοί και οι ποσοστώσεις των εισαγωγών,

εμποδίζουν την εξίσωση των τιμών των συντελεστών της παραγωγής. Δεύτερον, όταν η ένταση της χρησιμοποιήσεως των συντελεστών της παραγωγής είναι αντιστρεπτή τότε η πρόταση H-O-S εν μέρει εξουδετερώνεται. Τρίτον, σύμφωνα με το υπόδειγμα H-O-S μια χώρα θα παράγει και τα δύο αγαθά και θα εξάγει το αγαθό εκείνο το οποίο είναι έντασης του παραγωγικού συντελεστή που βρίσκεται σε αφθονία στην χώρα αυτή. Αποκλείει δηλαδή την περίπτωση της πλήρους εξειδίκευσης σε ένα μόνο αγαθό. Όμως όταν μεταξύ των χωρών υπάρχουν μεγάλες διαφορές στη σχετική προικοδότηση των συντελεστών της παραγωγής τότε η κάθε χώρα εξειδικεύεται πλήρως στην παραγωγή ενός μόνου αγαθού και άρα οι τιμές των συντελεστών της παραγωγής δεν εξισώνονται. Τέταρτον, η αύξηση του ανταγωνισμού που επέρχεται λόγω της απελευθέρωσης του εμπορίου, είναι δυνατόν να οδηγήσει τις επιχειρήσεις να προχωρήσουν σε διοικητικές ενέργειες (managerial actions) που θα αυξάνουν την παραγωγικότητα της εργασίας. Η διαδικασία αυτή καλείται X-efficiency. Εάν η παραπάνω διαδικασία λάβει χώρα σε ολόκληρη την οικονομία τότε σύμφωνα με τους Bhagwati και Dehejia (1994) θα έχουμε αύξηση των πραγματικών μισθών, το οποίο έρχεται σε αντίθεση με το θεώρημα της εξίσωσης των τιμών των συντελεστών της παραγωγής. Πέμπτον, η ύπαρξη οικονομιών κλίμακος μπορεί να ακυρώσει τις επιδράσεις του θεωρήματος της εξίσωσης των τιμών των συντελεστών της παραγωγής. Πιο συγκεκριμένα: Είτε στην περίπτωση όπου οι οικονομίες κλίμακος συνυπάρχουν με τέλειο ανταγωνισμό, δηλαδή πραγματοποιούνται εκτός της επιχείρησης αλλά εντός του παραγωγικού κλάδου (υπόθεση εξωτερικών οικονομιών), είτε στην περίπτωση όπου οι οικονομίες συνυπάρχουν με ατελή ανταγωνισμό, δηλαδή πραγματοποιούνται εντός της επιχείρησης (εσωτερικές οικονομίες), θα έχουμε πρόσθετα οφέλη από το εμπόριο που προέρχονται από αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, το οποίο σημαίνει αύξηση των πραγματικών μισθών, καθώς και από την αύξηση της ποικιλίας των αγαθών που διατίθενται στους καταναλωτές.

4.3 ΠΟΙΟΙ ΚΕΡΔΙΖΟΥΝ ΚΑΙ ΠΟΙΟΙ ΧΑΝΟΥΝ ΑΠΟ ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ;

Στο παραπάνω ερώτημα και όσον αφορά το πρώτο σκέλος η απάντηση είναι οι καταναλωτές. Αναλυτικότερα ο πολίτης μιας χώρας μπορεί να κερδίσει από το εμπόριο ως καταναλωτής αγαθών και υπηρεσιών για πολλούς και διάφορους λόγους, όπως από την πρόσβαση σε μεγαλύτερη ποικιλία προϊόντων, καθώς και από τον αυξημένο ανταγωνισμό (δηλ. χαμηλότερες τιμές των αγαθών). Συνεπώς, όταν αναφερόμαστε στα “κέρδη του εμπορίου”, εννοούμε την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του μέσου ανθρώπου⁴. Η πρόταση αυτή αποτελεί και το θεμελιώδες θεωρητικό στήριγμα για την περαιτέρω φιλελευθεροποίηση του εμπορίου. Γύρω από αυτήν την πρόταση υπάρχει ένα σχετικά ευρύ consensus στην επιστημονική κοινότητα σχετικά με το αμοιβαίο όφελος που προκύπτει από την ανάπτυξη εμπορικών σχέσεων μεταξύ των χωρών. Αυτά όμως τα οφέλη από το εμπόριο αφορούν το μέσο πολίτη, του οποίου το μέσο εισόδημα καθορίζεται λαμβάνοντας το σύνολο των εισοδημάτων σε μία χώρα και διαιρώντας το

⁴ “Παγκοσμιοποίηση και πολιτική οικονομία”, Ημερησία 26-27/08/2000, τεύχος 77 (Ειδικό αφιέρωμα στο συνέδριο του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών στους Δελφούς).

εξίσου μεταξύ όλων των πολιτών. Κατά συνέπεια, το ερώτημα που προκύπτει, δεδομένου ότι το εισόδημα ποτέ δεν είναι εξίσου κατανεμημένο, είναι αν το εμπόριο θα ωφελήσει εξίσου όλους τους πολίτες - καταναλωτές.

Σύμφωνα πάντως με το θεώρημα Stolper - Samuelson σε ένα συγκεκριμένο μοντέλο διεθνούς εμπορίου θα έχουμε “νικητές” και “ηττημένους” από το εμπόριο. Οι κάτοχοι των άφθονων συντελεστών μιας χώρας ωφελούνται, ενώ οι κάτοχοι των σπανίων συντελεστών βλάπτονται. Στις ανεπτυγμένες χώρες οι ανειδίκευτοι εργάτες είναι οι “ηττημένοι”, ενώ οι ειδικευμένοι εργάτες είναι οι “κερδισμένοι” από το εμπόριο. Με άλλα λόγια, δεδομένου ότι το ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό έχει συνήθως χαμηλό εισόδημα, το εμπόριο κάνει τους φτωχούς φτωχότερους διευρύνοντας τις εισοδηματικές ανισότητες στις ΗΠΑ και αυξάνοντας την ανεργία στην ΕΕ.

Τότε όμως γιατί τόση εμμονή για την απελευθέρωση του εμπορίου; Η απάντηση είναι ότι βάση της θεωρίας, αυτοί που κερδίζουν από το εμπόριο κερδίζουν περισσότερα από αυτά που χάνουν οι “ηττημένοι”. Άρα οι “νικητές” θα μπορούν να αποζημιώσουν τους “ηττημένους” για τις απώλειες που υφίστανται από το ελεύθερο εμπόριο. Στην πραγματικότητα όμως το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου είναι κυρίως ενδοκλαδικό παρά διακλαδικό και αφορά το εμπόριο ομοειδών προϊόντων ανάμεσα στις ανεπτυγμένες χώρες. Οι αναδιανεμητικές επιδράσεις του ενδοκλαδικού εμπορίου είναι μικρές σε αντίθεση με τις επιδράσεις του διακλαδικού εμπορίου, ενώ υπάρχουν και πρόσθετα οφέλη από την ύπαρξη μεγαλύτερης ποικιλίας αγαθών που διατίθενται στους καταναλωτές.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΥΘΥΝΟΝΤΑΙ ΓΙΑ ΤΗ ΜΙΣΘΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΕΡΓΙΑ ΣΤΙΣ ΑΝΕΠΤΥΓΜΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ

1. Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΑΙ Η ΑΠΕΙΛΗ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΙΚΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

Αποτελεί κοινό τόπο η διαπίστωση ότι στη δεκαετία του '80 και στις αρχές της δεκαετίας του '90, η ζήτηση για ανειδίκευτη εργασία περιορίστηκε σημαντικά στις ανεπτυγμένες οικονομίες. Παράλληλα μειώθηκε και η προσφορά ανειδίκευτης εργασίας, ως αποτέλεσμα του διευρυνόμενου και αυξανόμενου επιπέδου εκπαίδευσης στις χώρες του ΟΟΣΑ. Ο ρυθμός όμως μείωσης της ζήτησης ανειδίκευτης εργασίας έχει αποδειχθεί ότι είναι πολύ μεγαλύτερος από το ρυθμό μείωσης της προσφοράς της (Nickell και Bell 1995, σελ. 40). Στις ΗΠΑ το φαινόμενο αυτό πιστοποιείται από τη μείωση των πραγματικών αμοιβών των λιγότερο εκπαιδευμένων εργαζόμενων, καθώς και από τη μείωση των ωρών εργασίας τους⁵. Στις Ευρωπαϊκές οικονομίες του ΟΟΣΑ κυριαρχεί το φαινόμενο της αυξημένης ανεργίας που αφορά κυρίως τους λιγότερο ειδικευμένους εργαζόμενους. Την ίδια περίοδο οι βιομηχανικές εισαγωγές (manufacturing imports) από χώρες του Τρίτου Κόσμου στις ΗΠΑ και στις ανεπτυγμένες χώρες του ΟΟΣΑ αυξήθηκαν σημαντικά. Σύμφωνα με τον Freeman (1995β), το 1990 στις ΗΠΑ οι εισαγωγές από χώρες του τρίτου κόσμου αντιπροσώπευαν το 35% του συνόλου των εισαγωγών έναντι 14% το 1970. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση 12% των εισαγωγών προέρχεται από αναπτυσσόμενες (less-developed) χώρες έναντι 5% το 1970. Επίσης, ενώ το 1955 το 5% των εξαγωγών των αναπτυσσόμενων χωρών προς τις δυτικές βιομηχανικές οικονομίες ήταν ελαφρά βιομηχανικά προϊόντα, το 1992 το ποσοστό αυτό ήταν 58%. Τη δεκαετία του '80 οι βιομηχανικές εξαγωγές των χωρών του ΟΟΣΑ σημείωσαν σημαντική κάμψη. Το 1980 το εμπορικό πλεόνασμα των χωρών του ΟΟΣΑ (χωρίς την Ιαπωνία) ήταν 122 δισ. δολλάρια, ενώ το 1989 το πλεόνασμα μειώθηκε σε 27 δισ. δολλάρια (Baldwin 1995, σελ. 3). Επομένως η δραστική μείωση της ζήτησης για ανειδίκευτη εργασία σε

⁵ Freeman(1995a, σελ 64)

συνδυασμό με την αύξηση των βιομηχανικών εισαγωγών από τον Τρίτο κόσμο και τη μείωση των βιομηχανικών εξαγωγών των ανεπτυγμένων χωρών, έχει τροφοδοτήσει έντονους προβληματισμούς γύρω από τις επιζήμιες επιπτώσεις του εμπορίου, όχι στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπως συνέβαινε στις δεκαετίες του '60 και του '70, αλλά στις ανεπτυγμένες⁶. Αναλυτικότερα, η αύξηση των εισαγωγών προϊόντων εντάσεως ανειδίκευτης εργασίας από τις αναπτυσσόμενες χώρες επηρεάζει πτωτικά τις σχετικές τιμές των αγαθών αυτών στις ανεπτυγμένες χώρες και σύμφωνα με το θεώρημα Stolper - Samuelson οι ανειδίκευτοι εργάτες του "Βορρά" θα αντιμετωπίσουν σχετική ή απόλυτη πτώση του εισοδήματός τους, ενώ οι ανειδίκευτοι εργαζόμενοι του "Νότου" θα αντιμετωπίσουν σχετική ή απόλυτη αύξηση του εισοδήματός τους. Συνεπώς, το ερώτημα που τίθεται είναι: "ως ποιο βαθμό οι μισθοί στις ανεπτυγμένες χώρες καθορίζονται από το επίπεδο των μισθών στο Πεκίνο;" (Freeman 1995β, σελ 16). Με άλλα λόγια, κατά πόσο οι ανειδίκευτοι εργάτες των αναπτυσσόμενων χωρών λειτουργούν ως εικονικοί μετανάστες οι οποίοι επηρεάζουν τις αγορές εργασίας των ανεπτυγμένων χωρών χωρίς τη φυσική τους παρουσία;

Στις ΗΠΑ όπου οι αγορές εργασίας είναι ελαστικές δηλαδή: i) υπάρχει ευκαμψία μισθών, ii) η διαπραγμάτευση των μισθών γίνεται σε αποκεντρωμένο επίπεδο (deregulated and decentralized bargaining) με ατομικά συμβόλαια εργασίας, iii) πολλές από τις θέσεις εργασίας είναι μερικής απασχόλησης (part-time job), το φαινόμενο της σχετικής μείωσης της ζήτησης ανειδίκευτης εργασίας είχε ως αποτέλεσμα την πτώση του μισθού του ανειδίκευτου εργάτη και κατά επέκταση την αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας μεταξύ ανειδίκευτων και ειδικευμένων εργαζόμενων. Στον πίνακα 4 παρουσιάζονται στοιχεία σχετικά με το λόγο των μισθών μεταξύ του ανώτατου και του κατώτατου δεκατημορίου για τις ΗΠΑ και τις μεγαλύτερες χώρες της Ευρώπης για το 1970, 1980 και 1990. Παρατηρούμε λοιπόν ότι η ανισότητα μεταξύ εργαζόμενων διαφορετικού επιπέδου εκπαίδευσης έχει αυξηθεί σημαντικά στις χώρες όπου οι αγορές εργασίας τους λειτουργούν με βάση το ΑγγλοΣαξωνικό μοντέλο. Ειδικότερα στις ΗΠΑ η ανισότητα σημείωσε σημαντική άνοδο τη δεκαετία του '80 όπου από 3,8 το 1980 έφτασε το 4,5 το 1990. Αντίστοιχα στη Μ. Βρετανία από 2,6 το 1980 στο 3,3 το 1990. Αντίθετα η Γερμανία, η Ιταλία και η Σουηδία παρουσιάζουν μειωμένη εισοδηματική ανοσότητα με εξαίρεση τη Γαλλία στην οποία υπάρχει αυξημένη εισοδηματική ανισότητα. Στο διάγραμμα 3 παρουσιάζεται η πορεία των αμερικανικών μισθών (indexed real wage) των εργαζόμενων που ανήκουν στο 10° , στο 90° και στο μεσαίο εκατοστημόριο αντίστοιχα. Παρατηρούμε λοιπόν ότι περίπου στα μέσα της δεκαετίας του '70 άρχισε να διευρύνεται η εισοδηματική ανισότητα, όπου κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 σημείωσε μεγάλη άνοδο, αυξάνοντας τον αριθμό των εργαζόμενων φτωχών (working poor) στις ΗΠΑ. Επίσης, στον πίνακα 3 παρουσιάζονται στοιχεία σχετικά με το λόγο των μισθών μεταξύ των ειδικευμένων εργαζόμενων (απόφοιτοι πανεπιστημίου ή ίσου επιπέδου εκπαίδευσης) και ανειδίκευτων εργαζομένων (απόφοιτοι λυκείου). Πιο συγκεκριμένα στις ΗΠΑ ο λόγος του μισθού ενός απόφοιτου

⁶ Bhagwati and Dehejia(1994, σελ 38)

πανεπιστημίου προς το μισθό ενός απόφοιτου λυκείου αυξήθηκε από 1,37 το 1980 σε 1,51 το 1990, ενώ στη Μ.Βρετανία αυξήθηκε από 1,53 σε 1,65 την ίδια περίοδο. Όμως ο ίδιος λόγος μισθών είναι αρκετά αυξημένος και στις μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες όπως τη Γαλλία, την Ιταλία και τη Γερμανία. Παρατηρούμε λοιπόν μια ταυτόχρονη αύξηση του εισοδήματος (earnings) υπέρ της ειδικευμένης εργασίας στις χώρες της Ευρώπης καθώς και στις ΗΠΑ (όπου η αύξηση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική) κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80.

Στις ευρωπαϊκές χώρες όμως σε αντίθεση με τις ΗΠΑ, η μείωση της ζήτησης ανειδίκευτης εργασίας οδήγησε σε αύξηση της ανεργίας, γεγονός που οφείλεται στις αποκαλούμενες ακαμψίες που χαρακτηρίζουν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό τις ευρωπαϊκές αγορές εργασίας όπως: Η ύπαρξη κατώτατου μισθού, το υψηλό κόστος πρόσληψης και απόλυνσης (hiring and firing cost), ο καθορισμός του μισθού με συλλογικές διαπραγματεύσεις (collective or centralized bargaining), τα γενναιόδωρα επιδόματα ανεργίας, καθώς και το μεγάλο ποσοστό εργοδοτικής συνεισφοράς στην κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων. Όλες οι παραπάνω ρυθμίσεις καθιστούν υψηλότερο το κόστος μιας επιχείρησης σε περιόδους ύφεσης και εμποδίζουν την άμεση προσαρμογή στα εξωγενή σοκ της οικονομίας, με αποτέλεσμα οι επιχειρήσεις να πραγματοποιούν μειωμένες προσλήψεις⁷. Έτσι λοιπόν ενώ το 1973 -τέλος της περιόδου "golden age"- ο μέσος όρος ανεργίας των ευρωπαϊκών οικονομιών του ΟΟΣΑ ήταν 2,9%, το 1995 ήταν κοντά στο 11% ενώ συνεχίζει να παραμένει σε υψηλό επίπεδο (περίπου στο 8,6% στο τέλος του 1999). Το ποσοστό ανεργίας στις ΗΠΑ ήταν 4,8% το 1973 ενώ το 1995 ήταν στο 6% περίπου (διάγραμμα 4). Στον πίνακα 5 στη 3^η στήλη, παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ανέργων στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες αποτελούν κυρίως οι ανειδίκευτοι εργάτες ενώ οι ειδικευμένοι αποτελούν ένα μικρότερο σχετικά ποσοστό. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στις αρχές του '80 ο λόγος ανειδίκευτων προς ειδικευμένων ανέργων εργατών ήταν 1,9 στη Γαλλία, 2,9 στη Γερμανία, 0,8 στην Ιταλία, 2,2 στη Μ.Βρετανία και 3,1 στις Η.Π.Α⁸. Στις αρχές του '90 ο λόγος αυτός για τις παραπάνω χώρες ήταν 3,5- 3,4- 1,3- 3,8 και 3,2 αντίστοιχα. Κατά συνέπεια η αύξηση της ανεργίας στις χώρες της ΕΕ και η διεύρυνση της μισθολογικής ανισότητας στις ΗΠΑ αποτελούν τις δύο όψεις του ιδίου φαινομένου: αυτού της μείωσης της ζήτησης της ανειδίκευτης εργασίας. Κατά πόσο το διεθνές εμπόριο ή άλλοι παράγοντες ευθύνονται για τη συγκεκριμένη κατάσταση, αποτελεί αντικείμενο πρός διερεύνηση.

1.1 Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ ΤΩΝ ΕΙΣΑΓΩΓΩΝ ΣΤΟΥΣ ΜΙΣΘΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

Οι οικονομολόγοι που ενοχοποιούν το εμπόριο για τη μείωση της ζήτησης ανειδίκευτης εργασίας, θεωρούν ότι η απελευθέρωση του εμπορίου δημιουργεί τάσεις

⁷ Ορισμένοι οικονομολόγοι υποστηρίζουν ότι ο υψηλός βαθμός συγκετωτικότητας στις συλλογικές διαπραγματεύσεις καθώς και τα ισχυρά συνδικάτα που χαρακτηρίζουν τις κορπορατιστικές οικονομίες, ασκούν ευεργετική επίδραση στην οικονομική δραστηριότητα ενώ αντιμετωπίζουν τις μακροοικονομικές διαταραχές με μικρότερη ανεργία (βλέπε Henley και Tsakalotos 1993).

μισθολογικής εξομοίωσης των μισθών μεταξύ των ανειδίκευτων εργατών στις ανεπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες. Οι Wood (1995, σελ. 59) και Leamer (1996, σελ. 4) υποστηρίζουν ότι οι τιμές στην παγκόσμια αγορά καθορίζουν τις εγχώριες τιμές, και κατά επέκταση βάση του θεωρήματος Stolper-Samuelson τις τιμές των συντελεστών της παραγωγής και όχι ο όγκος του διεθνούς εμπορίου. Για να παρουσιάσουν τις επιπτώσεις στις τιμές των συντελεστών της παραγωγής που προκαλούνται από την απελευθέρωση του εμπορίου, χρησιμοποιούν ένα διάγραμμα το οποίο περιγράφεται στην επόμενη παράγραφο.

Πιο συγκεκριμένα, υποθέτουμε δύο χώρες, μια αναπτυγμένη (N) και μια αναπτυσσόμενη (S), δύο συντελεστές της παραγωγής, την ειδικευμένη εργασία (skilled labor) και την ανειδίκευτη εργασία (unskilled labor), καθώς και ένα μεγάλο αριθμό εμπορεύσιμων αγαθών (an infinity or continuum of traded goods) όπου κάθε αγαθό είναι διαφορετικής εντάσεως εργασίας (different skill intensities). Επίσης σύμφωνα με την υπόθεση του A. Wood η κινητικότητα του κεφαλαίου διεθνώς είναι πλήρης, άρα η ίδια τεχνολογία είναι διαθέσιμη τόσο στις αναπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες. Στο διάγραμμα 5 κατά μήκος του κάθετου άξονα μετράται ο λόγος των μισθών του ανειδίκευτου προς του ειδικευμένου εργάτη, το οποίο συμβολίζουμε με (ω). Κατά μήκος του οριζόντιου άξονα μετράται ο λόγος της ποσότητας των ανειδίκευτων προς τους ειδικευμένους εργάτες τον οποίο συμβολίζουμε με S . Υποθέτουμε ότι η καμπύλη προσφοράς κάθε χώρας είναι πλήρως ανελαστική. Συνεπώς ο λόγος (ω) καθορίζεται από το σημείο τομής της καμπύλης προσφοράς με την καμπύλη ζήτησης ανειδίκευτης εργασίας DD (η DD αποτελεί την καμπύλη ζήτησης υπό καθεστώς αυτάρκειας). Θέτουμε S_N την καμπύλη προσφοράς της αναπτυγμένης χώρας και με S_S την καμπύλη προσφοράς της αναπτυσσόμενης χώρας. Όσο δεξιότερα βρίσκεται η καμπύλη προσφοράς μιας χώρας τόσο μεγαλύτερη θα είναι η σχετική προσφορά ανειδίκευτης εργασίας στην χώρα αυτή. Όσο αριστερότερα στο διάγραμμα βρίσκεται, τόσο η σχετική προσφορά ειδικευμένης εργασίας θα είναι μεγαλύτερη. Ο λόγος ω_N στο διάγραμμα συμβολίζει το σχετικό μισθό ανειδίκευτης εργασίας στην ανεπτυγμένη χώρα, ενώ ο λόγος ω_S το σχετικό μισθό ανειδίκευτης εργασίας στην αναπτυσσόμενη χώρα. Με την έναρξη του εμπορίου η τιμή των αγαθών εντάσεως ειδικευμένης εργασίας θα αυξηθεί στην αναπτυγμένη χώρα και άρα θα έχουμε αύξηση της αμοιβής της ειδικευμένης εργασίας και μείωση της αμοιβής της ανειδίκευτης εργασίας (ω'_N). Αντίστοιχα στην αναπτυσσόμενη χώρα θα έχουμε αύξηση της αμοιβής της ανειδίκευτης εργασίας και μείωση της ειδικευμένης (ω'_S). Άρα η καμπύλη ζήτησης στην ανοιχτή οικονομία γίνεται περισσότερο ελαστική και συμβολίζεται με $D'D'$. Το σημείο Γ αποτελεί το σημείο τομής μεταξύ DD και $D'D'$. Δεξιά από το Γ βρίσκονται οι αναπτυσσόμενες χώρες ενώ αριστερά από το Γ οι ανεπτυγμένες. Παρατηρούμε λοιπόν ότι οι επιδράσεις του εμπορίου στις αμοιβές των συντελεστών της παραγωγής είναι μεγαλύτερες όσο πιο πολύ απέχει η καμπύλη προσφοράς μιας χώρας από το σημείο Γ . Με άλλα λόγια οι επιδράσεις του εμπορίου στο σχετικό μισθό ανειδίκευτης εργασίας (ω) αυξάνονται όσο

⁸ Alogoskoufis et. al.(1995, σελ 50)

μεγαλύτερη είναι η σχετική προσφορά του άφθονου συντελεστή σε μία χώρα, είτε αυτή είναι ανεπτυγμένη είτε αναπτυσσόμενη. Επίσης, στην ανοιχτή οικονομία, σύμφωνα πάντα με το διάγραμμα, οι μεταβολές στις ποσότητες των συντελεστών της παραγωγής έχουν μικρότερες επιπτώσεις στους σχετικούς μισθούς.

Παρά τα όσα ισχυρίζονται οι E. Leamer και A. Wood σχετικά με τον καθοριστικό ρόλο των τιμών των αγαθών στις μεταβολές των τιμών των συντελεστών της παραγωγής, το ερώτημα που τίθεται είναι: Πώς εξηγείται η διεύρυνση της μισθολογικής ανισότητας κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80, σε μια περίοδο όπου οι εμπορικές πολιτικές τόσο των ΗΠΑ όσο και της ΕΕ χαρακτηρίζονται από σχετικά υψηλό επίπεδο προστατευτισμού; Συνεπώς, αυτό που θα μπορούσαμε να πούμε είναι, ότι οι επιδράσεις στη διανομή του εισοδήματος μέσω της μεταβολής των τιμών δεν αποτελούν ιδιαιτερότητα του διεθνούς εμπορίου. Μεταβολές στις τιμές των αγαθών μπορούν να προκληθούν και από άλλους παράγοντες όπως από τις μεταβολές των καταναλωτικών προτιμήσεων και την τεχνολογική πρόοδο.

1.2 Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΟΓΚΟΥ ΤΩΝ ΕΙΣΑΓΩΓΩΝ ΣΤΟΥΣ ΜΙΣΘΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

Η σχετικώς συγκρατημένη αύξηση των ύψους των εμπορικών ροών αδυνατίζει την πιθανότητα εκτεταμένης επιρροής του εμπορίου στα φαινόμενα της ανεργίας και της μισθολογικής ανισότητας που παρατηρούνται τα τελευταία χρόνια στις ανεπτυγμένες χώρες. Επισημαίνεται ότι το 1990 οι εισαγωγές των ΗΠΑ από χώρες χαμηλού εργατικού κόστους ήταν μόνο το 2,8% του ΑΕΠ⁹, ενώ το 1992 το εμπορικό έλλειμμα (trade deficit) των χωρών του ΟΟΣΑ με τις επονομαζόμενες “Δυτικές Ασιατικές οικονομίες” (Ν. Κορέα, Ταιβάν, Χονγκ Κονγκ, Σιγκαπούρη), καθώς και με την Κίνα ήταν μόλις 0,06% του συνδυασμένου ΑΕΠ των χωρών αυτών¹⁰. Πιο συγκεκριμένα, στις ΗΠΑ το εμπορικό έλλειμμα αυξήθηκε κατά 32 δισ. δολλάρια τη δεκαετία του '80, ενώ στην ΕΕ αυξήθηκε κατά 22 δισ. δολλάρια. Σε αντίθεση με τις ΗΠΑ και την ΕΕ, οι βιομηχανικές εξαγωγές της Ιαπωνίας, την παραπάνω περίοδο, σημείωσαν σημαντική άνοδο, με αποτέλεσμα το εμπορικό της πλεόνασμα να αυξηθεί.

Ο P.Krugman¹¹ αναφέρει ότι το διακλαδικό εμπόριο μεταξύ “Βορρά” -“Νότου” έχει προκαλέσει μείωση των σχετικών τιμών των αγαθών εντάσεως εργασίας σε ποσοστό λιγότερο από 1% και μείωση στους σχετικούς μισθούς της ανειδίκευτης εργασίας σε ποσοστό λιγότερο από 3%. Συνεπώς η επίδραση του εμπορίου στην αύξηση της ανισότητας στις ανεπτυγμένες χώρες είναι σχετικά μικρή. Ο A. Wood υποστηρίζει όμως ότι οι εισαγωγές του “Βορρά” από το “Νότο” είναι υψηλής εντάσεως εργασίας και κατά συνέπεια εκτοπίζουν πολύ περισσότερους ανειδίκευτους εργάτες από ότι ο όγκος του εμπορίου δικαιολογεί. Σύμφωνα με τον Wood (1995, σελ. 65) η ευρέως διαδεδομένη

⁹ Krugman and Lawrence (1993,σελ16).

¹⁰ Baldwin (1995, σελ. 4).

¹¹ Krugman(2000,σελ.65)

μέθοδος¹² (factor content) που χρησιμοποιείται για να εκτιμηθούν οι επιπτώσεις του εμπορίου στις αγορές εργασίας, υποεκτιμά τις επιπτώσεις της μείωσης της ζήτησης ανειδίκευτης εργασίας. Με βάση τους δικούς του υπολογισμούς η σχετική ζήτηση ανειδίκευτης εργασίας στις ανεπτυγμένες χώρες έχει μειωθεί κατά πολύ περισσότερο σε σύγκριση με αποτελέσματα που παρουσιάζουν άλλες μελέτες, όπως των Sachs and Shatz (1994), οι οποίες πραγματοποιήθηκαν ακολουθώντας τους συμβατικούς (conventional) factor content υπολογισμούς. Από τον πίνακα 6 διαπιστώνουμε ότι σύμφωνα με τους Sachs και Shatz η σχετική ζήτηση ανειδίκευτης εργασίας μειώθηκε κατά 1,9%, ενώ σύμφωνα με τον Wood η σχετική ζήτηση ανειδίκευτης εργασίας μειώθηκε δέκα φορές περισσότερο δηλαδή κατά 21,8%¹³. Πιο συγκεκριμένα, ο A.Wood θεωρεί ότι με τους συμβατικούς factor content υπολογισμούς αγνοείται το γεγονός ότι πολλά από τα αγαθά που εξάγονται από αναπτυσσόμενες χώρες δεν παράγονται πλέον στις ανεπτυγμένες ή αν παράγονται χρησιμοποιούν διαφορετικές τεχνικές παραγωγής, κυρίως εντάσεως κεφαλαίου και ειδικευμένης εργατικής δύναμης. Επίσης δεν λαμβάνονται υπόψη παράμετροι όπως, ότι το επίπεδο μισθών στις ανεπτυγμένες χώρες είναι υψηλότερο, που σημαίνει ότι αν κάποιο αγαθό παραγόταν εγχωρίως, θα πωλούνταν σε ακριβότερη τιμή και πιθανόν να μειωνόταν η κατανάλωσή του. Ένα άλλο πρόβλημα που προκύπτει με τη μέθοδο υπολογισμού factor content, είναι ότι υπάρχει η πιθανότητα οι εργαζόμενοι σε ένα τομέα ανταγωνιζόμενο των προϊόντων εντάσεως ανειδίκευτης εργασίας από αναπτυσσόμενες χώρες, μπροστά στον κίνδυνο να εισαχθούν κάποια στιγμή τα προϊόντα αυτά, να δεχτούν προσαρμογή προς τα κάτω του μισθού τους μειώνοντας με αυτό τον τρόπο το συγκριτικό πλεονέκτημα των ξένων εργατών και κατά συνέπεια τον όγκο των εισαγωγών. Συνεπώς στην προκειμένη περίπτωση έχουμε υποεκτίμηση των επιπτώσεων του εμπορίου.

Ο Wood (1995, σελ. 67) υποστηρίζει ότι το διακλαδικό εμπόριο “Βορρά”-“Νότου” οδηγεί τις επιχειρήσεις του “Βορρά” στην εύρεση τρόπων εξοικονόμησης ανειδίκευτης εργασίας (unskilled labor saving) μέσα από την τεχνολογική πρόοδο (defensive innovation) προκειμένου να παραμείνουν ανταγωνιστικές, αυξάνοντας με αυτό τον τρόπο ακόμα περισσότερο τις απώλειες σε θέσεις απασχόλησης. Ο Kapstein (1996, σελ. 25) συμφωνεί με την άποψη ότι το εμπόριο και η τεχνολογία δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ανταγωνιστικοί παράγοντες, εφόσον ένα σημαντικό μερίδιο των νέων τεχνολογιών είναι άμεση συνέπεια του διεθνούς ανταγωνισμού. Παράλληλα όμως αναφέρει ότι η ευρείας κλίμακα εισαγωγή της τεχνολογίας σε πολλούς βιομηχανικούς τομείς υποδεικνύει, ότι και ο εγχώριος ανταγωνισμός είναι υπεύθυνος σε σημαντικό βαθμό γι' αυτές τις επενδύσεις. Ο Sachs (1998, σελ. 107) υποστηρίζει ότι η μερίδα των εργαζόμενων των ΗΠΑ, που βρίσκονται σε άμεσο ανταγωνισμό με τους χαμηλά

¹² Βάση της μεθόδου factor content, αρχικά υπολογίζουμε το ποσοστό της ειδικευμένης και ανειδίκευτης εργασίας που είναι ενσωματωμένο στις εξαγωγές και στις εισαγωγές μιας χώρας και έπειτα αφαιρούμε τις εισαγωγές από τις εξαγωγές. Με βάση τη διαφορά αυτή εκτιμούμε τις επιπτώσεις του εμπορίου στη σχετική ζήτηση ανειδίκευτης ή ειδικευμένης εργασίας.

¹³ Το γεγονός ότι οι συγγραφείς καταλήγουν σε διαφορετικά αποτελέσματα οφείλεται εν μέρει και στις υποθέσεις σχετικά με το ποιοι θεωρούνται ειδικευμένοι εργάτες καθώς και στο ποιά αγαθά συμπεριλαμβάνονται στα μεταποιημένα προϊόντα.

ειδικευμένους εργαζόμενους στις αναδυόμενες αγορές, φαίνεται να είναι πάρα πολύ μικρή για να μπορεί να εξηγήσει τη δραματική διεύρυνση των ανισοτήτων από το τέλος της δεκαετίας του '70. Λιγότερο από 5% της αμερικάνικης αγοράς εργασίας απασχολούνται σε τομείς όπως ρουχισμός και παιχνίδια, οι οποίοι δέχονται τον έντονο ανταγωνισμό των χαμηλόμισθων εισαγόμενων αγαθών από την Ασία. Κατά συνέπεια, είναι μη ρεαλιστικό το ότι οι μισθοί των ανειδίκευτων εργατών των ανεπτυγμένων χωρών (είτε αυτοί εργάζονται στο εμπορεύσιμο είτε στον μη εμπορεύσιμο τομέα) καθορίζονται από την παγκόσμια αγορά ανειδίκευτων εργατών. Εν τέλει, η ταυτόχρονη μείωση της ζήτησης για ανειδίκευτη εργασία σε όλους τους τομείς (traded and non-traded sectors), υποδηλώνει ότι οι αιτίες μάλλον είναι ευρύτερες του εμπορίου.

Κατά τον R. Freeman¹⁴ το γεγονός ότι δεν αποδεικνύεται η σαρωτική επίδραση του εμπορίου στις αγορές εργασίας των ανεπτυγμένων χωρών, δε σημαίνει ότι αποκλείεται να λειτουργήσει κατά αυτόν τον τρόπο στο μέλλον καθώς χώρες σαν την Κίνα, την Ινδία, την Ινδονησία και άλλες ενσωματώνονται όλο και περισσότερο στην παγκόσμια οικονομία. Όσο όμως ολοένα και περισσότεροι ανειδίκευτοι εργάτες απασχολούνται σε τομείς μη εμπορεύσιμων αγαθών και στις υπηρεσίες, οι πέσεις από τον ανταγωνισμό των εισαγωγών θα μειώνονται.

1.3 ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΜΙΣΘΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ ΠΟΥ ΠΑΡΑΤΗΡΕΙΤΑΙ ΣΕ ΟΡΙΣΜΕΝΕΣ ΜΕΣΑΙΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΧΩΡΕΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΟΣ Η-Ο-Σ.

Σύμφωνα με το θεώρημα S-S το διακλαδικό εμπόριο μεταξύ “Βορρά” και “Νότου” θα έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της μισθολογικής ανισότητας μεταξύ ειδικευμένης και ανειδίκευτης εργασίας στην αναπτυσσόμενη χώρα και την διεύρυνση της ανισότητας στην ανεπτυγμένη χώρα. Παρόλα αυτά παρατηρούμε ότι σε ορισμένες μεσαίου εισοδήματος χώρες όπως αυτές της Λ. Αμερικής, η εισοδηματική ανισότητα έχει διευρυνθεί. Πώς όμως μπορεί να εξηγηθεί το φαινόμενο αυτό σύμφωνα με τη νεοκλασική θεωρία του διεθνούς εμπορίου;

Ο Wood (1999) στην προσπάθειά του να διερευνήσει το παράδοξο της εισοδηματικής ανισότητας στις χώρες της Λ. Αμερικής, μεταξύ άλλων, υποστήριξε ως μια πιθανή εκδοχή την αύξηση του βαθμού ανοίγματος των οικονομιών της Λ. Αμερικής σε μια περίοδο όπου ήδη είχε προηγηθεί η είσοδος στην παγκόσμια οικονομία χωρών χαμηλού εισοδήματος (low-income) όπως η Κίνα, η Ινδία, η Ινδονησία, το Πακιστάν και το Μπαγκλαντές, οι οποίες διαθέτουν μεγάλη σχετική προσφορά ανειδίκευτης εργασίας. Οι χώρες μεσαίου εισοδήματος (middle-income) της Λ. Αμερικής, στις οποίες ο λόγος ειδικευμένης προς ανειδίκευτης εργασίας είναι μικρότερος από τον αντίστοιχο λόγο των χωρών του “Βορρά” αλλά μεγαλύτερος από το λόγο των χωρών χαμηλού εισοδήματος, είχαν το σχετικό συγκριτικό πλεονέκτημα στην παραγωγή αγαθών εντάσεως μεσαίας ειδικευμένης εργασίας (intermediate skill intensity). Ως εκ τούτου, παρατηρήθηκε μείωση των σχετικών μισθών ανειδίκευτης

¹⁴ Freeman(1995β, σελ. 17)

εργασίας στις χώρες της Λ. Αμερικής, οι οποίες εισήγαγαν αγαθά ανειδίκευτης εργασίας και εξήγαγαν αγαθά εντάσεως μεσαίας ειδικευμένης εργασίας.

Ο Wood (1999) χρησιμοποιεί ως παράδειγμα τις χώρες της N.A. Ασίας οι οποίες όταν τη δεκαετία του '60 και του '70 αυξήθηκαν οι εμπορικές τους σχέσεις, παρατηρήθηκε μείωση της μισθολογικής ανισότητας στις χώρες αυτές. Κατά τον Wood αυτό συνέβη επειδή την περίοδο εκείνη οι χώρες της N.A. Ασίας, παρόλο που ήταν μεσαίου εισοδήματος εξήγαγαν αγαθά εντάσεως ανειδίκευτης εργασίας, διότι εκεί είχαν σχετικό συγκριτικό πλεονέκτημα. Όταν όμως αργότερα -στα μέσα της δεκαετίας του '80- εισήλθαν στο διεθνές εμπόριο χώρες χαμηλού εισοδήματος, το σχετικό συγκριτικό πλεονέκτημα στα αγαθά εντάσεως εργασίας μεταφέρθηκε στις χώρες αυτές. Κατά συνέπεια, η αύξηση του βαθμού ανοίγματος των οικονομιών των χωρών της Λ. Αμερικής στα τέλη του '80 είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της μισθολογικής ανισότητας στις χώρες αυτές.

Η υπόθεση του Wood, ότι δηλαδή η είσοδος των χωρών χαμηλού εισοδήματος στην παγκόσμια αγορά αποτελεί αιτία διεύρυνσης της ανισότητας στις χώρες της Λ. Αμερικής δεν γνωρίζουμε κατά πόσο ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Πολλοί οικονομολόγοι μάλιστα εκφράζουν διαφωνίες με τις υποθέσεις και τα στοιχεία που χρησιμοποιεί ο Wood και επισημαίνουν την ανάγκη για την πραγματοποίηση περισσότερων ερευνών σε ζητήματα όπως π.χ. εάν η μείωση των δασμών προκαλεί στις χώρες μεσαίου εισοδήματος αύξηση της παραγωγής των αγαθών εντάσεως μεσαίας ειδίκευσης και συρρίκνωση στους τομείς παραγωγής αγαθών εντάσεως ανειδίκευτης εργασίας.

Αξιέει πάντως να εξετάσουμε ένα υπόδειγμα που προτείνει ο D.Davis για την εξήγηση φαινομένων όπως η διεύρυνση της μισθολογικής ανισότητας σε χώρες του "Νότου" και η μείωση της ανισότητας σε χώρες του "Βορρά", μέσα στο πλαίσιο του υποδείγματος H-O-S¹⁵. Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με το S-S η απελευθέρωση του εμπορίου θα επιφέρει ανακατανομή στα εισοδήματα των συντελεστών της παραγωγής υπέρ των συντελεστών που βρίσκονται σε σχετική αφθονία. Όταν όμως μια χώρα που σε παγκόσμιο επίπεδο (global sense) θεωρείται ότι αφθονεί σε σχετική προσφορά ανειδίκευτης εργασίας αλλά σε περιφερειακό επίπεδο (local sense) χαρακτηρίζεται ως χώρα με σχετική επάρκεια ειδικευμένης εργασίας, τότε με την απελευθέρωση του εμπορίου είναι πολύ πιθανόν να υπάρξουν αρνητικές επιπτώσεις στο σχετικό μισθό ανειδίκευτης εργασίας στη χώρα αυτή.

Αρχικά παίρνουμε ως υπόθεση ότι οι μεγάλες διαφορές στην σχετική προικοδότηση των χωρών με συντελεστές της παραγωγής αποκλείουν την εξίσωση των τιμών των συντελεστών της παραγωγής. Υποθέτουμε πολλές χώρες, δύο συντελεστές της παραγωγής, την ειδικευμένη και ανειδίκευτη εργασία καθώς και τρία αγαθά. Κάθε χώρα είναι μικρή σε μέγεθος και δεν μπορεί να επηρεάσει τις τιμές των αγαθών. Όλες οι άλλες υποθέσεις ενός H-O-S υποδείγματος ισχύουν και για αυτό το υπόδειγμα. Έχουμε λοιπόν 3 αγαθά X, Y, Z, όπου Ix, ly, lz ο λόγος ειδικευμένης προς ανειδίκευτης

¹⁵ Η μελέτη του D.Davis δεν βασίζεται σε εμπειρική έρευνα.

εργασίας στην παραγωγή κάθε αγαθού και $Ix > ly > Iz$ η διάταξη η οποία γίνεται κατά τέτοιο τρόπο ώστε από αριστερά προς τα δεξιά να μειώνεται η ένταση χρησιμοποίησης ειδικευμένης εργασίας στην παραγωγή του κάθε αγαθού. Υποθέτουμε ότι για όλες τις χώρες (c) ο λόγος προικοδότησης $I^c \in (Iz, ly)$ και $I^c \neq ly$ έτσι ώστε καμία χώρα να μην εξειδικεύεται πλήρως στην παραγωγή ενός προϊόντος. Οι χώρες με $I^c \in (ly, Iz)$ θα χαρακτηρίζονται ως χώρες του “Βορρά” ενώ οι χώρες με $I^c \in (Iz, ly)$ ως χώρες του “Νότου”. Οι ανεπτυγμένες χώρες του “Βορρά” θα παράγουν τα αγαθά X και Y ενώ οι χώρες του “Νότου” τα αγαθά Y και Z. Άρα τα αγαθά X, Z είναι μη ανταγωνιστικά (non-competing) εφόσον το πρώτο παράγεται μόνο στο “Βορρά” ενώ το δεύτερο μόνο στο “Νότο”.

Επομένως σύμφωνα με τα παραπάνω κάθε χώρα του “Βορρά” διαθέτει μεγαλύτερη σχετική προσφορά ειδικευμένης εργασίας σε σχέση με τις χώρες του “Νότου”, άρα σε παγκόσμιο επίπεδο χαρακτηρίζεται ως χώρα με σχετική αφθονία ειδικευμένης εργασίας. Αντίστοιχα κάθε χώρα του “Νότου” θα θεωρείται σχετικής αφθονίας ανειδίκευτης εργασίας. Στο συγκεκριμένο υπόδειγμα όμως οι αναδιανεμητικές επιδράσεις μέσω της απελευθέρωσης του εμπορίου θα εξαρτηθούν από το σε περιφερειακό επίπεδο προσδιορισμό της σχετικής αφθονίας σε παραγωγικούς συντελεστές μιας χώρας.

Στο διάγραμμα 7 παρουσιάζεται το γνωστό διάγραμμα Pearce-Lerner με δύο κώνους διαφοροποιήσεως. Ο πρώτος κώνος διαφοροποιήσεως $IxOly$ είναι ο κώνος του “Βορρά” ενώ ο κώνος $lyOlz$ είναι του “Νότου”. Κάθε κώνο διαφοροποιήσεως τον χωρίζουμε σε τρεις περιοχές. Για παράδειγμα τον κώνο του “Νότου” τον χωρίζουμε σε περιοχή A, όπου βρίσκονται οι χώρες με λιγότερη σχετική αφθονία ανειδίκευτης εργασίας, άρα για τα δεδομένα του “Νότου” οι χώρες με σχετική αφθονία ειδικευμένης εργασίας. Οι χώρες της περιοχής A παράγουν τα αγαθά Y και Z. Το αγαθό Y το εξάγουν και εισάγουν το αγαθό X καθώς και το αγαθό Z το οποίο παράγεται εγχωρίως σε μικρές ποσότητες. Οι χώρες της περιοχής A' είναι οι χώρες όπου η ειδικευμένη εργασία είναι ο σπάνιος συντελεστής της παραγωγής. Οι χώρες στην περιοχή A' παράγουν το αγαθό Z σε μεγάλες ποσότητες καθώς και το αγαθό Y. Εξάγουν το αγαθό Z και εισάγουν τα αγαθά X και Y. Τα υποδείγματα εξαγωγών των περιοχών A και A' είναι συμπληρωματικά. Οι χώρες της περιοχής M εξάγουν τα δύο αγαθά που παράγουν Y και Z και εισάγουν το X.

Υποθέτουμε ότι η κάθε χώρα στο “Νότο” έχει ένα ad valorem δασμό σε όλες τις εισαγωγές. Θα εξετάσουμε τις αναδιανεμητικές επιδράσεις που θα επιφέρει η μείωση των δασμών σε μία χώρα H, η οποία βρίσκεται στην περιοχή A. Στη χώρα H, η οποία εισάγει το αγαθό X και Z, η μείωση των δασμών θα έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της εγχώριας τιμής του αγαθού Z επομένως θα έχουμε μείωση του σχετικού μισθού της ανειδίκευτης εργασίας. Η μείωση της εγχώριας τιμής του αγαθού X δεν επιφέρει επιπτώσεις στις τιμές των συντελεστών της παραγωγής, διότι δεν παράγεται καθόλου από την χώρα H. Αν μια χώρα βρίσκεται στην M περιοχή τότε η μείωση των δασμών δεν επιφέρει αναδιανεμητικές επιδράσεις. Όσον αφορά την περίπτωση μιας χώρας που

βρίσκεται στην περιοχή Α' τα αποτελέσματα θα είναι τα ακριβώς αντίθετα από αυτά της περιοχής Α, δηλαδή θα έχουμε αύξηση του σχετικού μισθού ανειδίκευτης εργασίας.

Στο διάγραμμα 6 παρουσιάζονται οι επιπτώσεις της απελευθέρωσης του εμπορίου στη διανομή του εισοδήματος. Ο συμβολισμός (+) σε μια περιοχή υποδηλώνει την αύξηση του σχετικού μισθού ανειδίκευτης εργασίας ενώ ο συμβολισμός (-) την μείωση. Αξίζει να αναφέρουμε ότι μια χώρα που βρίσκεται στην περιοχή Α του "Νότου" θα έχει ακριβώς τα αντίθετα αποτελέσματα από την απελευθέρωση του εμπορίου, συγκριτικά με μια χώρα σχετικής αφθονίας ανειδίκευτης εργασίας του "Βορρά". Οι σχετικοί μισθοί ανειδίκευτης εργασίας θα αυξηθούν στη χώρα του "Βορρά" και θα μειωθούν στη χώρα του "Νότου" παρά το γεγονός ότι η χώρα του "Βορρά" διαθέτει μεγαλύτερη σχετική αφθονία ειδικευμένης εργασίας. Αυτό όμως συμβαίνει γιατί όπως αναφέραμε αρχικά στο συγκεκριμένο υπόδειγμα λαμβάνουμε υπόψη τη σχετική αφθονία των συντελεστών της παραγωγής σε περιφερειακό και όχι σε παγκόσμιο επίπεδο.

2. ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ VERSUS ΕΜΠΟΡΙΟ

Οι Krugman και Lawrence (1993), Slaughter και Swagel (1997) υποστηρίζουν ότι η φύση των τεχνολογικών αλλαγών αποτελεί την κύρια αιτία για την παρατηρούμενη διεύρυνση της μισθολογικής ανισότητας στις ΗΠΑ και την αύξηση της ανεργίας στην ΕΕ.

Σύμφωνα με το θεώρημα S-S, η απελευθέρωση του εμπορίου θα οδηγήσει σε αύξηση της σχετικής τιμής των αγαθών εντάσεως ειδικευμένης εργασίας και σε μείωση της σχετικής τιμής των αγαθών εντάσεως ανειδίκευτης εργασίας στην ανεπτυγμένη χώρα, όπου η ειδικευμένη εργασία αποτελεί τον άφθονο συντελεστή της παραγωγής. Κατά συνέπεια η παραγωγή στην αναπτυγμένη χώρα θα κατευθυνθεί προς τους τομείς εντάσεως υψηλής ειδίκευσης και θα απομακρυνθεί από τους τομείς εντάσεως ανειδίκευτης εργασίας. Η μεταβολή αυτή θα αυξήσει τη ζήτηση ειδικευμένου εργατικού δυναμικού και θα μειώσει τη ζήτηση ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού, άρα θα αυξηθεί ο σχετικός μισθός ειδικευμένης εργασίας ενώ θα μειωθεί ο σχετικός μισθός της ανειδίκευτης εργασίας. Η αύξηση του σχετικού μισθού των ειδικευμένων εργαζόμενων θα ωθήσει τις βιομηχανίες της ανεπτυγμένης χώρας στο να απασχολούν ένα μικρότερο λόγο ειδικευμένων προς ανειδίκευτων εργαζόμενων. Πράγματι αυτή η μείωση είναι ο μοναδικός τρόπος ώστε η οικονομία να κατευθύνει την παραγωγή της προς τους τομείς εντάσεως υψηλής ειδίκευσης και παράλληλα, να διατηρήσει σταθερή τη συνολική απασχόληση και στους δύο τύπους εργασίας.

Συνεπώς εάν η αύξηση του διεθνούς εμπορίου είναι η κινητήρια δύναμη των αυξανόμενων μισθολογικών ανισοτήτων στις ανεπτυγμένες χώρες τότε: Πρώτον, ο λόγος ειδικευμένων προς ανειδίκευτων εργαζόμενων θα πρέπει να μειώνεται στις περισσότερες βιομηχανίες και δεύτερον η απασχόληση θα πρέπει να αυξάνεται πιο γρήγορα στις βιομηχανίες εντάσεως εξειδικευμένης εργασίας.

Στις ΗΠΑ όμως, την περίοδο 1980-90 παρατηρείται πτώση στις σχετικές τιμές των αγαθών εντάσεως ειδικευμένης εργασίας λόγω αύξησης της παραγωγικότητας (Krugman-Lawrence 1993), ενώ κάτι αντίστοιχο δεν συμβαίνει για τις σχετικές τιμές

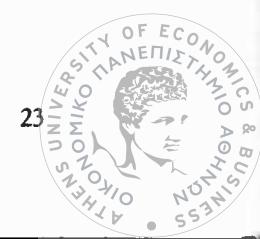
των αγαθών εντάσεως ανειδίκευτης εργασίας, όπως θα ήταν αναμενόμενο αν λάβουμε υπόψη τον ανταγωνισμό των εισαγωγών από τις χαμηλού κόστους εργασίας αναπτυσσόμενες χώρες. Κατά την ίδια περίοδο οι βιομηχανίες εντάσεως ειδικευμένης εργασίας έδειξαν μια ελαφρά μόνο τάση γρηγορότερης ανάπτυξης συγκριτικά με τις βιομηχανίες εκείνες που απασχολούσαν κυρίως ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό. Επίσης, η αναλογία ειδικευμένης προς ανειδίκευτης εργασίας αυξήθηκε σχεδόν σε κάθε βιομηχανικό κλάδο σε μία περίοδο όπου έλαβαν χώρα υψηλές επενδύσεις σε νέες τεχνολογίες, ενώ οι κατά κεφαλήν επενδύσεις σε έρευνα και ανάπτυξη παρουσίασαν σημαντική άνοδο. Από τα διαγράμματα 8, 9 διαπιστώνεται η σημαντική άνοδος των επενδύσεων (R&D) που σημειώθηκε τη δεκαετία του '80, η οποία συνοδεύεται από αύξηση του πριμ στους μισθούς των απόφοιτων πανεπιστημίου. Πιο συγκεκριμένα στις ΗΠΑ το 1993 τα εισοδήματα των εργαζόμενων ανδρών αποφοίτων πανεπιστημίου αυξήθηκαν κατά 57% περισσότερο σε σχέση με τα εισοδήματα των εργαζόμενων ανδρών αποφοίτων λυκείου (high school), ενώ το 1979 η διαφορά αυτή ήταν 34%¹⁶. Κατά την ίδια περίοδο τα εισοδήματα (earnings) των ανειδίκευτων εργατών (blue collar) αυξήθηκαν με πολύ μικρότερο ρυθμό συγκριτικά με τα εισοδήματα (earnings) των ειδικευμένων εργαζομένων (white collar). Ειδικότερα το 1979 ο μέσος μισθός ενός ειδικευμένου εργάτη ήταν 30% μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο μέσο μισθό ενός ανειδίκευτου εργάτη. Το 1993 ο μέσος μισθός ενός ειδικευμένου εργάτη ήταν 47% μεγαλύτερος από τον μέσο μισθό ενός ανειδίκευτου εργάτη, ενώ σύμφωνα με τον Kapstein (1996) την ίδια περίοδο ο πραγματικός ωριαίος μισθός για τους αμερικανούς εργάτες χωρίς απολυτήριο λυκείου έπεισε από 11,85\$ σε 8,64\$. Επίσης ο Lawrence (1994, σελ. 4) αναφέρει ότι την περίοδο 1978-1988 σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες όπως στη Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία, Ιρλανδία, παρατηρήθηκε αύξηση του λόγου ειδικευμένων προς ανειδίκευτων εργατών που απασχολούνται στη βιομηχανία. Συνεπώς από τα παραπάνω αποδεικνύεται ότι το εμπόριο δεν αποτελεί την κύρια αιτία για την αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας. Η αύξηση της ζήτησης ειδικευμένης εργασίας προκλήθηκε κυρίως από αλλαγές στη ζήτηση στο εσωτερικό κάθε βιομηχανικού τομέα και όχι από μια γενικότερη αλλαγή της κλαδικής σύνθεσης της αμερικανικής βιομηχανίας. Με άλλα λόγια, η μείωση της ζήτησης ανειδίκευτης εργασίας μειώθηκε όχι εξαιτίας μιας αλλαγής στο "τι" παράγεται αλλά στο "πώς" παράγεται.¹⁷

Άρα ο κύριος παράγοντας που συνέβαλε στη διεύρυνση της εισοδηματικής ανισότητας είναι η τεχνολογική πρόοδος (skill-biased), η οποία αυξάνει τη ζήτηση για ειδικευμένη εργασία και υποκαθιστά όλο και περισσότερη ανειδίκευτη εργασία με αποτέλεσμα την αύξηση της προσφοράς της τελευταίας στην αγορά εργασίας και επομένως τη σχετική μείωση του ανειδίκευτου μισθού στις ΗΠΑ και την αύξηση της ανεργίας στις χώρες της ΕΕ.

Οι Berman, Bound και Griliches (1994) διαχωρίζουν την επίδραση που οφείλεται στην απελευθέρωση του εμπορίου από την επίδραση που οφείλεται στην τεχνολογική

¹⁶ Freeman (1995a, σελ. 64)

¹⁷ Krugman (1996, σελ. 197).

πρόοδο εξετάζοντας τις αλλαγές του ποσοστού απασχόλησης των ειδικευμένων εργαζόμενων μεταξύ των βιομηχανιών (between industries) και τις αλλαγές του ποσοστού απασχόλησης των ειδικευμένων εργαζόμενων στο εσωτερικό των βιομηχανιών (within industry). Στην πρώτη περίπτωση η αύξηση της σχετικής ζήτησης ειδικευμένης εργασίας αντανακλά την κατεύθυνση της παραγωγής προς τις βιομηχανίες εντάσεως υψηλής ειδίκευσης, όπου μια ανεπτυγμένη χώρα έχει συγκριτικό πλεονέκτημα, ως άμεση συνέπεια της απελευθέρωσης του εμπορίου. Στη δεύτερη περίπτωση η αύξηση της σχετικής ζήτησης ειδικευμένης εργασίας οφείλεται στην τεχνολογική πρόοδο (skill-biased) η οποία υποκαθιστά ανειδίκευτη εργασία και αυξάνει τη ζήτηση για ειδικευμένη εργασία.

Αναλυτικότερα, υποθέτουμε ότι: $E_i = \frac{X_i}{N_i}$ είναι το ποσοστό των ειδικευμένων εργαζόμενων (X) στη συνολική απασχόληση (N) της βιομηχανίας (i), ενώ $S_i = \frac{N_i}{N}$ μας δείχνει το ποσοστό από το σύνολο των εργαζόμενων (N) που απασχολούνται στη βιομηχανία (i) με $i=1,\dots,H$ βιομηχανίες. Έχουμε λοιπόν:

$$\Delta E = \sum_{i=1}^H \Delta S_i \overline{E}_i + \sum_{i=1}^H \Delta E_i \overline{S}_i$$

Το ΔE μετράει τη συνολική μεταβολή του ποσοστού απασχόλησης των ειδικευμένων εργαζόμενων. Ο πρώτος όρος αναφέρεται στη μεταβολή του ποσοστού της απασχόλησης μεταξύ των βιομηχανιών, που προέρχεται από την αύξηση της σχετικής ζήτησης ειδικευμένης εργασίας από τις βιομηχανίες εντάσεως υψηλής ειδίκευσης. Ο δεύτερος όρος αναφέρεται στην αύξηση της σχετικής ζήτησης για ειδικευμένη εργασία στο εσωτερικό των βιομηχανιών λόγω τεχνολογικής προόδου.

Σύμφωνα με την παραπάνω μέθοδο το 70% της συνολικής μεταβολής της ζήτησης εργασίας στις βιομηχανίες των Η.Π.Α κατά την περίοδο 1979-87, ήταν μια αλλαγή υπέρ της ζήτησης για ειδικευμένη εργασία στο εσωτερικό των βιομηχανιών. Ο Aghion (1998, σελ.43) υποστηρίζει ότι το γεγονός της αύξησης της ζήτησης για ειδικευμένη εργασία στο εσωτερικό των βιομηχανιών, τόσο στους τομείς εμπορεύσιμων αγαθών όσο και στους τομείς μη εμπορεύσιμων αγαθών, δεν αρκεί για να αποφανθούμε στο ότι το εμπόριο έχει περιορισμένη ευθύνη για τη διεύρυνση της μισθολογικής ανισότητας. Ο P.Aghion υποστηρίζει ότι εάν πολλά από τα εμπορεύσιμα αγαθά αποτελούν εισροές (όπως οικοδομικά υλικά, πρώτες ύλες π.χ. scrap και αλουμίνια) στην παραγωγική διαδικασία άλλων αγαθών τότε μια μείωση των τιμών των ενδιάμεσων (intermediaries) αγαθών θα οδηγήσει σε μετατόπιση της ζήτησης προς άλλες εισροές, αυξάνοντας τη ζήτηση των συμπληρωματικών (complementary) με τη συγκεκριμένη εισροή συντελεστών της παραγωγής και μειώνοντας τη ζήτηση για τους συντελεστές της παραγωγής που θεωρούνται υποκατάστατοι (substitutes). Συνεπώς, εάν υποτεθεί ότι η ανειδίκευτη εργασία είναι περισσότερο υποκατάστατη με τις φυσικές εισροές (physical inputs) από ότι είναι η ειδικευμένη εργασία, τότε με τη μείωση των τιμών των

ενδιάμεσων εισροών θα υπάρξει αύξηση της ζήτησης ειδικευμένης εργασίας και μείωση της ζήτησης ανειδίκευτης εργασίας στο εσωτερικό των βιομηχανιών, που χρησιμοποιούν στην παραγωγική τους διαδικασία τα συγκεκριμένα ενδιάμεσα αγαθά ως εισροές. Αυτό θα συμβεί είτε οι βιομηχανίες αυτές είναι εντάσεως ειδικευμένης ή ανειδίκευτης εργασίας, είτε η παραγωγή τους αφορά εμπορεύσιμα ή μη εμπορεύσιμα αγαθά.

Οι Falk και Koebel¹⁸ (1997) χρησιμοποιούν μια σταυροειδή ελαστικότητα ζήτησης για να εκτιμήσουν ποιοι από τους συντελεστές της παραγωγής είναι συμπληρωματικοί και ποιοι υποκατάστατοι στην παραγωγική διαδικασία. Η σταυροειδής ελαστικότητα ζήτησης ορίζεται ως εξής:

$$\varepsilon_{ij} = \frac{\partial i^*}{\partial P_j} \bullet \frac{P_j}{i^*}$$

όπου το i^* είναι η ποσότητα του συντελεστή της παραγωγής i , ενώ το P_j η τιμή του συντελεστή j . Έτσι λοιπόν όταν $\varepsilon_{ij} > 0$ τότε οι συντελεστές i και j είναι υποκατάστατοι ενώ όταν $\varepsilon_{ij} < 0$ τότε οι συντελεστές της παραγωγής είναι συμπληρωματικοί. Έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στη Γερμανία από τους Falk και Koebel (1997) και αφορούν το βιομηχανικό (manufacturing) και κατασκευαστικό τομέα παρουσιάζουν θετική συσχέτιση μεταξύ των τιμών των ενδιάμεσων εισροών και της ζήτησης ανειδίκευτης εργασίας. Πάντως μέχρι σήμερα δεν έχουν παρουσιαστεί επαρκή στοιχεία που να επιβεβαιώνουν τη συστηματική επίδραση του εμπορίου στη σχετική ζήτηση εργασίας διά μέσου της μείωσης των τιμών των ενδιάμεσων εισροών.

Επίσης και ο Baldwin (1995) διαφωνεί με τη μέθοδο που οι Berman, Bound και Griliches χρησιμοποιούν για να διαχωρίσουν τις επιπτώσεις του εμπορίου από αυτές της τεχνολογικής προόδου στην αγορά εργασίας. Σύμφωνα με τον R. Baldwin η επέκταση του εμπορίου καθώς και η εισαγωγή νέας τεχνολογίας εξοικονόμησης ανειδίκευτης εργασίας από τις εγχώριες επιχειρήσεις, προκαλούν μεταβολές στην αναλογία ειδικευμένων προς ανειδίκευτων εργαζόμενων τόσο στο εσωτερικό κάθε βιομηχανίας όσο και μεταξύ των βιομηχανιών. Τα αποτελέσματα αυτά παρουσιάζονται με τη βοήθεια του παρακάτω υποδείγματος¹⁹. Πιο συγκεκριμένα υποθέτουμε υπόδειγμα Η-Ο με δύο συντελεστές της παραγωγής, ειδικευμένη και ανειδίκευτη εργασία, δύο αγαθά X και Y, όπου το Y είναι εντάσεως ειδικευμένης εργασίας ενώ το X εντάσεως ανειδίκευτης εργασίας. Υποθέτουμε δύο χώρες την ημεδαπή (Η) και την αλλοδαπή (Α) όπου η ημεδαπή διαθέτει σε σχετική αφθονία το συντελεστή ειδικευμένη εργασία (S) ενώ η αλλοδαπή διαθέτει σε σχετική αφθονία το συντελεστή ανειδίκευτη εργασία (U). Συνεπώς με την έναρξη του εμπορίου η χώρα Η θα εξάγει το αγαθό Y και θα εισάγει το αγαθό X ενώ η χώρα Α θα εξάγει το αγαθό X και θα εισάγει το αγαθό Y. Όλες οι

¹⁸ Aghion και Williamson (1998, σελ 43)

υποθέσεις του Η-Ο υποδείγματος ισχύουν (δηλ. σταθερές αποδόσεις κλίμακος, τέλειος ανταγωνισμός κ.τ.λ.).

Στο διάγραμμα 10 παρουσιάζουμε την καμπύλη των παραγωγικών δυνατοτήτων της χώρας Η η οποία αντιμετωπίζει σταθερές διεθνείς τιμές και για τα δύο αγαθά X και Y. Η κλίση της ευθείας P_f δίδει το διεθνή λόγο τιμών του αγαθού X και υποδεικνύει ότι σε καθεστώς ελεύθερου εμπορίου η χώρα Η θα παράγει στο σημείο P_f ενώ θα καταναλώνει στο σημείο C_f . Αρχικά υποθέτουμε ότι η χώρα Η επιβάλει δασμούς στο εισαγόμενο αγαθό X. Η χώρα Η θα παράγει στο σημείο P_i και θα καταναλώνει στο σημείο C_i , όπου η καμπύλη κοινωνικής αδιαφορίας εφάπτεται στην παράλληλη της ευθείας P_i . Η εγχώρια τιμή του αγαθού X είναι μεγαλύτερη από τη διεθνή τιμή του. Υποθέτουμε ότι η χώρα A έχει επιβάλλει αντίστοιχο δασμό στο αγαθό Y. Εάν και οι δύο χώρες καταργήσουν τους δασμούς στα εισαγόμενα προϊόντα τότε η εγχώρια τιμή του εξαγόμενου αγαθού θα αυξηθεί και θα μειωθεί η εγχώρια τιμή του εισαγόμενου αγαθού σε κάθε χώρα. Η σχετική τιμή δηλαδή του εισαγόμενου αγαθού μειώνεται και στις δύο χώρες ενώ η σχετική τιμή του εξαγόμενου αγαθού αυξάνεται. Σύμφωνα με την παραπάνω διαδικασία η παραγωγή στην ημεδαπή θα κατευθυνθεί προς τους τομείς εντάσεως ειδικευμένης εργασίας αυξάνοντας έτσι την παραγωγή του αγαθού Y και μειώνοντας την παραγωγή του αγαθού X.

Αυτό φαίνεται καλύτερα στο διάγραμμα του Edgeworth (διάγραμμα 11) όπου ο κάθετος άξονας δείχνει τη διαθέσιμη ποσότητα ειδικευμένης εργασίας και ο οριζόντιος τη διαθέσιμη ποσότητα ανειδίκευτης εργασίας της ημεδαπής. Η καμπύλη $OxP_f P_i Oy$ αποτελεί την καμπύλη αποτελεσματικών σημείων κατανομής, η οποία βρίσκεται κάτω από τη διαγώνιο $OxOy$ για το αγαθό X και πάνω από αυτή για το αγαθό Y, το οποίο σημαίνει ότι η παραγωγή του X είναι εντάσεως ανειδίκευτης εργασίας ενώ η παραγωγή του Y είναι εντάσεως ειδικευμένης εργασίας. Στο σημείο P_i (χωρίς ελεύθερο εμπόριο) η κλίση της ευθείας που φέρεται από το σημείο Ox προς το σημείο P_i σε σχέση με την ευθεία OxX , δείχνει το λόγο ειδικευμένης προς ανειδίκευτης εργασίας στην παραγωγή του X στο σημείο P_i . Αντίστοιχα η ευθεία που φέρεται από το σημείο Oy προς το σημείο P_i σε σχέση με την ευθεία OyY , δείχνει το λόγο ειδικευμένης προς ανειδίκευτης εργασίας στην παραγωγή του αγαθού Y στο σημείο P_i . Στο σημείο P_f (με ελεύθερο εμπόριο) η παραγωγή του αγαθού Y αυξήθηκε ενώ του X μειώθηκε. Κατά συνέπεια θα έχουμε αύξηση της ζήτησης ειδικευμένης εργασίας και μείωση της ζήτησης για ανειδίκευτη εργασία, άρα ο σχετικός μισθός της ειδικευμένης εργασίας θα αυξηθεί ενώ της ανειδίκευτης θα μειωθεί. Μέχρι στιγμής παρατηρείται μια αύξηση της ζήτησης ειδικευμένης εργασίας μεταξύ των βιομηχανιών διαφορετικής εντάσεως ειδίκευσης. Όμως η μισθολογική διαφορά θα ωθήσει τις επιχειρήσεις της ημεδαπής στην υποκατάσταση των ειδικευμένων με ανειδίκευτους εργαζομένους, γεγονός που θα έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση του λόγου ειδικευμένης προς ανειδίκευτης εργασίας στην

¹⁹ Baldwin (1995, σελ 27)

παραγωγή και των δύο αγαθών, διατηρώντας με αυτό τον τρόπο πλήρη απασχόληση των συντελεστών της παραγωγής. Στο σημείο P_f παρατηρούμε ότι ο λόγος ειδικευμένης προς ανειδίκευτης εργασίας έχει μειωθεί στην παραγωγή των δύο αγαθών. Άρα η επέκταση του εμπορίου προκαλεί μεταβολές στη σχετική ζήτηση ειδικευμένης εργασίας και στο εσωτερικό των βιομηχανιών και μεταξύ των βιομηχανιών διαφορετικής εντάσεως ειδίκευσης.

Η αύξηση του λόγου ειδικευμένων προς ανειδίκευτων που απασχολούνται στην βιομηχανία των ΗΠΑ θεωρείται ότι μπορεί να οφείλεται και στην αύξηση της σχετικής προσφοράς ειδικευμένης εργασίας τη δεκαετία του '80 (Cerilli, 1994)²⁰.

Ο Lawrence (1994) διαφωνεί με την παραπάνω εκδοχή εφόσον σύμφωνα με το θεώρημα Rybczynski με δεδομένες τις τιμές των αγαθών, αλλαγές στη σχετική προσφορά των συντελεστών της παραγωγής θα επηρέαζαν τις σχετικές ποσότητες παραγωγής και όχι την αναλογία των συντελεστών στην παραγωγική διαδικασία. Επίσης αν η σχετική προσφορά ήταν τόσο μεγάλη που επηρέαζε και τις τιμές των αγαθών, τότε θα αναμέναμε μείωση του σχετικού μισθού ειδικευμένης εργασίας και όχι αύξηση όπως συνέβη στην πραγματικότητα γεγονός που επιβεβαιώνει τον κυρίαρχο ρόλο της τεχνολογικής προόδου στις μεταβολές των μισθών. Οι Wood (1995) και Leamer (1996) υποστηρίζουν ότι σε ένα κόσμο όπου οι εγχώριες τιμές και οι μισθοί καθορίζονται από τις διεθνείς τιμές, η εισαγωγή της τεχνολογίας εξοικονόμησης ανειδίκευτης εργασίας σε όλους τους βιομηχανικούς τομείς δεν έχει σημαντική επίδραση στους σχετικούς μισθούς. Ο Sachs (1998) αναφέρεται στην πιθανότητα η συνεχώς επεκτεινόμενη παγκόσμια αγορά να ευνοεί τους ειδικευμένους εργαζόμενους όλων των ειδών (στην επιστήμη, στην βιομηχανία) ενώ δεν συμβαίνει κάτι αντίστοιχο για τους ανειδίκευτους εργάτες. Δηλαδή ότι η παγκοσμιοποίηση ευνοεί μια καινούργια προσέγγιση του τύπου “ο νικητής τα παίρνει όλα” (winner-take-all).

Ο Krugman (1994) αναφέρει ότι εάν για τη μισθολογική ανισότητα στις ΗΠΑ ευθύνεται το εμπόριο, τότε στην περίπτωση της NAFTA θα περιμέναμε μείωση της μισθολογικής ανισότητας στο Μεξικό. Στην πραγματικότητα όχι μόνο δεν μειώθηκε αλλά αντίθετα αυξήθηκε. Ακόμα υποστηρίζει ότι οι εισαγωγές από τις αναπτυσσόμενες χώρες αντιπροσωπεύουν μόλις το 2% του συνδυασμένου ΑΕΠ των χωρών του ΟΟΣΑ, - ποσοστό αρκετά μικρό για να εξηγήσει τη μισθολογική ανισότητα και την ανεργία στις ανεπτυγμένες χώρες. Άρα η τεχνολογική πρόοδος υπέρ της ειδικευμένης εργασίας ευθύνεται για τις μεταβολές των μισθών²¹.

Σύμφωνα όμως με την άποψη του P. Krugman θα έπρεπε να αναμέναμε αύξηση της ανεργίας για τους ανειδίκευτους εργάτες και μείωση της ανεργίας για τους ειδικευμένους. Στην πραγματικότητα όμως παρατηρούμε αύξηση της ανεργίας και για τους ειδικευμένους και για τους ανειδίκευτους εργάτες. Στην ΕΕ μάλιστα η αύξηση της ανεργίας των ειδικευμένων εργατών είναι αρκετά σημαντική. Κατά συνέπεια, πολλοί

²⁰ Lawrence (1994, σελ 17)

²¹ Krugman (2000, σελ 62)

οικονομολόγοι θεωρούν ότι η τεχνολογική πρόοδος μπορεί να δικαιολογήσει ένα μικρό μέρος του ποσοστού ανεργίας²².

2.1 ΑΠΟ ΤΙΣ INTER-GROUP ΣΤΙΣ INTRA-GROUP ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ

Εάν το διεθνές εμπόριο ήταν ο κυριότερος παράγοντας για τη διεύρυνση της μισθολογικής ανισότητας στις αναπτυγμένες χώρες, τότε το φαινόμενο αυτό θα αφορούσε την μεταξύ των ομάδων αύξηση της ανισότητας (δηλ. αύξηση μισθών ειδικευμένων και μείωση μισθών ανειδίκευτων). Όμως η αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας στις ΗΠΑ χαρακτηρίζεται από ένα “fractal” (Krugman, 1994). Οι μισθολογικές ανισότητες δηλαδή παρατηρούνται μέσα στην κάθε ομάδα του πληθυσμού με ίδιο περίπου επίπεδο εκπαίδευσης, με ίδιες ειδικότητες, μέσα στις ίδιες επαγγελματικές κατηγορίες, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο διαστρωμάτωση στο εσωτερικό κάθε ομάδας. Ο D.Cohen (1998, σελ. 56) κάνει λόγο για “νέες ανισότητες” (new inequalities) οι οποίες κάνουν την εμφάνισή τους σε κάθε τομέα της οικονομίας. Χαρακτηριστικά αναφέρει: “όπως ο Σπινόζα είχε πει ότι ολόκληρη η ιδέα της θάλασσας βρίσκεται σε κάθε σταγόνα νερού, το ίδιο ισχύει και για την ανισότητα, η οποία εμφανίζεται σε κάθε τμήμα της αγοράς εργασίας”.

Στο διάγραμμα 12 παρουσιάζονται οι ποσοστιαίες μεταβολές των αμερικανικών οικογενειακών εισοδημάτων για την περίοδο 1977-89. Με βάση το μέγεθος του εισοδήματος της, κάθε οικογένεια κατατάσσεται και σε ανάλογη κατηγορία, ξεκινώντας από τις οικογένειες με τα χαμηλότερα εισοδήματα (0%-20%) και με τα μεγαλύτερα εισοδήματα (80%-100%). Παρατηρούμε λοιπόν ότι στο ανώτατο 20% των αμερικανικών οικογενειών τα εισοδήματα σημείωσαν σημαντική άνοδο, ενώ αντίθετα τα εισοδήματα των οικογενειών που βρίσκονται στο κατώτατο 20% σημείωσαν πτώση. Ποσοστιαίες μεταβολές, όμως, των οικογενειακών εισοδημάτων παρατηρούνται και μέσα σε κάθε κατηγορία, π.χ. τα εισοδήματα του ανώτατου 1% αυξήθηκαν πολύ περισσότερο συγκριτικά με τα υπόλοιπα εισοδήματα της ίδιας κατηγορίας. Ακόμα στο διάγραμμα 13 παρουσιάζονται οι μεταβολές των μισθών (logarithm of wage changes) εργατών με ίδιο επίπεδο εκπαίδευσης για την περίοδο 1964-1988. Παρατηρούμε λοιπόν μισθολογικές ανισότητες και στο εσωτερικό της κατηγορίας των εργατών απόφοιτων πανεπιστημίου, καθώς και στο εσωτερικό της κατηγορίας εργατών απόφοιτων λυκείου. Ο Freeman (1995a) αναφέρει ότι τα εισοδήματα των ανδρών εργατών απόφοιτων λυκείου του 90^{ου} εκατοστημορίου αυξήθηκαν κατά 25% σε σχέση με τα εισοδήματα των εργατών απόφοιτων λυκείου του 10^{ου} εκατοστημορίου κατά την περίοδο 1979-1993.

2.2 ΕΠΑΝΕΞΕΤΑΖΟΝΤΑΣ ΤΙΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΟΤΑΝ Η ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ ΕΙΝΑΙ SKILL-BIASED²³

Οι Wood και Rida-Cano (1996) υποστηρίζουν ότι όταν η τεχνολογία είναι skill-biased σε μια ανεπτυγμένη χώρα και η σχετική προσφορά ειδικευμένης εργασίας είναι

²² Alogoskoufis et. al.(1995, σελ 51)

ελαστική, τότε η αύξηση του βαθμού “ανοίγματος” μιας οικονομίας στο διεθνές εμπόριο θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του σχετικού μισθού ειδικευμένης εργασίας και κατά επέκταση την αύξηση της προσφοράς εργασίας. Με άλλα λόγια, η αύξηση του σχετικού μισθού ειδικευμένης εργασίας που λαμβάνει χώρα σε μια ανεπτυγμένη οικονομία αποτελεί κίνητρο για τους εργαζόμενους για απόκτηση περισσότερων ικανοτήτων μέσω της εκπαίδευσης. Αντίθετα στις αναπτυσσόμενες χώρες όπου ο σχετικός μισθός ειδικευμένης εργασίας μειώνεται θα υπάρξει μείωση της προσφοράς ειδικευμένης εργασίας. Τα παραπάνω παρουσιάζονται στο διάγραμμα 14, όπου εάν υποθέσουμε ότι η καμπύλη S είναι η καμπύλη προσφοράς ειδικευμένης εργασίας και ω, (με $i = N$, S όπου $N = \text{Βορράς}$ και $S = \text{Νότος}$) ο σχετικός μισθός ειδικευμένης εργασίας, τότε η έναρξη του εμπορίου θα οδηγήσει σε αύξηση της προσφοράς ειδικευμένης εργασίας στο ‘Βορρά’ και σε μείωση στο ‘Νότο’.

Ο Aghion (1998) υποστηρίζει ότι σύμφωνα με τη θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης η τεχνολογική πρόοδος εξαρτάται από το ποσοστό των ειδικευμένων εργαζόμενων σε μια οικονομία. Συνεπώς η αύξηση της προσφοράς ειδικευμένων εργαζόμενων σε μια χώρα θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του ρυθμού ανάπτυξης της τεχνολογικής προόδου και κατ' επέκταση την αύξηση του ρυθμού ανάπτυξης της συγκεκριμένης χώρας. Επομένως εάν με την αύξηση του βαθμού ανοίγματος μιας ανεπτυγμένης οικονομίας έχουμε αύξηση της ζήτησης ειδικευμένης εργασίας και αύξηση του σχετικού μισθού της, τότε θα έχουμε αύξηση της προσφοράς ειδικευμένης εργασίας η οποία θα οδηγήσει σε αύξηση του ρυθμού ανάπτυξης της τεχνολογικής προόδου. Όμως από τη στιγμή που η τεχνολογική πρόοδος αυξάνει τη ζήτηση για ειδικευμένη εργασία, ο σχετικός μισθός θα αυξηθεί ακόμη περισσότερο με αποτέλεσμα τη μεγαλύτερη προσφορά ειδικευμένης εργασίας, άρα γρηγορότερους ρυθμούς ανάπτυξης. Όταν λοιπόν η τεχνολογία είναι skill-biased η απελευθέρωση του εμπορίου έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του μισθού της ειδικευμένης εργασίας, την αύξηση της προσφοράς της ειδικευμένης εργασίας καθώς και την αύξηση του ρυθμού ανάπτυξης. Επίσης θα έχουμε αύξηση της ανισότητας μεταξύ ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών, εφόσον στις μεν πρώτες ο ρυθμός ανάπτυξης αυξάνεται ενώ στις δεύτερες ο ρυθμός ανάπτυξης μειώνεται.

Στην προηγούμενη παράγραφο η ανάλυση βασίστηκε στην υπόθεση ότι η τεχνολογική πρόοδος είναι skill biased. Διεύρυνση, όμως, της μισθολογικής ανισότητας μεταξύ ειδικευμένων και ανειδίκευτων εργαζόμενων δεν προκαλείται μόνο στην περίπτωση όπου η τεχνολογική πρόοδος είναι skill biased. Ο Moutos (2000) υποστηρίζει ότι και στην περίπτωση της ουδέτερης τεχνολογικής προόδου (κατά την έννοια του Hicks) θα υπάρξει αύξηση της μισθολογικής ανισότητας. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζει ένα υπόδειγμα με δύο αγαθά, ένα ομοιογενές και ένα κάθετα διαφοροποιημένο, για την παραγωγή των οποίων χρησιμοποιούνται ειδικευμένη και ανειδίκευτη εργασία. Όσο υψηλότερη είναι η ποιότητα του κάθετα διαφοροποιημένου αγαθού, τόσο ο λόγος ειδικευμένης προς ανειδίκευτης εργασίας που απαιτείται για την

²³ Πρόκειται για skill biased disembodied technical change.

παραγωγή του, θα αυξάνεται. Με άλλα λόγια, οι ποικιλίες υψηλότερης ποιότητας (higher quality varieties) θεωρούνται περισσότερης εντάσεως ειδικευμένης εργασίας συγκριτικά με τις ποικιλίες χαμηλότερης ποιότητας του κάθετα διαφοροποιημένου αγαθού. Μια αύξηση της παραγωγικότητας των συντελεστών της παραγωγής, ως συνέπεια της ουδέτερης τεχνολογικής προόδου, θα επιφέρει αύξηση των πραγματικών εισοδημάτων όλων των εργαζόμενων. Η αύξηση των πραγματικών εισοδημάτων θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της ζήτησης για υψηλότερης ποιότητας ποικιλίες, γεγονός το οποίο θα οδηγήσει σε αύξηση της σχετικής ζήτησης ειδικευμένης εργασίας. Κατά συνέπεια θα επέλθει αύξηση του πρίμ στο μισθό της ειδικευμένης εργασίας. Η αύξηση αυτή προέρχεται από αύξηση της ζήτησης ειδικευμένης εργασίας και όχι από μεταβολές των σχετικών οριακών προϊόντων των συντελεστών της παραγωγής.

3. ΞΕΝΕΣ ΑΜΕΣΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ, ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ

Οι Feenstra και Hanson (1995) υποστηρίζουν ότι η ροή κεφαλαίων (capital flows) και η κάθετη απο-ολοκλήρωση της παραγωγικής διαδικασίας (outsourcing) από πολυεθνικές επιχειρήσεις με κατεύθυνση από το “Βορρά” προς το “Νότο”, έχουν συμβάλλει σημαντικά στην αύξηση της σχετικής ζήτησης για ειδικευμένη εργασία και στις δύο περιοχές, με αποτέλεσμα την αύξηση της μισθολογικής ανισότητας τόσο στις ανεπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του εμπορίου μεταξύ ΗΠΑ και Μεξικού, όπου η αύξηση της ζήτησης ειδικευμένης εργασίας και στις δύο χώρες είχε ως αποτέλεσμα τη μισθολογική ανισότητα και στις δύο χώρες. Εάν το εμπόριο ήταν η κύρια αιτία για τη διεύρυνση της ανισότητας τότε στην παραπάνω περίπτωση οι μισθοί θα έπρεπε να κινηθούν αντίθετα σε κάθε χώρα και όχι προς την ίδια κατεύθυνση, όπως στην πραγματικότητα συνέβη.

Οι Feenstra και Hanson (1995) παρουσιάζουν τις επιπτώσεις της διεθνοποίησης της παραγωγής στην κατανομή του εργατικού εισοδήματος με ένα υπόδειγμα το οποίο περιγράφεται παρακάτω. Υποθέτουμε δύο χώρες, το “Βορρά” (N) και το “Νότο” (S). Κάθε χώρα i έχει τρεις συντελεστές της παραγωγής, το κεφάλαιο K_i , την ειδικευμένη εργασία H_i και την ανειδίκευτη εργασία L_i (με $i = N, S$) σε σταθερές ποσότητες και αρχικά υποθέτουμε ότι δεν υπάρχει ελεύθερη μετακίνηση των συντελεστών της παραγωγής διεθνώς. Για τη χώρα i το r_i είναι η απόδοση του κεφαλαίου, το q_i ο μισθός της ειδικευμένης εργασίας και w_i ο μισθός της ανειδίκευτης εργασίας. Η απόδοση του κεφαλαίου είναι χαμηλότερη στην ανεπτυγμένη χώρα σε σχέση με την απόδοση στην αναπτυσσόμενη χώρα (δηλαδή $r_N < r_S$). Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το κεφάλαιο είναι ο σπάνιος συντελεστής στο “Νότο”. Ο λόγος των μισθών ειδικευμένης προς ανειδίκευτης εργασίας είναι χαμηλότερος στο “Βορρά” όπου ο άφθονος συντελεστής

είναι η ειδικευμένη εργασία και άρα $\left(\frac{q_N}{w_N} < \frac{q_S}{w_S} \right)$. Ακόμα, υποθέτουμε ότι οι ριζικές διαφορές στην προικοδότηση των δύο χωρών με συντελεστές της παραγωγής, καθιστά

αδύνατη την εξίσωση των τιμών των συντελεστών της παραγωγής μέσω του εμπορίου. Επίσης, θεωρούμε ότι οι ανειδίκευτοι εργάτες μπορούν να αποκτήσουν ικανότητες μέσω της εκπαίδευσης και κατάρτισης και να γίνουν ειδικευμένοι εργάτες. Αυτό σημαίνει ότι μια αύξηση του σχετικού μισθού εργασίας θα αυξήσει την προσφορά ειδικευμένης εργασίας και θα μειώσει την προσφορά ανειδίκευτης εργασίας, δηλαδή

$$L_i' \left(\frac{q_i}{w_i} \right) < 0 \text{ και } H_i' \left(\frac{q_i}{w_i} \right) > 0.$$

Υποθέτουμε ότι η μοναδική βιομηχανική αγαθή Y του οποίου η παραγωγή ολοκληρώνεται με τη συναρμολόγηση ενός πολύ μεγάλου πλήθους (continuum) ενδιάμεσων εισροών (intermediate inputs) που θα συμβολίζουμε με $z \in [0,1]$. Κάθε στάδιο παραγωγής ενδιάμεσων εισροών είναι διαφορετικής εντάσεως ειδίκευσης. Για την παραγωγή μιας μονάδας από την ενδιάμεση εισροή z χρειάζονται $\alpha_L(z)$ μονάδες ανειδίκευτης εργασίας, $\alpha_H(z)$ μονάδες ειδικευμένης εργασίας καθώς και κεφάλαιο. Όσο αυξάνεται το z , τόσο ο λόγος των μονάδων ειδικευμένης εργασίας προς τις μονάδες ανειδίκευτης εργασίας που απαιτούνται για την παραγωγή μιας μονάδας ενδιάμεσης εισροής z , θα αυξάνεται. Συνεπώς ο λόγος $\frac{\alpha_H(z)}{\alpha_L(z)}$ είναι αύξων στο z .

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η ανεπτυγμένη χώρα έχει συγκριτικό πλεονέκτημα στην παραγωγή των ενδιάμεσων εισροών σχετικής εντάσεως ειδικευμένης εργασίας, -η παραγωγή των οποίων περιλαμβάνει υψηλές επενδύσεις σε έρευνα και ανάπτυξη-εφόσον ο σχετικός μισθός ειδικευμένης εργασίας είναι χαμηλότερος στο "Βορρά". Η αναπτυσσόμενη χώρα έχει συγκριτικό πλεονέκτημα στην παραγωγή ενδιάμεσων εισροών σχετικής εντάσεως ανειδίκευτης εργασίας, εφόσον ο σχετικός μισθός ανειδίκευτης εργασίας είναι χαμηλότερος στο "Νότο". Τις συνολικές ποσότητες των συντελεστών της παραγωγής που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή μιας ενδιάμεσης εισροής z τις συμβολίζουμε με $L(z)$, $H(z)$ και $K(z)$. Επομένως η συνάρτηση παραγωγής (Cobb-Douglas) κάθε ενδιάμεσης εισροής είναι:

$$X(z) = \left[\min \left\{ \frac{L(z)}{\alpha_L(z)}, \frac{H(z)}{\alpha_H(z)} \right\} \right]^\theta K(z)^{1-\theta}$$

Συμβολίζουμε με $c(w_i, q_i, r_i; z)$ το ελάχιστο κόστος παραγωγής μιας μονάδας $X(z)$ στη χώρα i και υποθέτουμε ότι για σταθερές τιμές των συντελεστών της παραγωγής η $c(w_i, q_i, r_i; z)$ είναι συνεχής στο z . Στο διάγραμμα 15 η καμπύλη CsCs αντιπροσωπεύει το ελάχιστο κόστος παραγωγής διαφορετικών ενδιάμεσων εισροών στο "Νότο", το οποίο αυξάνεται καθώς η αναλογία ειδικευμένης προς ανειδίκευτης εργασίας στην παραγωγή μιας ενδιάμεσης εισροής αυξάνει²⁴. Αντίστοιχα η καμπύλη

²⁴ Moutos (2001).

C_nC_n παρουσιάζει το ελάχιστο κόστος παραγωγής που θα απαιτούνταν για την παραγωγή κάθε ενδιάμεσης εισροής στο "Βορρά". Με δεδομένες τις τιμές των συντελεστών της παραγωγής γνωρίζουμε ότι η C_sC_s βρίσκεται κάτω από τη C_nC_n για ενδιάμεσες εισροές σχετικής εντάσεως ανειδίκευτης εργασίας και πάνω από τη C_nC_n για ενδιάμεσες εισροές σχετικής εντάσεως ειδικευμένης εργασίας, εφόσον ο σχετικός μισθός ειδικευμένης εργασίας είναι υψηλότερος στο "Νότο" και χαμηλότερος στο "Βορρά". Στο σημείο z^* (critical value) όπου οι δύο καμπύλες τέμνονται θα έχουμε:

$$c_s(w_s, q_s, r_s; z^*) = c_n(w_n, q_n, r_n; z^*)$$

Άρα οι ενδιάμεσες εισροές $z \in [0, z^*]$ παράγονται στο "Νότο" ενώ οι εισροές $z \in [z^*, 1]$ παράγονται στο "Βορρά". Η τιμή κάθε ενδιάμεσης εισροής θα ισούται με

$$P_i(z) = \min\{c_s(w_s, q_s, r_s; z), c_n(w_n, q_n, r_n; z)\}$$

δηλαδή η τιμή κάθε ενδιάμεσης εισροής θα είναι ίση με το ελάχιστο κόστος παραγωγής της και στις δύο χώρες.

Υποθέτουμε τώρα ότι έχουμε ροές κεφαλαίων από το "Βορρά" στο "Νότο" λόγω της μεγαλύτερης απόδοσης του κεφαλαίου στο "Νότο" $r_s > r_n$. Αυτό θα έχει ως συνέπεια τη μείωση της απόδοσης του κεφαλαίου στο "Νότο" και την αύξηση της απόδοσης του κεφαλαίου στο "Βορρά". Η μείωση της απόδοσης του κεφαλαίου στο "Νότο" θα μειώσει το κόστος παραγωγής ενδιάμεσων εισροών, με αποτέλεσμα η C_sC_s να μετατοπιστεί προς τα δεξιά στη θέση C_s'C_s'. Αντίστοιχα στο "Βορρά" θα αυξηθεί το κόστος παραγωγής και άρα η C_nC_n θα μετατοπιστεί προς τα αριστερά (C_n'C_n'). Το νέο σημείο τομής θα είναι z' και άρα η παραγωγή των ενδιάμεσων εισροών $[z^*, z']$ θα μεταφερθεί από το "Βορρά" στο "Νότο". Για το "Νότο" η παραγωγή των ενδιάμεσων εισροών $[z^*, z']$ θεωρείται περισσότερης εντάσεως ειδικευμένης εργασίας συγκριτικά με τις υπόλοιπες εισροές που παράγονται εκεί, ενώ για το "Βορρά" θεωρείται λιγότερης εντάσεως ειδικευμένης εργασίας. Κατ' επέκταση, με σταθερούς τους μισθούς, το αποτέλεσμα θα είναι αύξηση της σχετικής ζήτησης για ειδικευμένη εργασία και στις δύο χώρες. Στο διάγραμμα 16 εάν FF είναι η καμπύλη προσφοράς ειδικευμένης εργασίας και D_i(z) η καμπύλη ζήτησης ειδικευμένης εργασίας, τότε η αύξηση της σχετικής ζήτησης ειδικευμένης εργασίας -λόγω της κινητικότητας κεφαλαίου- θα μετατοπίσει τη D_i(z') προς τα δεξιά στη θέση D_i(z') και στην ανεπτυγμένη και στην αναπτυσσόμενη χώρα. Κατά συνέπεια ο σχετικός μισθός ειδικευμένης εργασίας θα αυξηθεί και στις δύο χώρες προκαλώντας με αυτόν τον τρόπο μισθολογική ανισότητα και στο "Βορρά" και στο "Νότο".

Οι Markusen και Venables (1997) υποστηρίζουν και αυτοί ότι η μισθολογική ανισότητα τόσο στις αναπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες οφείλεται εν μέρει στις επενδύσεις των πολυεθνικών επιχειρήσεων στο "Νότο". Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζουν ένα υπόδειγμα όπου λόγω περιορισμών στις ξένες επενδύσεις ή του υψηλού μεταφορικού κόστους, στο "Βορρά" τα αγαθά εντάσεως ειδικευμένης εργασίας

παράγονται από εθνικές επιχειρήσεις, ενώ στο “Νότο” παράγονται μόνο τα αγαθά εντάσεως ανειδίκευτης εργασίας. Με την απελευθέρωση των περιορισμών στις Ε.Α.Ε. κάνουν την είσοδό τους οι πολυεθνικές επιχειρήσεις, με την εγκατάσταση των μητρικών επιχειρήσεων (headquarters) στο “Βορρά” και των θυγατρικών επιχειρήσεων στο “Νότο”. Όμως, η παραγωγική διαδικασία των μητρικών επιχειρήσεων είναι περισσότερο εντάσεως ειδικευμένης εργασίας σε σχέση με τις εθνικές επιχειρήσεις και αντίστοιχα το ίδιο συμβαίνει και με τις θυγατρικές σε σχέση με τις χαμηλού ειδίκευσης βιομηχανίες του “Νότου”. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της ζήτησης ειδικευμένης εργασίας και στις δύο χώρες και κατ' επέκταση την αύξηση του σχετικού μισθού ειδικευμένης εργασίας και στις δύο χώρες.

Οι Feenstra και Hanson(1995) υποστηρίζουν ότι το 15-33% της αύξησης των σχετικών μισθών των ειδικευμένων (nonproduction) εργαζόμενων στις ΗΠΑ τη δεκαετία του '80 οφείλεται στην αύξηση των εισαγόμενων ενδιάμεσων εισροών από τις αναπτυσσόμενες χώρες. Την ίδια περίοδο στις ΗΠΑ πραγματοποίηθηκαν υψηλές επενδύσεις σε έρευνα και ανάπτυξη (διάγραμμα 8). Στο Μεξικό μεταξύ 1983-89 το ποσοστό των ξένων άμεσων επενδύσεων στο σύνολο των επενδύσεων αυξήθηκε από 1,4% σε 9,7% και ο σχετικός μισθός ειδικευμένης εργασίας σημείωσε σημαντική άνοδο. Στις αρχές της παραπάνω περιόδου η κυβέρνηση του Μεξικού πραγματοποίησε μια σειρά μεταρρυθμίσεων για την προσέλκυση ξένων άμεσων επενδύσεων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση των κεφαλαιακών ροών προς το Μεξικό και ένα μεγάλο μέρος κατευθύνθηκε προς τα maquiladoras στο βόρειο Μεξικό. Τα maquiladoras είναι εργοστάσια ελεγχόμενα από πολυεθνικές επιχειρήσεις που αναλαμβάνουν τη διεκπεραίωση ορισμένων σταδίων της παραγωγής εντάσεως ανειδίκευτης εργασίας. Οι ειδικές αυτές ζώνες επεξεργασίας εξαγωγών, όπως αλλιώς ονομάζονται, βρίσκονται κατά μήκος των συνόρων με τις ΗΠΑ και ένα μεγάλο μέρος των εξαγωγών του Μεξικού κατευθύνεται προς τη γειτονική χώρα. Σύμφωνα με τους R.Feenstra και G.Hanson η αύξηση της σχετικής ζήτησης ειδικευμένης εργασίας, καθώς και η αύξηση του σχετικού μισθού ειδικευμένης εργασίας, που σημειώθηκε τόσο στο Μεξικό όσο και στις ΗΠΑ τη δεκαετία του '80, οφείλεται στην τεχνολογική πρόοδο, στο εμπόριο αλλά και σε μεγάλο βαθμό στις ξένες άμεσες επενδύσεις. Πάντως πρέπει να σημειωθεί ότι τη δεκαετία του '80 αυξήθηκαν και οι κεφαλαιακές ροές προς το εσωτερικό των ΗΠΑ. Πιο συγκεκριμένα, ενώ τη δεκαετία του '70 το 30% του συνόλου των ξένων επενδύσεων των χωρών του ΟΟΣΑ πραγματοποιήθηκε στις ΗΠΑ τη δεκαετία του '80 το ποσοστό αυτό ήταν στο 46% (Baldwin 1995).

Ο Lawrence (1994, σελ.27) υποστηρίζει ότι το ποσοστό των εισαγόμενων ενδιάμεσων εισροών που παράγονται και εξάγονται είτε από θυγατρικές πολυεθνικών επιχειρήσεων είτε από άλλες ξένες επιχειρήσεις, που εδρεύουν στις αναπτυσσόμενες χώρες, είναι πολύ μικρό σε σχέση με το ακαθάριστο προϊόν των αμερικανικών πολυεθνικών επιχειρήσεων, ώστε να εξηγήσει τις μεταβολές στους μισθούς και την απασχόληση. Κατά τον R.Lawrence η κάθετη απο-ολοκλήρωση (outsourcing) της παραγωγής θα έπρεπε να είχε ως συνέπεια την αύξηση των σχετικών μισθών ανειδίκευτης εργασίας στην αναπτυσσόμενη χώρα και τη μείωση τους στην

ανεπτυγμένη. Όμως το γεγονός ότι οι σχετικοί μισθοί ανειδίκευτης εργασίας έχουν μειωθεί σε όλες τις χώρες, ενώ η σχετική απασχόληση ειδικευμένης εργασίας έχει αυξηθεί παρά την άνοδο που έχει σημειώσει ο σχετικός μισθός της, υποδηλώνει ότι η διάχυση της τεχνολογικής προόδου διεθνώς αποτελεί την κύρια αιτία για τις μισθολογικές ανισότητες τόσο στις ανεπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες.

Οι Aitken, Harrison και Lipsey (1996) σε ερευνά τους για τις χώρες Μεξικό, Βενεζουέλα, ΗΠΑ διαπίστωσαν ότι οι υψηλότερες ξένες άμεσες επενδύσεις συνδέονται με υψηλότερους μισθούς και στις τρεις χώρες. Ωστόσο στο Μεξικό και τη Βενεζουέλα οι ξένες άμεσες επενδύσεις φαίνεται ότι αυξάνουν τους μισθούς μόνο στις ξένες επιχειρήσεις (foreign-owned firms). Διευρύνουν με αυτό τον τρόπο τις μισθολογικές διαφορές μεταξύ των εργαζόμενων στις ξένες επιχειρήσεις και των εργαζόμενων στις εγχώριες επιχειρήσεις στο εσωτερικό των παραπάνω χωρών. Οι τεχνικές διοίκησης και οι διευθυντικές δεξιότητες των εγχώριων επιχειρήσεων του Μεξικού και της Βενεζουέλας χαρακτηρίζονται χαμηλού επιπέδου, γεγονός που καθιστά δύσκολη την “απορρόφηση” της νέας τεχνολογίας και τεχνογνωσίας που μεταφέρεται στις παραπάνω χώρες από τις θυγατρικές (affiliate, subsidiary) πολυεθνικών επιχειρήσεων. Η απουσία τεχνολογικής διάχυσης (spillovers) αποτελεί την κύρια αιτία για τις σημαντικές διαφορές στην παραγωγικότητα μεταξύ των εργαζόμενων στις εγχώριες επιχειρήσεις και των εργαζόμενων στις ξένες επιχειρήσεις. Επομένως στις ξένες επιχειρήσεις οι μισθοί των εργαζόμενων είναι υψηλότεροι επειδή συνδέονται με υψηλότερα επίπεδα παραγωγικότητας, ενώ οι μισθοί στις εγχώριες επιχειρήσεις χαμηλότεροι επειδή συνδέονται με χαμηλότερα επίπεδα παραγωγικότητας. Σε αντίθεση με το Μεξικό και τη Βενεζουέλα, στις ΗΠΑ οι μισθολογικές διαφορές μεταξύ εγχώριων και ξένων επιχειρήσεων είναι πολύ μικρές λόγω της διάχυσης της τεχνογνωσίας και της τεχνολογίας. Συνεπώς οι ξένες άμεσες επενδύσεις στο Μεξικό και τη Βενεζουέλα αυξάνουν την παραγωγικότητα και τους μισθούς μόνο στις ξένες εταιρείες.

3.1. KINHTIKOTHTA KEFALAIOU KAI AGORES ERGASIAS

Ο Rodrik (1997a) υποστηρίζει ότι οι ξένες άμεσες επενδύσεις καθώς και η κάθετη απο-ολοκλήρωση της παραγωγής έχουν ως αποτέλεσμα την αύξηση της ελαστικότητας της ζήτησης εργασίας στις ανεπτυγμένες χώρες, καθώς και τη μείωση της διαπραγματευτικής δύναμης των συνδικάτων. Πιο συγκεκριμένα ο D. Rodrik αναφέρει ότι το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου πραγματοποιείται μεταξύ ανεπτυγμένων χωρών, με παρόμοια αποθέματα συντελεστών της παραγωγής. Επομένως οι επιπτώσεις του εμπορίου στη μείωση της σχετικής ζήτησης ανειδίκευτης εργασίας είναι περιορισμένες. Όμως η αυξημένη οικονομική ολοκλήρωση μεταξύ των ανεπτυγμένων χωρών έχει ως αποτέλεσμα οι ανειδίκευτοι εργάτες στις ΗΠΑ να δέχονται μεγαλύτερο ανταγωνισμό από τους αντίστοιχους εργάτες της Γερμανίας ή της Γαλλίας παρά από τους αντίστοιχους εργάτες της Κίνας ή της Ινδίας. Με άλλα λόγια η αυξημένη οικονομική ολοκλήρωση περιορίζει τη δυνατότητα των συνδικάτων για διεκδίκηση μεγαλύτερων μισθών και αυξάνει την αστάθεια (volatility) των εισοδημάτων και των ωρών εργασίας των εργατών, λόγου του κινδύνου να μεταφερθούν οι εταιρείες σε άλλες χώρες ως

αντίδραση στους υψηλότερους μισθούς. Άρα η αύξηση της ελαστικότητας της ζήτησης εργασίας, ως απόρροια της οικονομικής και εμπορικής αλληλεξάρτησης, καθιστά τους εργαζόμενους περισσότερο ευάλωτους σε εξωγενή σοκ όπως π.χ. μια μεταβολή στις τιμές των αγαθών ή μια ξαφνική αλλαγή στην παραγωγικότητα της εργασίας, και περισσότερο ανασφαλής σε ότι αφορά τα εισοδήματά τους και τη διατήρηση των συγκεκριμένων θέσεων εργασίας. Οι παραπάνω μεταβολές οδήγησαν στη διάβρωση της διαπραγματευτικής δύναμης των εργαζόμενων γεγονός που συνοψίζεται με την εύστοχη διατύπωση ότι “ο φόβος άλλαξε πλευρά τη δεκαετία του ’80”²⁵.

Σύμφωνα με την ανάλυση του R.Mundell²⁶ οι κινήσεις κεφαλαίων έχουν τις ίδιες επιδράσεις στους μισθούς και την απασχόληση όπως και οι εισαγωγές αγαθών. Κατά επέκταση οι περιορισμοί στις εισαγωγές δεν μπορούν να αποτρέψουν τη σύγκλιση των σχετικών τιμών των συντελεστών της παραγωγής όταν οι αγορές κεφαλαίου είναι ανοιχτές. Συνεπώς επειδή το κεφάλαιο αναζητά πάντα την πιο κερδοφόρα αξιοποίησή του, οι εμπορικοί περιορισμοί προκαλούν υψηλής κλίμακας κινήσεις κεφαλαίων που εξισώνουν τις τιμές των συντελεστών της παραγωγής και μέσω της εξισώσεως αυτής εξισώνονται και οι τιμές των τελικών αγαθών. Κατά τον Obstfeld (1998,σελ.21) η κινητικότητα του κεφαλαίου δεν έχει σημαντικές επιδράσεις μέχρι τώρα στις αγορές εργασίας των ανεπτυγμένων χωρών. Πιο συγκεκριμένα οι ΗΠΑ από τα μέσα της δεκαετίας του ’70 παρουσιάζουν σημαντικά ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και άρα το καθαρό αποτέλεσμα της ολοκλήρωσης των αγορών κεφαλαίου ήταν να επενδυθούν στις ΗΠΑ περισσότερα κεφάλαια από ότι θα είχαν επενδυθεί χρησιμοποιώντας μόνο τις δικές τους αποταμιεύσεις. Επομένως, όσοι ισχυρίζονται ότι οι χαμηλής ειδίκευσης αμερικανοί εργαζόμενοι υπέστησαν πλήγμα από τις ροές κεφαλαίων θα πρέπει να αποδείξουν ότι αυτό προήλθε όχι από τη μετακίνηση του αμερικανικού κεφαλαίου προς το εξωτερικό αλλά από τις εισροές ξένων κεφαλαίων στο εσωτερικό των ΗΠΑ. Όσον αφορά την ΕΕ παρά το γεγονός ότι από τα μέσα της δεκαετίας του ’70 έχει κατά μέσο όρο πλεονάσματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (0,4% του ΑΕΠ), αυτά είναι πάρα πολύ μικρά για να εξηγήσουν τη σημαντική αύξηση της ευρωπαϊκής ανεργίας που σημειώθηκε την ίδια περίοδο.

4. ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΙΚΗ ΣΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Ένας άλλος παράγοντας που “ενοχοποιείται” για την αύξηση της ανεργίας στην ΕΕ και την μισθολογική ανισότητα στις ΗΠΑ είναι η κινητικότητα της εργασίας. Η κινητικότητα της εργασίας που προέρχεται από διαφορές στην προικοδότηση των χωρών με συντελεστές της παραγωγής, όπως και το διεθνές εμπόριο, είναι ωφέλιμη με την έννοια ότι αυξάνει την παγκόσμια παραγωγή, παρά το γεγονός ότι συνδέεται με ισχυρές επιδράσεις στη διανομή εισοδήματος. Τα παραπάνω μπορούμε να τα διαπιστώσουμε χρησιμοποιώντας ένα απλό υπόδειγμα²⁷ με δύο χώρες το “Βορρά”

²⁵ Βεργόπουλος, Lipietz et.al.(1998, σελ 20).

²⁶ Bhagwati, Panagariya and Srinivasan (1998, σελ 455).

²⁷ Bhagwati, Panagariya and Srinivasan, (1998, σελ 468).

(Developed Country, DC) και το “Νότο” (Less Developed Country, LDC). Το κεφάλαιο είναι ο άφθονος συντελεστής στο “Βορρά” ενώ η εργασία είναι ο άφθονος συντελεστής της παραγωγής στο “Νότο”. Υποθέτουμε ότι οι δύο χώρες έχουν την ίδια τεχνολογία (CRS) και παράγουν ένα μόνο αγαθό. Άρα δεν έχουμε ανταλλαγή αγαθών μεταξύ των δύο χωρών. Ακόμα, υποθέτουμε ότι το κεφάλαιο δεν μετακινείται και ο μόνος τρόπος οικονομικής ολοκλήρωσης των δύο χωρών είναι μέσω της διεθνούς κινητικότητας εργασίας.

Στο διάγραμμα 17 ο οριζόντιος άξονας αντιπροσωπεύει το συνολικό εργατικό δυναμικό και των δύο χωρών (O_1O_2). Οι εργαζόμενοι που απασχολούνται στο “Βορρά” (DC) μετρώνται από τα αριστερά προς τα δεξιά, ενώ οι εργαζόμενοι που απασχολούνται στο “Νότο” (LDC) μετρώνται από τα δεξιά προς τα αριστερά. Κατά μήκος του καθέτου άξονα απεικονίζεται το οριακό προϊόν της εργασίας σε κάθε χώρα. Αρχικά υποθέτουμε ότι υπάρχουν O_1A εργαζόμενοι στο “Βορρά” και $A O_2$ εργαζόμενοι στο “Νότο”. Με δεδομένη αυτή την κατανομή ο πραγματικός μισθός θα είναι χαμηλότερος στο “Νότο” (σημείο R) από ότι στο “Βορρά” (σημείο P).

Αν οι εργαζόμενοι μετακινούνται ελεύθερα προς τη χώρα με τον υψηλότερο μισθό τότε θα μετακινηθούν από το “Νότο” προς το “Βορρά” μέχρι να εξισωθούν οι πραγματικοί μισθοί (σημείο Q). Η μετανάστευση εργασίας από το “Νότο” προς το “Βορρά” θα είναι ίση με AB και θα προκαλέσει μείωση του εγχώριου προϊόντος στο “Νότο” κατά QRAB. Αντίθετα στο “Βορρά” το εγχώριο προϊόν αυξάνεται κατά PABQ όπου PRQ (total world gain) είναι η αύξηση του παγκόσμιου προϊόντος που προήλθε από τη μετανάστευση, όπου στην προκειμένη περίπτωση το επωφελείται μόνο ο “Βορράς”. Παρά το όφελος όμως έχουμε και αναδιανεμητικές επιδράσεις εις βάρος των εργατών του “Βορρά”, όπου όταν οι μισθοί είναι ελαστικοί, όπως στην περίπτωση που εξετάζουμε, τότε η πίεση από την αύξηση των μεταναστών μεταφράζεται σε πτώση των μισθών στην χώρα υποδοχής, ενώ αν οι μισθοί είναι ανελαστικοί τότε έχουμε αύξηση της ανεργίας.

Στην πραγματικότητα όμως οι συνέπειες της μετανάστευσης σύμφωνα με τον G.Borjas²⁸ “θα διαφέρουν ανάλογα με την εποχή και την περιοχή και μπορεί να είναι είτε επωφελείς είτε επιζήμιες”. Οι επιπτώσεις της μετανάστευσης σε μία οικονομία υποδοχής εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες όπως: Το επίπεδο εκπαίδευσης των οικονομικών μεταναστών, το επίπεδο εκπαίδευσης των ιθαγενών εργαζόμενων καθώς και από άλλα χαρακτηριστικά που αφορούν την οικονομία υποδοχής (όπως π.χ. μεγάλη ή μικρή χώρα). Αυτά θα καθορίσουν εντέλει τις επιπτώσεις των οικονομικών μεταναστών στην επίδοση της οικονομίας και στις αμοιβές των συντελεστών της παραγωγής. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρουμε την περίπτωση της συμπληρωματικότητας δεξιοτήτων, όπου η οικονομική ωφέλεια από τη μετανάστευση θα είναι τόσο μεγαλύτερη όσο πιο διαφορετικοί είναι οι μετανάστες από την εγχώρια δεξαμενή εργασίας. Οι Swagel και Slaughter (1997) αναφέρουν την ευεργετική επίδραση που μπορεί να έχει για μια οικονομία υποδοχής η είσοδος ειδικευμένων μεταναστών, όπως

²⁸ Λυμπεράκη και Πελαγίδης (2000, σελ 16).

4.1 Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΜΑΖΙΚΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1870-1914.

Ο Williamson (1998) αναφέρει ότι από το 1870 μέχρι το 1914 η μαζική μετανάστευση είχε μεγάλη επίδραση στην αύξηση της προσφοράς του εργατικού δυναμικού στις οικονομίες υποδοχής. Συνολικά το εργατικό δυναμικό αυξήθηκε κατά 49% στις χώρες του Νέου Κόσμου (New World) και μειώθηκε κατά 22% στις χώρες της Ευρωπαϊκής Περιφέρειας και κατά 2% στις ευρωπαϊκές χώρες του βιομηχανικού πυρήνα. Το 70% της πραγματικής σύγκλισης των μισθών στις αρχές του αιώνα μεταξύ των χωρών της οικονομίας του Ατλαντικού (σημερινές χώρες του ΟΟΣΑ), οφείλεται στη μαζική μετανάστευση. Οι οικονομικοί μετανάστες ήταν στη πλειοψηφία τους ανειδίκευτοι εργάτες, γεγονός το οποίο είχε ως αποτέλεσμα την διεύρυνση της μισθολογικής ανισότητας μεταξύ ειδικευμένων και ανειδίκευτων εργατών, καθώς και την αύξηση των εισοδημάτων των ιδιοκτητών γής και κεφαλαίου στις οικονομίες υποδοχής (New World). Αντίθετα στις χώρες της Ευρώπης σημειώθηκε μείωση της μισθολογικής ανισότητας.

Ο Williamson (1998) υποστηρίζει ότι η μετανάστευση από τις φτωχές χώρες προς τις πλούσιες στις μέρες μας είναι σχετικά μικρή, συγκριτικά με τη μαζική μετανάστευση στα τέλη του προηγούμενου αιώνα, ενώ οι σύγχρονες κυβερνήσεις έχουν περισσότερα μέσα για να αποζημιώσουν όσους πλήγησαν.

στην περίπτωση του Ισραήλ. Σε αυτή την περίπτωση η μετανάστευση οδηγεί σε αυξημένη επένδυση, υψηλότερους μισθούς και αύξηση του εγχωρίου προϊόντος.

Γενικότερα πάντως οι μετανάστες θα μειώσουν την τιμή των συντελεστών της παραγωγής των οποίων αποτελούν τέλειο υποκατάστατο, θα έχουν αδιευκρίνιστη επίπτωση στις τιμές των συντελεστών της παραγωγής των οποίων αποτελούν ατελή υποκατάστατο, ενώ θα αυξήσουν τις τιμές των συντελεστών της παραγωγής ως προς τους οποίους λειτουργούν συμπληρωματικά. Συνεπώς τα πάντα εξαρτώνται από τις ιδιαίτερες σχέσεις συμπληρωματικότητας και υποκατάστασης ανάμεσα στις διάφορες μορφές των παραγωγικών συντελεστών, καθώς και από τη συνολική επίπτωση της μετανάστευσης στην αύξηση του μεγέθους της εσωτερικής αγοράς (Λυμπεράκη-Πελαγίδης 2000).

Στις ΗΠΑ τη δεκαετία του '80 σημειώθηκε η μεγαλύτερη μεταναστευτική έκρηξη στη μεταπολεμική ιστορία. Περίπου 10 εκατομμύρια υπολογίζονται οι μετανάστες που έφτασαν στις ΗΠΑ την παραπάνω περίοδο (Cohen, 1998). Πολλές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στις ΗΠΑ προκειμένου να εκτιμήσουν το μέγεθος της επίδρασης των οικονομικών μεταναστών στους μισθούς των ανειδίκευτων εργαζόμενων, αδυνατούν να καταλήξουν σε ασφαλή συμπεράσματα καθώς στηρίζονται σε λανθασμένες υποθέσεις, όπως ότι οι κάτοικοι στην οικονομία υποδοχής, οι οποίοι δέχονται την πίεση ενός εξωγενούς παράγοντα, στην προκειμένη της μετανάστευσης, δεν πρόκειται να μετακινηθούν ή να επενδύσουν σε άλλη περιοχή αφού οι τοπικές αγορές εργασίας θεωρούνται ως κλειστά συστήματα.

Οι Swagel και Slaughter (1997) αναφέρουν ότι έρευνες που πραγματοποιήθηκαν για να εκτιμήσουν την επίδραση της μεταφοράς Κουβανών μεταναστών στο Μαϊάμι το 1980 κατέληξαν στο ότι δεν υπήρξε μείωση των μισθών των ανειδίκευτων εργατών σε αυτή την πόλη σε σχέση με άλλες. Όμως μια μετέπειτα έρευνα αποκάλυπτε ότι οι ιθαγενείς ανειδίκευτοι εργάτες μετακινήθηκαν σε άλλες πόλεις προσαρμοζόμενοι με αυτόν τον τρόπο στην αυξημένη ροή μεταναστών. Οι Borjas, Freeman και Katz (1997) αναφέρουν ότι επειδή οι επιχειρήσεις και οι εργαζόμενοι κινούνται ελεύθερα από περιοχή σε περιοχή, οι επιπτώσεις της μετανάστευσης δεν περιορίζονται αυστηρά μέσα στα όρια μιας περιοχής, όπως ορισμένοι ερευνητές υποθέτουν, αλλά διαχέονται σε ολόκληρη την οικονομία. Πάντως σύμφωνα με έρευνα των Borjas, Freeman και Katz (1997) η επίδραση της μετανάστευσης τη δεκαετία του '80 στις ΗΠΑ είναι αρκετά μικρή για να εξηγήσει την διευρυμένη μισθολογική ανισότητα. Όμως η μετανάστευση και το εμπόριο ευθύνονται για το 50% της μείωσης των σχετικών μισθών των εργαζόμενων που δεν έχουν τελειώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (high school drop outs) όπου αυτό το 50% της μείωσης επιμερίζεται ως εξής: Τα 2/3 οφείλονται στη μετανάστευση και το 1/3 στο εμπόριο.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΕ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης αναφέρεται σε μια σύνθετη διαδικασία με δύο όψεις: Πρώτον, στην αύξηση του διεθνούς ανταγωνισμού και δεύτερον στην αύξηση της διεθνούς αλληλεξάρτησης. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες υποστηρίζεται ότι οι κυβερνήσεις δέχονται ισχυρές πιέσεις για μείωση του κοινωνικού κράτους καθώς και των δημόσιων δαπανών, προκειμένου να διατηρήσουν την ανταγωνιστικότητα των οικονομιών τους. Παρόλα αυτά όμως φαίνεται να υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ του βαθμού “ανοίγματος” μιας οικονομίας και του ύψους των δημόσιων και κοινωνικών δαπανών. Παρακάτω θα εξετάσουμε τους λόγους που περιορίζουν τις παρεμβατικές δυνατότητες των κυβερνήσεων καθώς και την ισχύ της άποψης που θέλει το λιγότερο κράτος να συνδέεται με υψηλότερη ανταγωνιστικότητα.

1. ΛΙΓΟΤΕΡΟ ή ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΚΡΑΤΟΣ ΩΣ ΑΝΤΙΔΟΤΟ ΣΤΟΝ ΑΥΞΑΝΟΜΕΝΟ ΔΙΕΘΝΗ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟ;

Υποστηρίζεται ότι ο εμπορικός ανταγωνισμός από τις χαμηλόμισθες αναπτυσσόμενες χώρες οδηγεί τις ανεπτυγμένες χώρες σε περικοπές των κοινωνικών παροχών. Οι κυβερνήσεις, προκειμένου να βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητα των εγχωρίων προϊόντων διεθνώς, μειώνουν τους συντελεστές φορολόγησης του εθνικού κεφαλαίου με αποτέλεσμα να μειώνονται τα κρατικά έσοδα και να περιορίζονται οι δυνατότητες για υψηλές δαπάνες και κοινωνικές παροχές. Ακόμα η ελεύθερη κινητικότητα του κεφαλαίου, χαρακτηριστικό της αυξανόμενης διεθνούς οικονομικής ολοκλήρωσης, περιορίζει τη δυνατότητα του κράτους για υψηλές δημόσιες δαπάνες. Αυτό συμβαίνει διότι κάθε χώρα έχει κίνητρο να μειώσει τους φορολογικούς συντελεστές με σκοπό να προσελκύσει τους επενδυτές και έτσι τελικά, επειδή όλες οι χώρες αναμένεται να κάνουν το ίδιο, θα υπάρχει χαμηλή φορολογία και άρα λιγότερα έσοδα για το κάθε κράτος. Επομένως ο ανταγωνισμός στη φορολογία του κεφαλαίου περιορίζει τις παρεμβατικές δυνατότητες του κράτους ιδιαίτερα όταν οι φόροι στο κεφάλαιο είναι δύσκολο να αντικατασταθούν²⁹.

²⁹ Βασσιλάτος, Κολλίντζας και Φίλιπποπουλος (2000).

Συνεπώς με βάση τα παραπάνω, η αποτελεσματικότητα του κυβερνητικού παρεμβατισμού είναι μικρότερη στις περισσότερο ανοιχτές οικονομίες. Όμως ο Rodrik (1998) υποστηρίζει ότι υπάρχει θετική και όχι αρνητική συσχέτιση μεταξύ του βαθμού ανοίγματος μιας οικονομίας και του “μεγέθους της κυβερνησής της”. Το διάγραμμα 18 παρουσιάζει τη σχέση μεταξύ του βαθμού ανοίγματος μιας οικονομίας και του ύψους των κυβερνητικών δαπανών για 23 χώρες του ΟΟΣΑ. Ο κάθετος άξονας αντιπροσωπεύει τις συνολικές κυβερνητικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ (GDP), εξαιρώντας τους τόκους, για την περίοδο 1990-92. Στον οριζόντιο άξονα απεικονίζεται ο μέσος όρος των εξαγωγών και των εισαγωγών ως ποσοστό του ΑΕΠ κατά τη δεκαετία 1980-89. Πράγματι από το διάγραμμα διαπιστώνουμε ότι χώρες όπως οι ΗΠΑ και η Ιαπωνία, οι οποίες χαρακτηρίζονται από χαμηλά ποσοστά εμπορίου στο ΑΕΠ, έχουν χαμηλά ποσοστά κυβερνητικών δαπανών. Αντίθετα χώρες όπως το Βέλγιο, η Ολλανδία, το Λουξεμβούργο, όπου οι οικονομίες τους χαρακτηρίζονται από υψηλό βαθμό ανοίγματος, παρουσιάζουν αυξημένα ποσοστά κυβερνητικών δαπανών.

Ο Rodrik (1998) υποστηρίζει ότι οι περισσότερο ανοικτές οικονομίες είναι πιο πολύ εκτεθειμένες στις εξωτερικές διαταραχές (external shocks). Κατά συνέπεια οι οικονομίες που υπόκεινται σε μεγαλύτερο εξωτερικό ρίσκο (external risk) υφίστανται το ενδεχόμενο μεγαλύτερων διακυμάνσεων στο εθνικό (και κατά κεφαλή) εισόδημα. Οι κυβερνήσεις μπορούν να μετριάσουν το συνολικό ρίσκο των εισοδημάτων αυξάνοντας το μερίδιο της εγχώριας παραγωγής το οποίο καταναλώνουν. Υψηλότερα επίπεδα δημόσιας κατανάλωσης φαίνεται να μειώνουν την αστάθεια των εισοδημάτων στη συντριπτική πλειοψηφία των χωρών.

Η παγκοσμιοποίηση λοιπόν, αυξάνει την απαίτηση για ισχυρό κράτος, ενώ ταυτοχρόνως περιορίζει τη δυνατότητα των κυβερνήσεων να ανταποκριθούν αποτελεσματικά σε αυτή την απαίτηση. Επομένως το δίλημμα που τίθεται είναι: είτε το βάρος των απαραίτητων παρεχόμενων κοινωνικών υπηρεσιών πρέπει να μετατοπισθεί προς την εργασία (δηλαδή μεγαλύτερους φόρους στην εργασία) είτε αυτές οι δαπάνες πρέπει να περιοριστούν (Obstfeld 1998). Με άλλα λόγια ο φορολογικός ανταγωνισμός αναμένεται να μειώσει τους φορολογικούς συντελεστές του συντελεστή της παραγωγής με τη μεγαλύτερη κινητικότητα, δηλαδή του κεφαλαίου, και να οδηγήσει είτε στην υπερφορολόγηση του εισοδήματος από εργασία, είτε στις περικοπές των κοινωνικών παροχών και των προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας, τα οποία κατά την μεταπολεμική περίοδο έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην επέκταση του εμπορίου. Κατά συνέπεια ο περιορισμός της παρεμβατικής δυνατότητας των κυβερνήσεων μπορεί να οξύνει τις αντιδράσεις των πολιτών ενάντια στο ελεύθερο εμπόριο. Η διεθνής συνεργασία στη διαμόρφωση φορολογικής πολιτικής, παρά τις δυσκολίες επίτευξης της, καθίσταται αναγκαία προκειμένου να αντιμετωπισθεί το ζήτημα του φορολογικού ανταγωνισμού μεταξύ των χωρών.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΠΡΟΣ ΠΟΙΑ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ;

1.ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: “Η ΘΑ ΓΙΝΕΙΣ ΕΞΥΠΝΟΤΕΡΟΣ ή ΘΑ ΓΙΝΕΙΣ ΦΤΩΧΟΤΕΡΟΣ”

Η παρατεταμένη κάμψη της ζήτησης για ανειδίκευτη εργασία στις οικονομίες του ΟΟΣΑ είτε αυτή προκαλείται από το εμπόριο είτε από την τεχνολογία είτε από άλλους παράγοντες που αναφέρθηκαν παραπάνω, δημιουργεί τον κίνδυνο της περιθωριοποίησης όσων δεν έχουν την δυνατότητα ή το χρόνο να επανεκπαιδευτούν σε νέες ειδικότητες για τις οποίες υπάρχει ζήτηση. Στις ΗΠΑ το φαινόμενο αυτό έχει οδηγήσει σε μείωση των κατώτατων αποδοχών, σε αύξηση της αβεβαιότητας και σε σημαντική όξυνση των εισοδηματικών ανισοτήτων, παρά το γεγονός ότι η ανεργία διατηρείται σε σχετικά χαμηλά επίπεδα. Στην Ευρώπη όπου οι αγορές εργασίας είναι λιγότερο ελαστικές σε σχέση με τις ΗΠΑ η μείωση της ζήτησης ανειδίκευτης εργασίας έχει ως αποτέλεσμα την υψηλότερη ανεργία. Συνεπώς ο μόνος τρόπος με τον οποίο οι κοινωνίες των ανεπτυγμένων χωρών μπορούν να αποφύγουν τις κοινωνικές παγίδες της φτώχειας και της περιθωριοποίησης είναι να μετατραπούν σε “κοινωνίες συνεχούς εκμάθησης”.

Ο Kapstein (1996) αναφέρει τις δυσκολίες που παρουσιάζονται με τα προγράμματα επανεκπαίδευσης όταν οι εκπαιδευτικές ευκαιρίες δεν ανταποκρίνονται στις πραγματικές απαιτήσεις των νέων θέσεων εργασίας. Επίσης υποστηρίζει ότι ακόμα και αν η επανεκπαίδευση αποτελεί μια καλή ευκαιρία, το κόστος για την εξασφάλισή της σε όλους τους ανέργους είναι απαγορευτικό, αν λάβει κάποιος υπόψη του τα 34 εκατομμύρια των ανέργων που υπάρχουν στις χώρες του ΟΟΣΑ, καθώς και το γεγονός ότι από το 1992 και έπειτα οι δημόσιες δαπάνες για τα εκπαιδευτικά προγράμματα έχουν μειωθεί αντί να αυξάνονται σε πολλές χώρες όπως στον Καναδά, στην Γερμανία, στη Σουηδία και στις ΗΠΑ.

Ο Wood (1995) υποστηρίζει ότι η εκπαίδευση και κατάρτιση των ανειδίκευτων εργατών θα έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της σχετικής προσφοράς τους και την αύξηση της προσφοράς ειδικευμένης εργασίας και συνεπώς τη μείωση της μισθολογικής ανισότητας. Όμως, κατά τον Wood, τα προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης αποτελούν μακροπρόθεσμη λύση χωρίς να παρέχουν άμεση θεραπεία.

2.ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΣΜΟΣ: “ΕΝΑ ΦΑΡΜΑΚΟ ΧΕΙΡΟΤΕΡΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΣΘΕΝΕΙΑ”

Ο Kapstein (1996) υποστηρίζει ότι ανεξάρτητα από το ποιος παράγοντας (εμπόριο, τεχνολογία κ.α.) ευθύνεται περισσότερο για τις δυσμενείς επιπτώσεις στις αγορές εργασίας των ανεπτυγμένων χωρών, η επιλογή προστατευτικής εμπορικής πολιτικής (δασμοί, ποσοστώσεις) από τις κυβερνήσεις ως μέτρο για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων του εμπορίου στις αγορές εργασίας, αποτελεί “φάρμακο το οποίο είναι χειρότερο από την ασθένεια”. Η λογική της υποστήριξης της απελευθέρωσης του διεθνούς εμπορίου είναι ότι τα κέρδη συνολικά πάντα υπερτερούν των ζημιών σε μία χώρα άρα οι “νικητές” μπορούν να αποζημιώσουν τους χαμένους. Ακόμα η άσκηση προστατευτικής εμπορικής πολιτικής από μία μεγάλη χώρα συνήθως συνοδεύεται από υψηλότερα εμπορικά εμπόδια από τις υπόλοιπες χώρες ως αντίοινα, τα οποία οδηγούν στη συρρίκνωση του διεθνούς εμπορίου και στην ύπαρξη στρεβλώσεων στην παραγωγή και την κατανάλωση.

Ο Krugman (1996) υποστηρίζει ότι ο προστατευτισμός είναι μια μυωπική πολιτική επιλογή, που εντέλει θίγει τους πάντες, καθώς τους καθηλώνει σε χαμηλότερους κύκλους οικονομικής δραστηριότητας.

3.ΔΙΚΤΥΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ, ΟΧΙ ΕΜΠΟΡΙΚΟΙ ΦΡΑΓΜΟΙ

Ο Rodrik (1997β) επισημαίνει την ανάγκη της ύπαρξης δικτύων κοινωνικής προστασίας, με προγράμματα κοινωνικής ασφάλισης και εκπαίδευσης γι' αυτές τις ομάδες που πλήττονται περισσότερο από την παγκοσμιοποίηση. Με αυτόν τον τρόπο περιορίζονται και οι αντιδράσεις εναντίον του ελεύθερου εμπορίου.

Ο Wood (1995) υποστηρίζει ότι στόχος των κυβερνητικών επιλογών στις ΗΠΑ θα πρέπει να είναι η αύξηση του εισοδήματος των ανειδίκευτων εργαζόμενων μέσω της μείωσης της φορολογίας τους και την ύπαρξη προγραμμάτων εισοδηματικής στήριξης προς αυτούς. Στην Ευρώπη οι κυβερνητικές επιλογές θα πρέπει να έχουν ως στόχο την αύξηση της απασχόλησης, επιδοτώντας εκείνες τις θέσεις εργασίας που προορίζονται για ανειδίκευτους εργαζόμενους. Όμως τέτοιες πολιτικές θα πρέπει να σχεδιάζονται προσεχτικά έτσι ώστε να αποφεύγεται η αντικατάσταση των μη επιχορηγούμενων θέσεων εργασίας με επιχορηγούμενες.

Το ερώτημα που προκύπτει όμως είναι με ποιους τρόπους θα χρηματοδοτηθούν οι παραπάνω πολιτικές επιλογές, όταν γνωρίζουμε τη μειωμένη δυνατότητα προσφυγής των σύγχρονων κυβερνήσεων σε ελλειμματικούς προϋπολογισμούς (λόγω του φαινομένου της εκδίκησης των χρηματαγορών προς πολιτικές που δεν θεωρούνται “αξιόπιστες”). Η αύξηση της φορολογίας της εργασίας πράγματι θα μπορούσε να συμβάλλει στην χρηματοδότηση τέτοιων προγραμμάτων. Όμως έγκειται στο κατά πόσο οι έχοντες εργασία, εισόδημα και ασφάλεια είναι διατεθειμένοι να επωμιστούν το σχετικό κόστος που συνεπάγεται από την εφαρμογή της πολιτικής αυτής.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με βάση την παραπάνω ανάλυση καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης των εμπορικών ροών στις αγορές εργασίας των ανεπτυγμένων χωρών, φαίνεται πως είναι περιορισμένες. Παρά τη σημαντική άνοδο των εμπορικών ροών στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, διαπιστώσαμε ότι το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος του παγκόσμιου προϊόντος εξακολουθεί να παραμένει στις εσωτερικές αγορές των χωρών. Επίσης παρά τη μεγάλη αύξηση των εισαγωγών από τις αναπτυσσόμενες χώρες, αυτές αντιπροσωπεύουν μόλις το 2% του συνδυασμένου ΑΕΠ των χωρών του ΟΟΣΑ. Το ποσοστό αυτό είναι αρκετά μικρό για να δικαιολογήσει τις μεγάλες μεταβολές που σημειώθηκαν στις σχετικές τιμές των συντελεστών της παραγωγής των ανεπτυγμένων χωρών. Το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου είναι ενδοκλαδικό και αφορά το εμπόριο ομοειδών προϊόντων μεταξύ των ανεπτυγμένων χωρών. Οι αναδιανεμητικές επιδράσεις όμως του ενδοκλαδικού εμπορίου είναι μικρές σε αντίθεση με εκείνες του διακλαδικού εμπορίου.

Όσον αφορά την επίδραση των τιμών των εισαγωγών στις τιμές των συντελεστών της παραγωγής βάση του θεωρήματος S-S, διαπιστώνουμε ότι μεταβολές στις τιμές μπορεί να προέρχονται και από άλλους παράγοντες όπως αλλαγές στις καταναλωτικές προτιμήσεις και αλλαγές στην τεχνολογία. Επίσης η ταυτόχρονη μείωση της ζήτησης ανειδίκευτης εργασίας σε όλους τους τομείς (traded and non traded sectors), υποδηλώνει ότι οι αιτίες είναι μάλλον ευρύτερες του εμπορίου. Πάντως το γεγονός ότι δεν αποδεικνύεται η σαρωτική επίδραση του εμπορίου στην αγορά εργασίας, δεν σημαίνει ότι αποκλείεται να λειτουργήσει με τέτοιο τρόπο στο μέλλον, καθώς χώρες σαν την Κίνα, την Ινδία και την Ινδονησία θα ενσωματώνονται ολοένα και περισσότερο στην παγκόσμια οικονομία.

Σχετικά με την κινητικότητα εργασίας, θα πρέπει να επισημανθεί ότι τα μεταναστευτικά ρεύματα προς τις ανεπτυγμένες χώρες στα τέλη του 20^{ου}, είναι πολύ μικρότερα συγκριτικά με αυτά που σημειώθηκαν στις αρχές του αιώνα, για να οδηγήσουν σε σύγκλιση των σχετικών τιμών των συντελεστών της παραγωγής όπως συνέβει στο παρελθόν. Παρόλα αυτά όμως, η μετανάστευση φαίνεται να ευθύνεται σε μικρό ποσοστό για την πτώση του μισθού της ανειδίκευτης εργασίας στις ανεπτυγμένες χώρες.

Η σημαντική άνοδος των κεφαλαιακών ροών, που έχει σημειωθεί τις δύο τελευταίες δεκαετίες δεν φαίνεται να επηρεάζει, παρά μόνο σε μικρό βαθμό, τις αγορές εργασίας των ανεπτυγμένων χωρών, εφόσον το μεγαλύτερο ποσοστό των Ε.Α.Ε συγκεντρώνεται στις ανεπτυγμένες χώρες.

Όσον αφορά την τεχνολογική πρόοδο, το γεγονός της ταυτόχρονης μείωσης της ζήτησης της ανειδίκευτης εργασίας, τόσο στις ανεπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες, υποδηλώνει ότι η τεχνολογική πρόοδος αποτελεί την κύρια αιτία για τη μισθολογική ανισότητα και την αύξηση της ανεργίας στις ανεπτυγμένες χώρες. Παρόλα αυτά όμως, το γεγονός ότι σε πολλές ανεπτυγμένες χώρες παρατηρείται αύξηση της ανεργίας των ειδικευμένων εργατών, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι και άλλοι παράγοντες όπως, οι εγχώριες συνθήκες της αγοράς εργασίας παιζουν σημαντικό ρόλο στον καθορισμό των μισθών και της απασχόλησης. Πιο συγκεκριμένα, το ποσοστό των νέων εργαζόμενων που εισέρχεται στην αγορά εργασίας, καθώς και οι σχέσεις εργασίας που χαρακτηρίζουν την αγορά εργασίας κάθε χώρας (δηλαδή αν πρόκειται για αγορά εργασίας που χαρακτηρίζεται από ευέλικτες συνθήκες εργασίας ή από ακαμψίες) επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό το επίπεδο των μισθών και το ποσοστό ανεργίας.

Τέλος, διαπιστώθηκε ότι ο αυξανόμενος διεθνής ανταγωνισμός, ως άμεση συνέπεια της διεθνούς οικονομικής ολοκλήρωσης, δεν συνάδει αναγκαστικά με λιγότερο κράτος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Ξενόγλωσσες

- Abrego, L. and Whalley, J. (1999) "The Choice of structural model in Trade-Wages decompositions", NBER Working Paper no 7312
- Aghion, P. and Williamson, J.,(1998) "Growth, Inequality and Globalization: Theory, History and Policy", Cambridge University Press.
- Aitken, B., Harrison, A. and the Lipsey, R.,(1996) "Wages and foreign ownership. A comparative study of Mexico, Venezuela and the United States", Journal of International Economics 40.
- Alogoskoufis, G., Bean, C., Bertola, G., Cohen,D., Dolado, J. and Saint-Paul, G.(1995) "Unemployment: Choices for Europe", Centre for economic policy research.
- Baldwin, R., (1995) "The effect of trade and foreign investment on employment and relative wages", NBER Working Paper no 5037.
- Berman, E., Bound, J. and Griliches, Z., (1994) "Changes in the demand for the skilled labour within U.S. manufacturing: evidence from annual survey of manufactures", The Quarterly Journal of Economics.
- Bhagwati, J., Panagariya, A. and Srinivasan, T.,(1998) "Lectures on International Trade", MIT Press.
- Bhagwati, J. and Dehejia, V., (1994) "Freer Trade and Wages of the Unskilled- Is Marx Striking again?", in Trade and Wages edited by J. Bhagwati and M. H. Kosters
- Borjas, G., Freeman, R., Katz, L., (1997) "How much do immigration and trade affect labour market outcomes?", Brookings Papers on Economic Activity.
- Cepii. Le Lettre Du Cepii (1994).
- Cohen, D., (1998), "The Wealth of the World and the Poverty of Nations", MIT Press Cambridge, Massachusetts, London, England.
- Deardorff, A. and Hakura, D., (1994) "Trade and Wages-What are the questions?", in Trade and Wages edited by J. Bhagwati and M. H. Kosters.
- Davis, D. R., "Trade liberalization and income distribution", Harvard University.
- Feenstra, R. and Hanson, G., (1995), "Foreign investment, outsourcing and relative wages", NBER Working Paper no 5121.
- Feenstra, R. And Hanson, G.,(1995), "Foreign investment and relative wages: evidence from Mexico's maquiladoras", NBER Working Paper no 5122.
- Freeman, R.,(1995α) "The limits of wage flexibility to curing unemployment" Oxford review of economic policy, vol. 11, no 1.

- Freeman, R., (1995β) "Are your Wages set in Beijing?", Journal of Economic Perspectives, vol. 9, no 3
- Henley, A. and Tsakalotos, E.(1992) "Corporatism and the European Labour Market after 1992", British Journal of Industrial Relations, vol. 13, no.4.
- Henley, A. and Tsakalotos, E.,(1993) "Corporatism and Economic Performance: A Comparative Analysis of Market Economies", Edward Elgar.
- Krugman, P. and Lawrence, R., (1993) "Trade, Jobs and Wages", NBER Working Paper no 4478.
- Krugman, P., (1995) "Growing World Trade: Causes and Consequences", Brooking Papers on Economic Activity.
- Krugman, P., (2000), "Technology, trade and factor prices", Journal of International Economics no 50.
- Krugman, P., (1996) "Pop Internationalism", MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London England.
- Krugman, P., (1994) "Peddling Prosperity", WW Norton and Company New York
- Kapstein, E., (1996), "Workers and the World Economy", Foreign Affairs.
- Lawrence, P., (1994) "Trade, multinationals and labour", NBER Working Paper no4836.
- Leamer, E., (1994) "Trade, wages and revolving door ideas", NBER Working Paper no 4716.
- Leamer, E., (1996) "In search of Stolper -Samuelson effects on U. S. wages", NBER Working Paper no 5427.
- Leamer, E. and Levinsohn, J., (1995) "International Trade Theory: The Evidence", in Handbook of International Economics, vol. 3, chapter 26.
- Lindbeck, A.,(1996) "The West European Employment problem", Weltwirtschaftliches Archiv, vol.132.
- Markusen, J., Melvin, J., Kaempfer, W., Maskus, K., (1995) "International Trade: Theory and Evidence", Mc Graw-Hill.
- Markusen, J. and Venables, A.,(1997) "The Role of Multinational Firms in the Wage-Gap Debate", Review of International Economics 5.
- Moutos, T.,(2001) "Why Do Poor Democracies Collect a lot of Tariff Revenue?", forthcoming, Economics and Politics.
- Moutos, T.,(2000)"Neutral technological change and the skill premium", Economic Letters, no. 69.
- Niickell, S. and Bell, B.,(1995)"The collapse in demand for the unskilled and unemployment across the OECD", Oxford Review of Economic Policy, vol. 11, no.1.
- Obstfeld, M., (1998) "The Global Capital Market: Benefactor or Menace?", Journal of Economic Perspectives, vol. 12, no 4

- Rodrik, D.,(1999) “Globalisation and labour, or: if globalisation is a bowl of cherries, why are so many glum faces around the table?”, in Market Integration, Regionalism and the Global Economy, edited by Baldwin, R., Cohen, D., Sapir, A. and Venables, A., Cambridge University Press.
- Rodrik, D., (1998) “Why Do More Open Economies Have Bigger Governments?”, Journal of Political Economy, vol.106, no 5.
- Rodrik, D., (1997α) “Has Globalization Gone Too Far?”, Institute for International Economies, Washington, DC.
- Rodrik, D., (1997β) “Sense and Nonsense in the Globalization Debate”, Foreign Policy.
- Sachs, J., (1998) “International Economies: Unlocking the Mysteries of Globalization”, Foreign Policy, no 110.
- Slaughter, M. and Swagel, P., (1997) “Does Globalization Lower Wages and Export Jobs?”, IMF, Economic issues, no 11.
- Williamson, J. G., (1998) “Globalization, Labour Markets and Policy Backlash in the past”, Journal of Economic Perspectives, vol. 12, no 4.
- Wood, A., (1995) “How Trade Hurt Unskilled Workers”, Journal of Economic Perspectives, vol. 9, no 3.
- Wood, A. and Ridao-Canao, C., (1996) “Skill, Trade and International Inequality”, Working paper 46, Institute of Developments Studies.
- Wood, A., (1999) “Openness and wage inequality in developing countries: the Latin American challenge to East Asian conventional wisdom”, in Market Integration, Regionalism and the Global Economy, edited by Baldwin, R., Cohen, D., Sapir, A. and Venables, A., Cambridge University Press.

2.ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ

- Βασσιλάτος, Β., Κολλίντζας, Τ. και Φιλιππόπουλος, Α., (2000) “Δημοσιονομική πολιτική μετά το Μάαστριχτ”, στο “Η αδράνεια του status quo και άλλα παθογόνα αίτια της ελληνικής οικονομίας”, Τρύφων Κολλίντζας, Εκδόσεις Κριτική.
- Βεργόπουλος, K., Lipietz, A., et. al.(1998) “Με στόχο ξανά την πλήρη απασχόληση”, Εκδόσεις Πόλις.
- Γιανακόπουλος, N., (1994) “Μαθήματα Καθαράς Θεωρίας Διεθνούς Εμπορίου”, Εκδόσεις Α.Σταμούλης.
- Caves, R., Frankel, J. and Jones, R.(1992) Διεθνές εμπόριο και πληρώμες, εκδόσεις Παπαζήση.
- Freeman, C., Soete, L., (2000) “Εργασία για όλους ή μαζική ανεργία;”, Εκδόσεις Θεμέλιο.

- Krugman, P., Obstfeld, M., (1995) “Διεθνής Οικονομική Θεωρία και Πολιτική”, Εκδόσεις Κριτική.
- Λυμπεράκη, Α. και Πελαγίδης, Θ., (2000) “Ο φόβος του ξένου στην αγορά εργασίας: ανοχές και προκαταλήψεις στην ανάπτυξη”, Εκδόσεις Πόλις.

ΑΡΘΡΑ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΤΥΠΟΥ

- “Πλαγκοσμιοποίηση και πολιτική οικονομία”, Τετράδια της οικονομίας, Ημερησία, Σάββατο 26 - Κυριακή 27 Αυγούστου 2000, τεύχος 77 (Ειδικό αφιέρωμα στο συνέδριο του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών στους Δελφούς στις 25-27/05/2000).
- “Η ανάπτυξη των αναπτυσσόμενων χωρών θα σώσει τις οικονομίες των ανεπτυγμένων;”, του Θ.Παλάσκα, Οικονομικός Ταχυδρόμος 18-04-1996.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

1. ΠΙΝΑΚΩΝ

2. ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

1. ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1. Παγκόσμιες εξαγωγές ως ποσοστό του ΑΕΠ, 1850-1993.

1850	1880	1913	1950	1973	1985	1993
5,1*	9,8*	11,9*	7,1	11,7	14,5	17,1

*OECD countries only
Krugman (1995)

Πίνακας 2. Μέσος όρος εξαγωγών και εισαγωγών ως ποσοστό του ΑΕΠ, για τις ΗΠΑ, Μ.Βρετανία και Γερμανία, 1913-1987.

Country	1913	1950	1970	1987
U.K	27,7	13,1	16,6	21,1
U.S	3,9	2,9	4,4	7,4
Germany	19,9	9,8	17,4	23,3

Krugman (1995)

Πίνακας 3. The distribution of wages.

	<i>Early 1970s</i>	<i>Early 1980s</i>	<i>Late 1980s</i>
<i>France</i>			
9ih:5lh Decile	2.00	2.05	2.11
5lh:1st Decile	0.62	0.63	0.66
By education	-	1.66	1.63
<i>Germany</i>			
9th:5lh Decile		1.47	1.65
5lh: 1st Decile	-	0.67	0.72
By education	-	1.36	1.42
<i>Italy</i>			
9th:5th Decile	-	1.44	1.56
5th: 1st Decile	-	0.69	0.75
By education	1.96	1.60	1.61
<i>UK</i>			
9th:5lh Decile	1.70	1.72	1.96
5th: 1st Decile	0.68	0.68	0.61
By education	1.64	1.53	1.65
<i>Sweden</i>			
9th:5lh Decile	1.57	1.68	1.56
5th: 1st Decile	0.76	0.78	0.76
By education	1.40	1.16	1.19
<i>Canada</i>			
9th:5lh Decile	1.67	1.67	1.75
5th: 1st Decile	0.52	0.48	0.44
By education	1.65	1.40	1.42
<i>US</i>			
9th:5th Decile	1.93	1.95	2.14
5th: 1st Decile	0.41	0.41	0.38
By education	1.49	1.37	1.51

Notes: '9th:5th Decile' is the ratio of the upper limit of the 9th decile of the male earnings distribution to the upper limit of the 5th decile, '5th:1st Decile' is the ratio of the upper limit of the 5th decile to the upper limit of the 1st decile. "Early 1970s" is 1973, except for the United States where it refers to 1975; "Late 1980s" is 1989-90, except for Italy and Sweden where it refers to 1987-8. "By education" refers to the ratio of earnings of those with university or similar education to those with the minimum primary and secondary education. Alogoskoufis (1995)

Πίνακας 4. Wage inequality measured as the ratio of the wages of the top to the bottom decile.

	1970	1980	1990
Germany		2,5	2,5
United States	3,2	3,8	4,5
France	3,7	3,2	3,2
Italy		2,3	2,5
Japan		2,5	2,8
United Kingdom	2,5	2,6	3,3
Sweden	2,1	2	2,1

Aghion – Williamson (1998)

Πίνακας 5. The incidence of unemployment.

	All workers (1993, %)	Women (1992%)	Ratio of unskilled to skilled (1991)	Share of long- term unemployed (1992)
Belgium	9.1	13.7	4.9	59.0
Denmark	10.4	11.3	3.3	27.0
France	11.6	13.7	3.5	34.2
Germany	5.8	6.1	3.4	33.5
Ireland	15.8	20.1	6.3	60.2
Italy	10.2	14.6	1.3	58.2
N'lands	8.3	11.7	2.2	44.0
Portugal	5.5	6.5	11	30.9
Spain	22.4	28.9	1.3	50.1
UK	10.3	8.1	3.8	35.4
Sweden	8.1	6.6	1.4	10.1
US	6.7	6.5	3.2	11.7

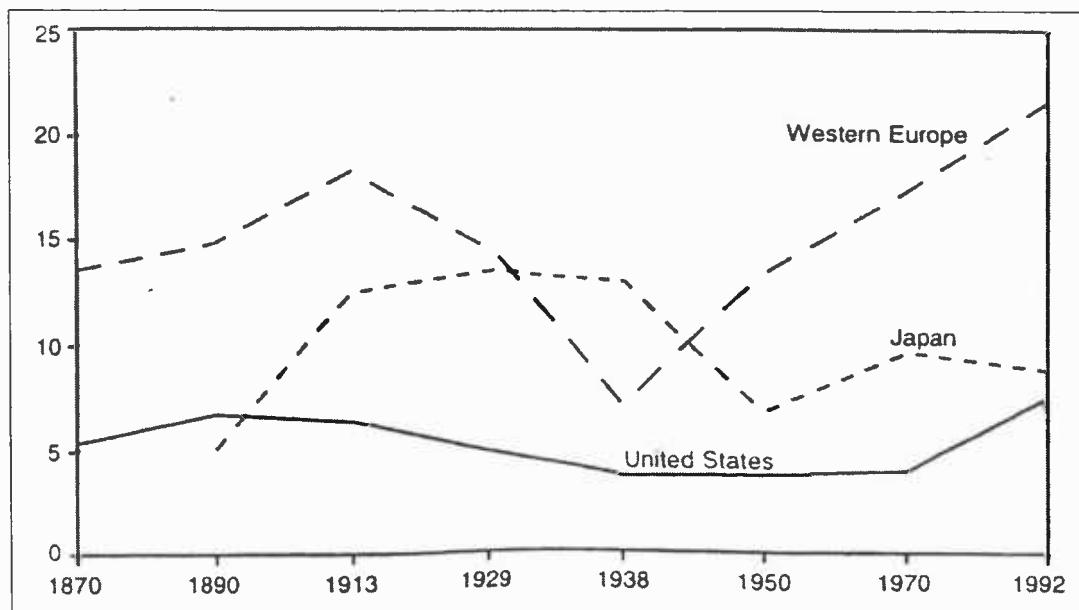
Alogoskoufis et. al. (1995)

Πίνακας 6. Factor Content Estimates of Impact of Trade with Developing Countries on Demand for Labor in Manufacturing in 1990 (percentage difference from counterfactual situation without trade).

	Sachs and Shatz (U.S. only)	Wood (All developed countries)
All workers	-5,7	-10,8
Skilled workers	-4,3	0,3
Unskilled workers	-6,2	-21,5
Unskilled minus skilled	-1,9	-21,8

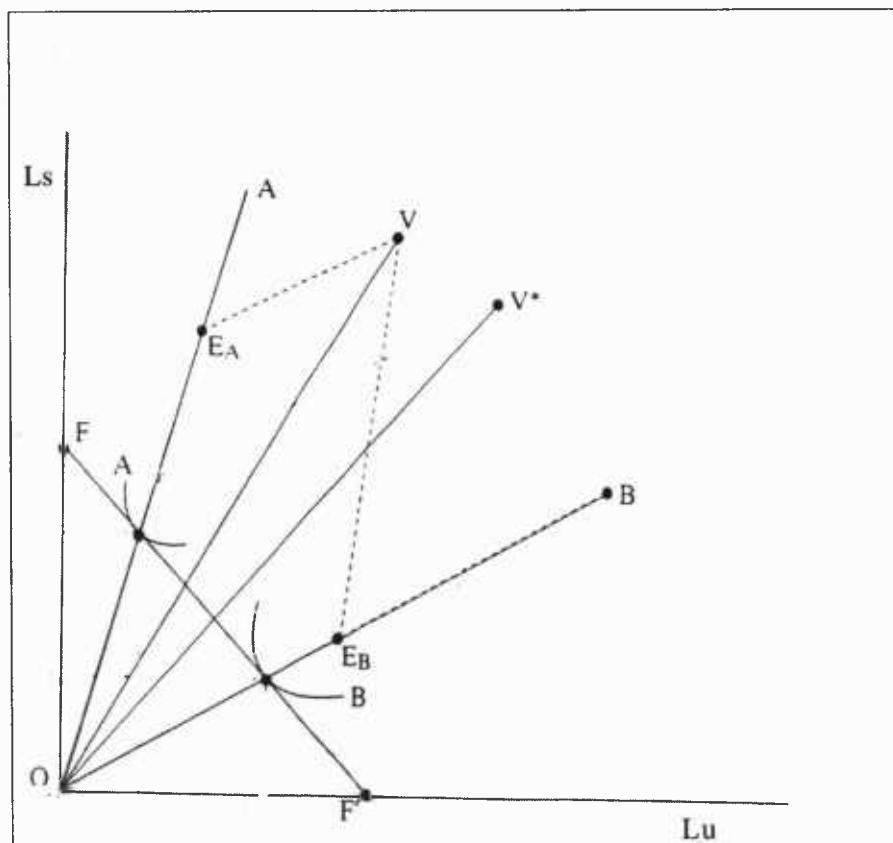
Wood (1995)

2. ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

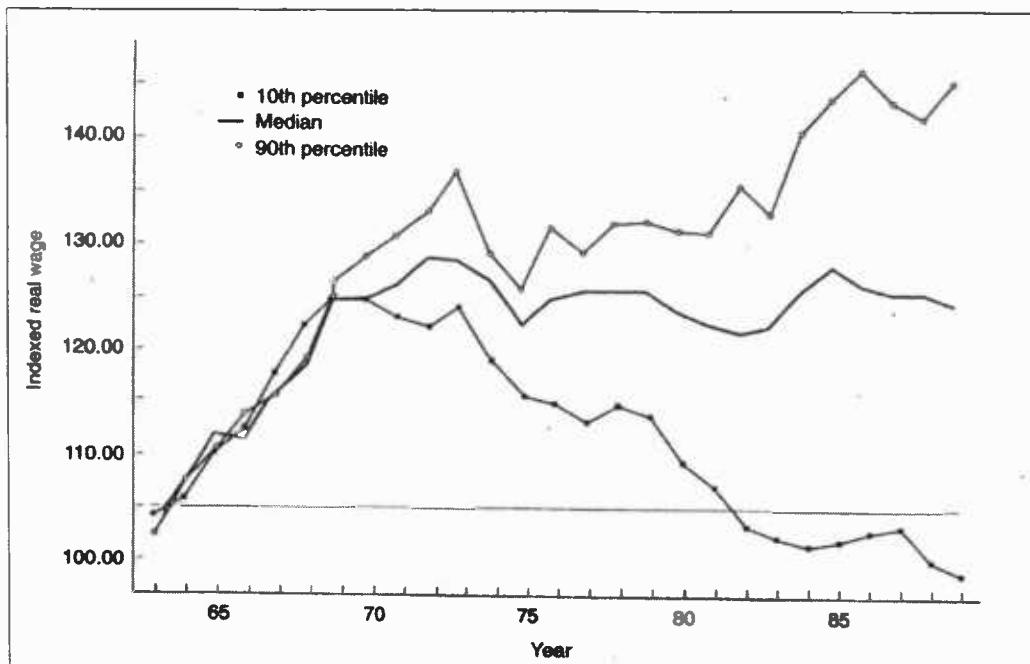

Rodrik (1997^a)

Διάγραμμα 1. Ποσοστά εξαγωγών ως προς το ΑΕΠ για τις ΗΠΑ, Ιαπωνία και Δ.Ευρώπη, 1870-1992.

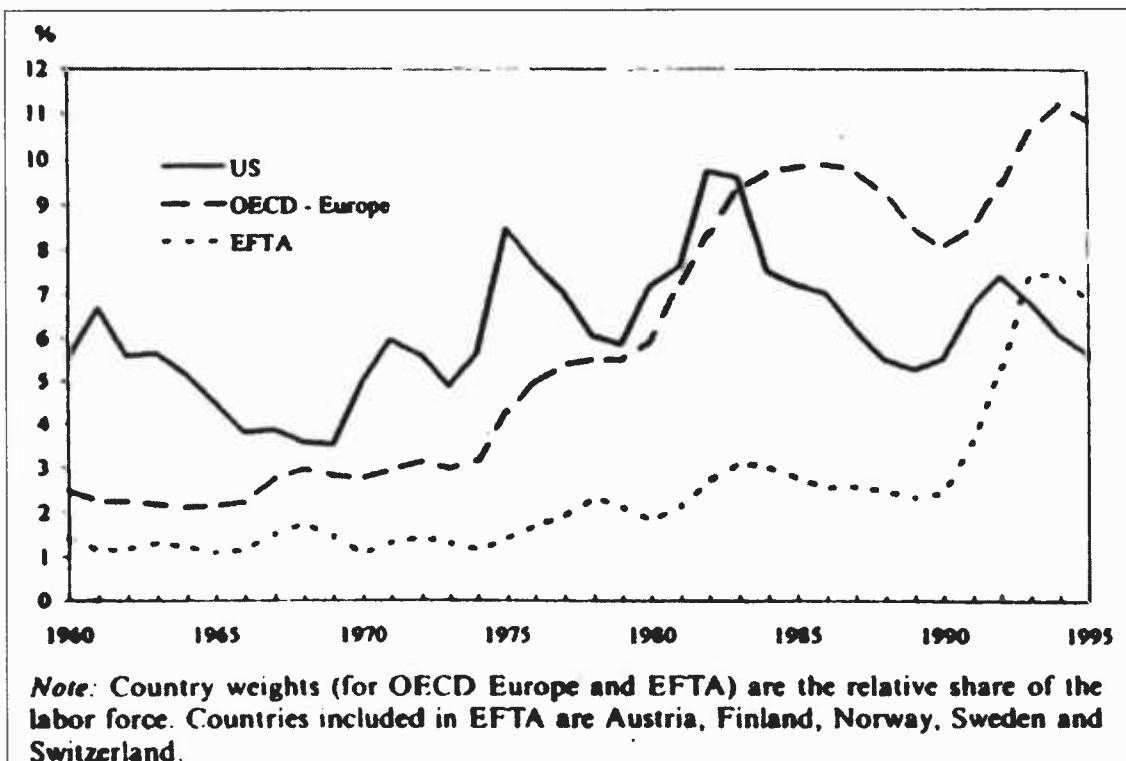

Διάγραμμα 2

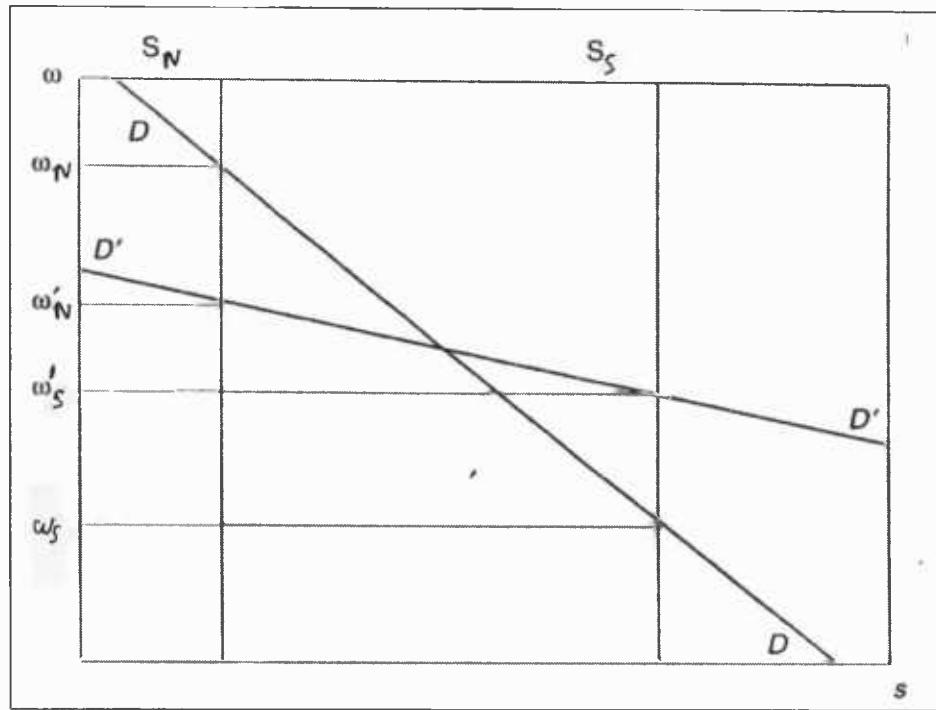
Aghion – Williamson (1998)

Διάγραμμα 3

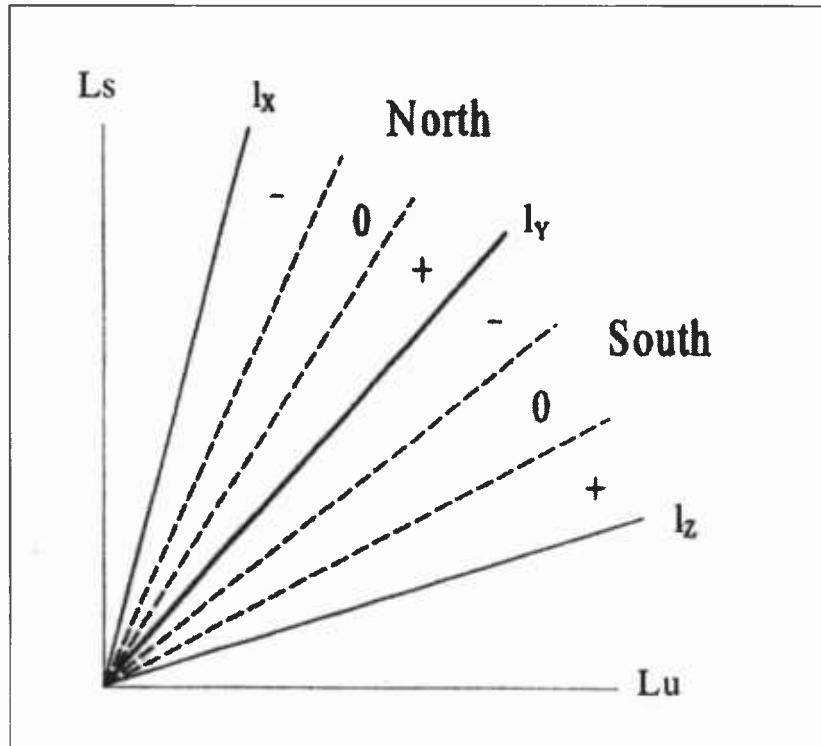

Lindbeck (1996)

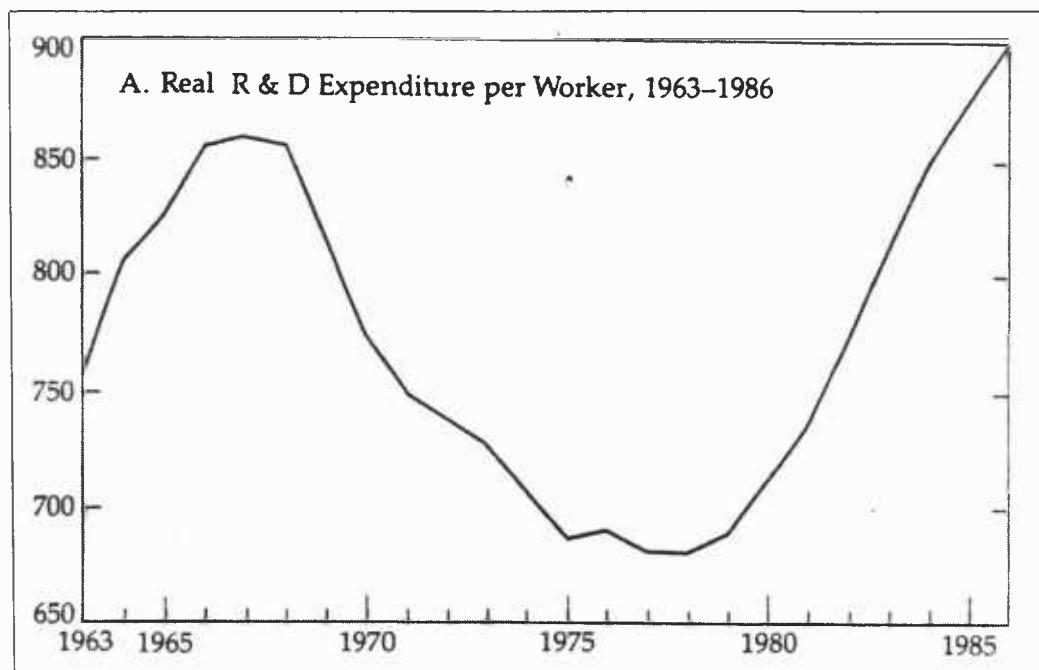
Διάγραμμα 4. Unemployment Rates, 1960-1995.

Διάγραμμα 5

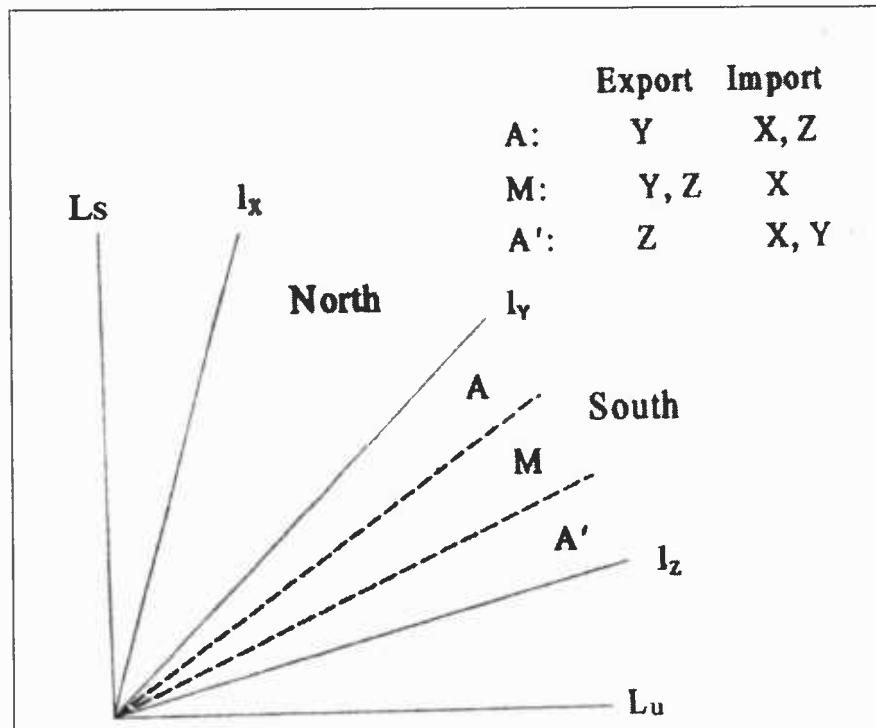

Διάγραμμα 6

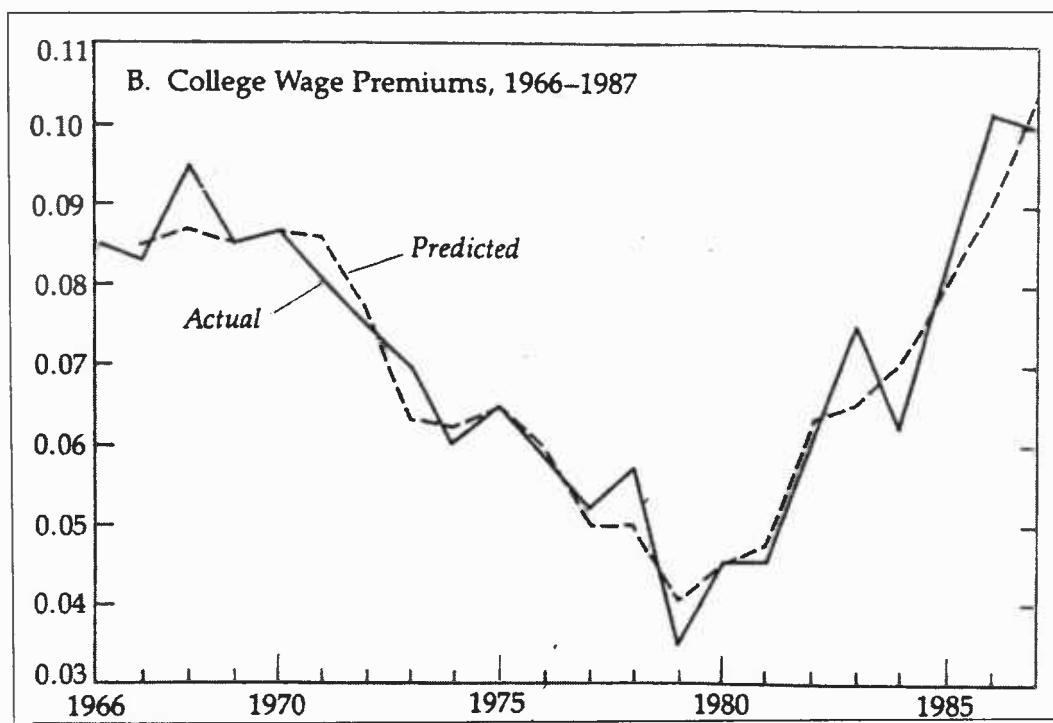

Bhagwati – Dehejia (1994)

Διάγραμμα 8

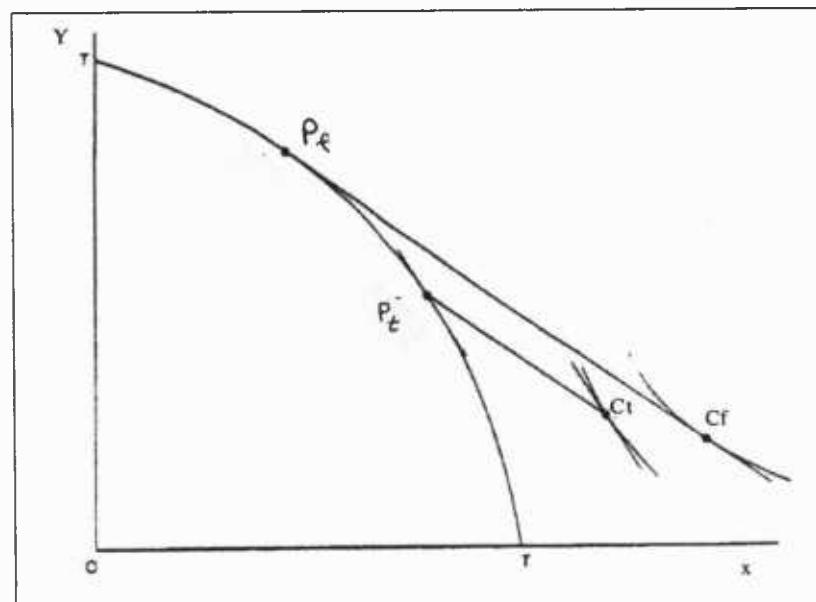

Διάγραμμα 7

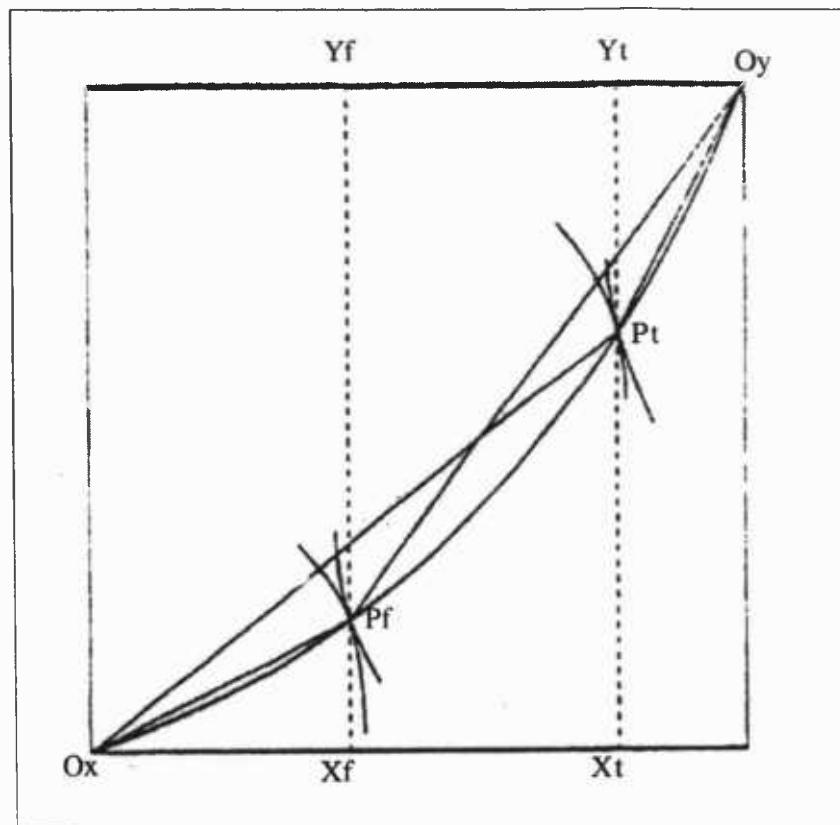

Bhagwati – Dehejia (1994)

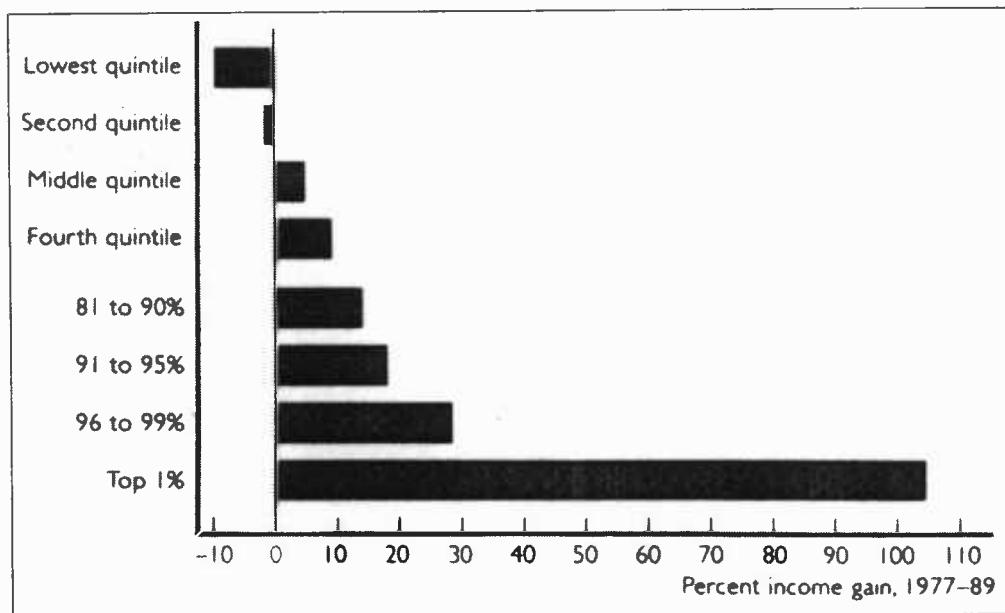
Διάγραμμα 9

Διάγραμμα 10

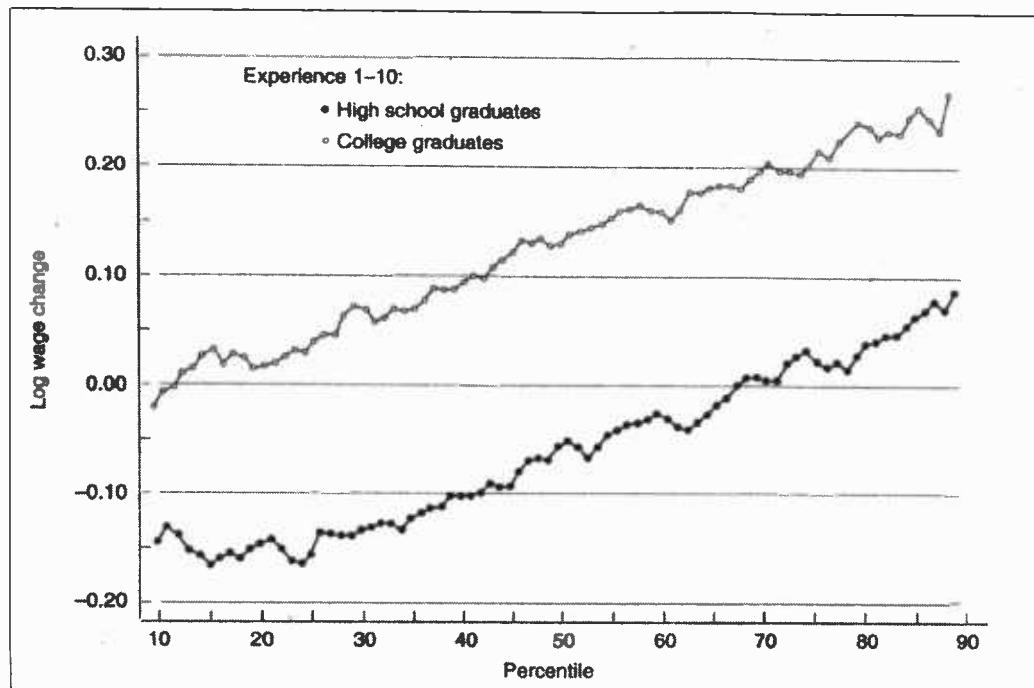

Διάγραμμα 11

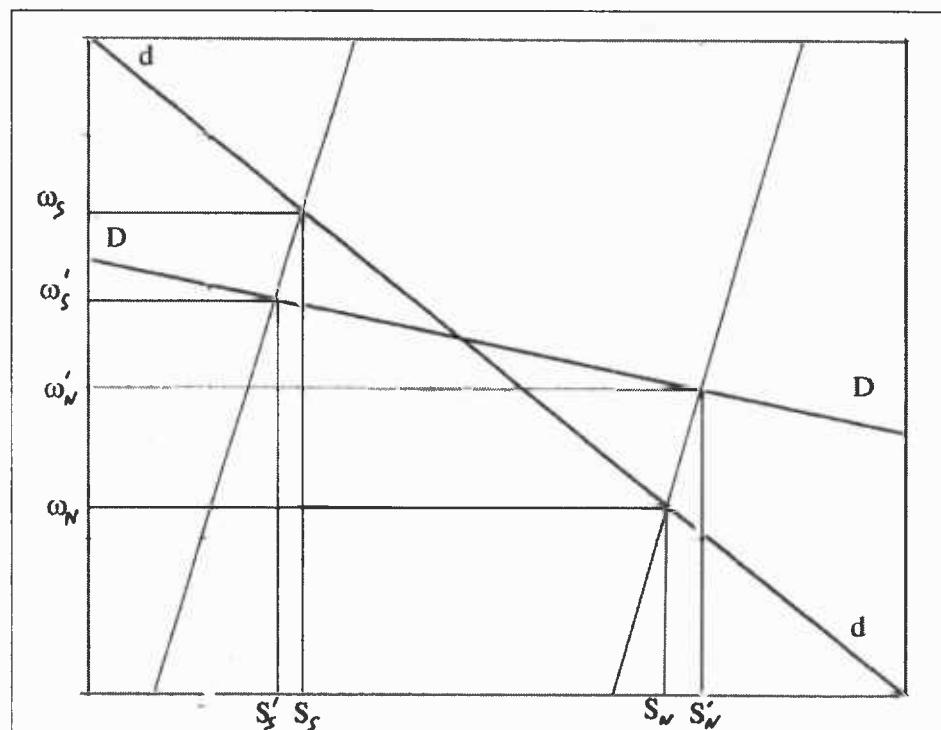
Krugman (1994)

Διάγραμμα 12

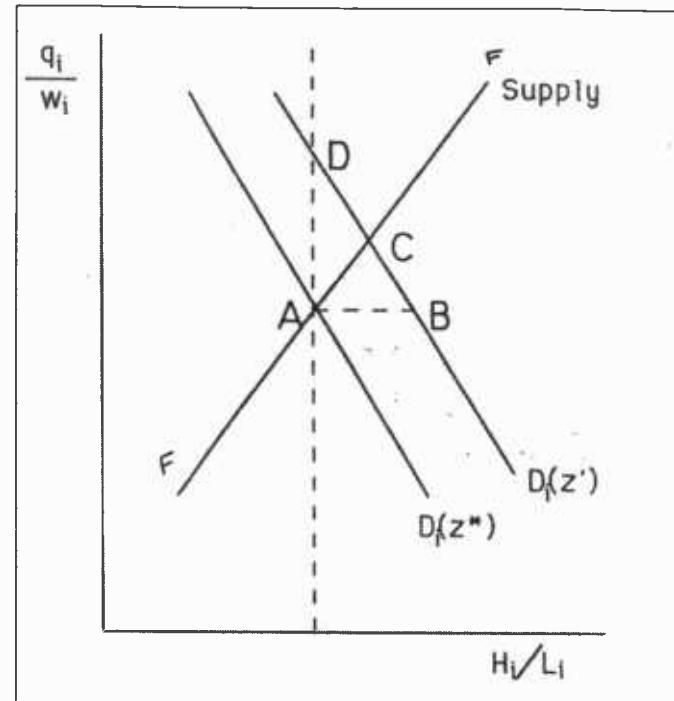

Aghion – Williamson (1998)

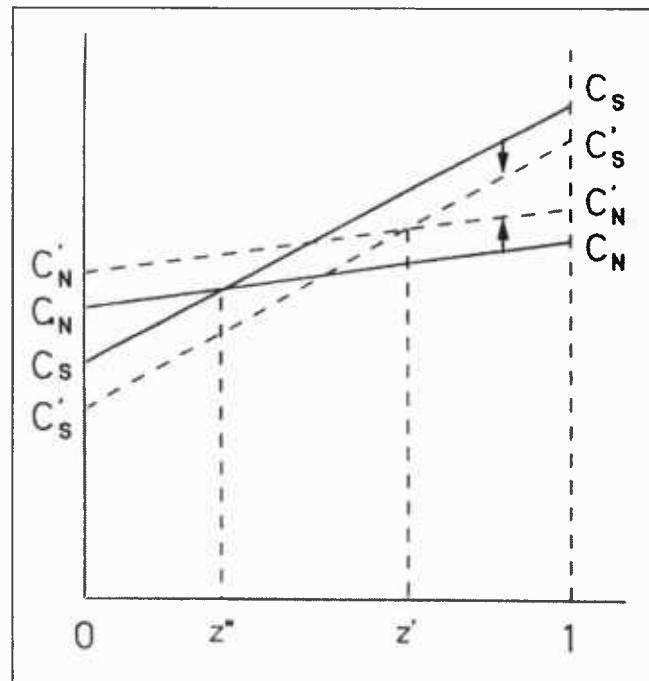
Διάγραμμα 13

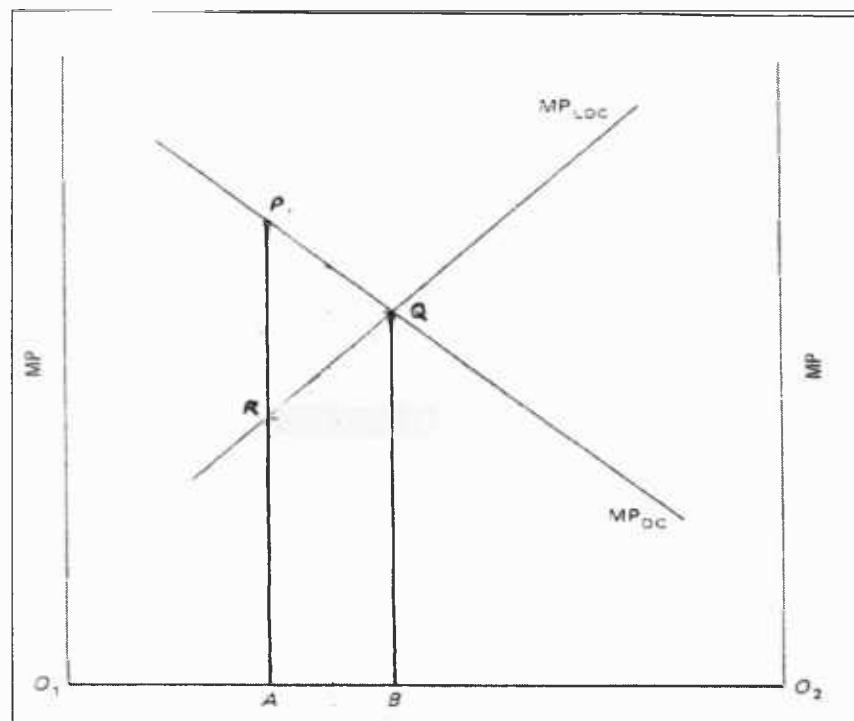
Διάγραμμα 14

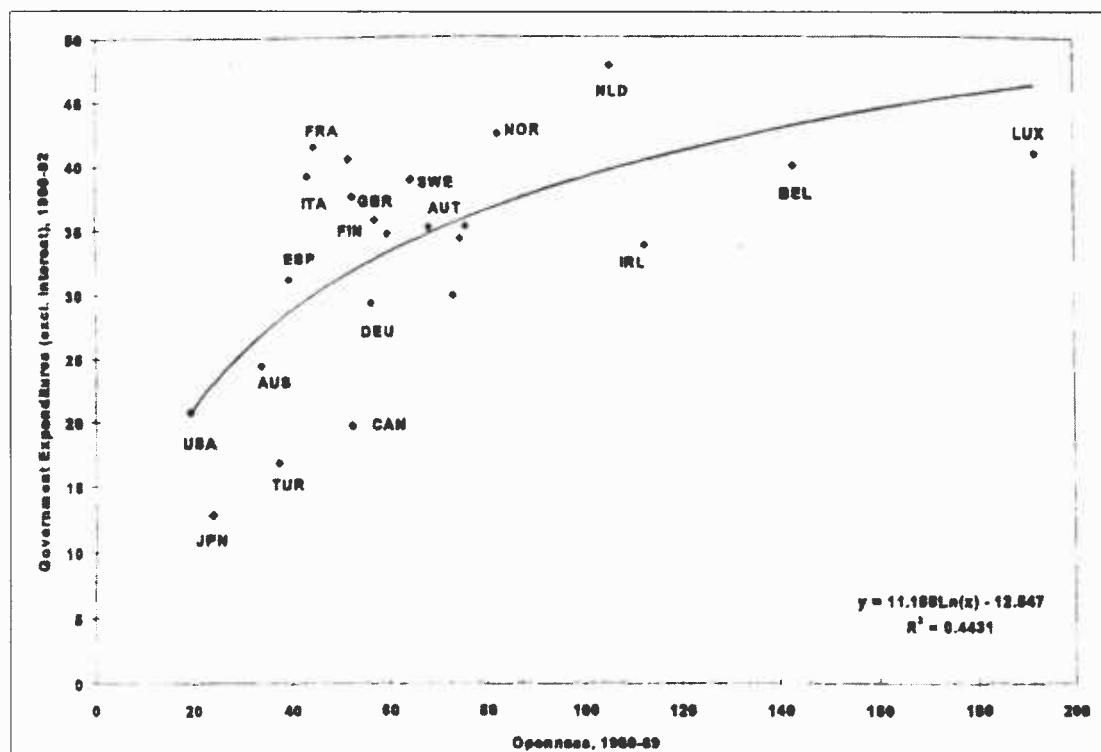
Διάγραμμα 16

Διάγραμμα 15

Διάγραμμα 17

Rodrik (1998)

Διάγραμμα 18. Σχέση μεταξύ του βαθμού “ανοίγματος” μιας οικονομίας και του ύψους των κυβερνητικών δαπανών, για 23 χώρες του ΟΟΣΑ.

